

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

REGÖS MIKLÓS

JÓZSEF ATTILA

BENKŐ ISTVÁN

VÁMOSI PÁL

BENEY ZSUZSA

ÁGOSTON IMRE

GALAMBOSI LÁSZLÓ

RONALD KNOX

MIHELICS VID

írássai

1960 MÁRCIUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Regös Miklós: Rákóczi Ferenc az oltáriszentség előtt</i>	129
<i>József Attila: Bach-korál fordítás (Ottó Ferenc közlése)</i>	138
<i>Benkő István: A nemzetközi megértés és az idegen nyelvek tanulása</i>	139
<i>Vámosi Pál: Gyászdal egy hatéves kisfiú halálára (Vers)</i>	145
<i>Beney Zsuzsa: Játék és rettegés (Jegyzetek Gelléri Andor Endréről)</i>	146
<i>Agoston Imre: Téli reggel a Balatonon (Vers)</i>	152
<i>Galambosi László: Daloltam égő rózsafa, Ormánság, Fácán jár a pihe- szirmú nádon (Versek)</i>	153
<i>Ronald Knox: A gazdag ifjú (Elbeszélés)</i>	154
<i>Mihelics Vid: Eszmék és tények</i>	162
A kis út	169
N A P L Ó:	
A főkegyúri jogról (171); A százéves Darwin-évforduló és a mai teológia (174); Az olvasó naplója (177); Színházi órjázat (179); Kép- zőművészet (181); Zenei jegyzetek (182); Ember a világűrben (185); Cabiria éjszakái (188); Jegyzetlapok (190)	171

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámja száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

RÁKÓCZI FERENC AZ OLTÁRISZENTSÉG ELŐTT

A magyar országgyűlés 1715-ben száműzte Rákóczit. XIV. Lajos meghalt. A Fejedelem Grosboisban a kamalduliak cellái mellett bérelt magának lakást. Együtt élt, együtt imádkozott a szerzetesekkel. Életéről azt írja Gualterio bíborosnak: „Olyan generálisnak tekintem magam, aki hadjáratát befejezve, visszatér az udvarba, figyelmesen szolgál urának a nélkül, hogy valamit is kérne tőle. Boldog, hogy közelében lehet és türelmesen vár sorsára, készen arra, hogy kövesse ura parancsait, amint megismeri azokat”. Egy-két hónappal később így számol be bíboros-barátjának: „Én remetéik között élek, akiket csak akkor hallok beszélni, amikor Isten dicséretét zengik. Igyekszem csatlakozni hozzájuk, amennyire csak tudok.” Életének boldogságát így jellemzi: „... soha olyan jól nem éreztem magam, mint amióta a világi élettől visszavonultam és keresztényi kötelességeimet teljesítem.” — Ettől kezdve a legnagyobb magyar Szabadsághős egészen tudatosan szolgálja Urát a legméltóságosabb Oltáriszentségben. E szolgálatban talán csak Árpádházi Szent Margit multa őt fölül a magyar imádkozók közül. — Elmélkedéseinek és imádságainak gyümölcseit 1721-től kezdve írja le a soliloquiumszerű *Aspirationes principis Christiani* című művében, amelyet vallási mélység és irodalmi érték szempontjából csak Prohászka Ottokár szárnyalt túl magyar nyelven.

Eppen e mű nyomán érdekes volna kimutatni, hogy a szentáldozás kérdésében mennyire távol áll Rákóczitól minden janzenizmus. Csábító feladat lenne az *Aspirationes* gyökereit keresni a neuhausi jezsuita prédikációkban, Szent Ágoston *Vallomásaiban*, Kempis *Krisztus Követésében*, Nagy Szent Teréz *Önéletrajzában*. Ám elsősorban bizonyára előző életének a szabadságharc nyolc esztendejében megedzett, a kísértő és következő diplomáciai küzdelmekben kifárasztott, Istenhez forduló és egyedül Istent kereső egyéni élményeinek leírását kell felfedeznünk benne. E szép irodalmi célok helyett most egyszerűen keressük azt, hogy a nagy Fejedelem nyomán és az ő lelkületével, hogyan közeledjünk az Oltáriszentséghez. Azt szeretnénk, ha szentáldozáshoz és szentségimádásokra minél többen vinnék magukkal az *Aspirationes*-t.*

Árpádházi Szent Margitról följegyezte a legenda, hogy gyakran állt az imakamrája ablakánál és onnan „nézte Krisztus Testét”. Aldoztatásnál, amíg a többi apáca áldozott, szerette a terítőt tartani, hogy tovább láthassa az Oltáriszentséget. Ugyanez a lelkület támad föl a vezérlő Fejedelemben: „Látlak naponként az Oltáriszentségben. Látlak, mikor Hozzád fordulok, de mindez az idő csekély ahhoz képest, amikor nem látlak”. E látás hittel történik és a hit ébreszti a látás vágyát.

Érzi, hogy hit nélkül nem szabad az Oltár-Titka elé lépnie: „Gyarpítsd, Uram, hitemet, hogy félelemben és rettegéssel járuljak Fölséged elé és így mutatkoztam Előtted.” Hite az egyszerű, szilárd katolikus meggyőződés, minden főnntartás nélkül: „Hiszem, Uram, hogy valóban lényegileg vettek az Oltáriszentségben. Hiszem, amit az Anyaszentegyház, hogy higgyük, élénk ad. De amit hiszek, átlátom értelmemben, de nem érzem szívemben, mert benne vagyok a lanyhaságban.” Ez ünnepélyes hitvallás, mintegy részleges alkalmazása a nagy kijelentésnek, amelyet 1732-ben kelt végrendeletében tesz: „Mindent hiszek, amit az Egyház tanít és mindent megtagadok, amit az Egyház kárhoztat.” Sok küzdelem eredménye

* (Magyar fordításban 1946-ban jelent meg Várdai Béla tollából a Szent István Társulatnál.)

benne e hit: „Küzködik lelkem érzékeimmel, hitem az érzékiséggel, s megmaradok a lagymatagságban. E vívódás mellett sem magamtól eltávolodni, sem Hozzád közelebb jutni nem bírok.”

A lelki harc által egészen élő hitet akar kialakítani magában. Katolikus hitét élménnyé, életté akarja tenni: „Nem tudom, Uram, mit mondok, mert amit mondok, nem elég világosan értem. Sok hiányzik a lelkesült hithez... Kérdezem eszemet és úgy találok s érzem, hogy erősen hiszek... Vizsgálom emlékezetemet, és mivel mindent elém állít, ami fogalmat adhat, akár Fölséged imádásáról, akár méltatlan voltomról, akár jószágod végtelenségéről, akár ítéleteid szigorúságáról, nem bírom azt vádolni... Vizsgálom húsból való szívemet és ennek érzéki hajlandóságait, úgy találok, hogy az sem szeret valamit úgy, hogy Fölebed helyezné... Mi tehát bennem, Uram, kérlek mutasd meg nekem, ami oly langyossá, érzéketlenné, fagyossá tesz imáimban?... Akarnám, Uram, s érzem, hogy akarom: minden érzésem, tagjaim, véremnek minden csöppje érezze jelenlétedet, égjenek, összerendüljenek s így a szeretetben megsemmisüljenek.”

Egészen katolikus vonás az imádkozó Rákóczi lelkén, ahogy a szentmise liturgiája nyomán az égi szellemeket hívja segítségül hitének erősítésére: „Boldog lelkek karai, Cherubok és Szeráfok, mily nagy a ti boldogságtok, hogy élhettek legfölségesebb Javatokkal! S mily nagy az én szerencsétlenségem: nem érzem át a Jót, amelyben részesültem!” „Ember vagyok, Uram, húsból való. Nem Szeráf és Cherub; tudod, hogy ezért, amíg élek testemen kívüli állapotban nem tudlak szeretni; következésképp tartozom testem minden nyomorúságának alávetve lenni...” „Az angyalok és arkangyalok, ezek a tiszta és boldog lelkek, betakarják arcukat Előtted és én Eléd merek járulni, mert hívni kegyeskedél.”

Hite alázatosságot ébreszt benne. Amikor szentségimádásoknál és a szentáldozások előtt Jézusról magára tekint, újból a *Confessio peccatoris*, 1716-ban megkezdett művének érzései ébrednek föl benne: „Érzem meztelenségemet, szegénységemet, s ezért zörgetek, mint a koldus ajtódon. Emelem föl szavamát Hozzád: Jézus, Dávid fia, könyörülj rajtam.” „Mikor magamat vizsgálom, Uram, nem találok magamban mást, csak méltatlanságot ekkora kegyelemre. Elítélendőnek érzem határtalan vakmerőséget, hogy oltárod elé járuljak koldus-voltom rongyaiba burkolva.” „Messziről jövök Hozzád; nyomorúságos állapotom ugyanis messzire távoltart Téled.” „Ime a terhek, a mocskok, melyekkel rakva Előtted, Uram, mutatkozom.” „Ime, Uram, bágyadt, langyos, elernyedt vagyok. Tekints reám, mert szeretnék megjelenni színed előtt, hogy megvizsgáljam magamat, s lássam, mily messzi vagyok Téled. Minden, ami bennem magamból van, mily méltán visszatetsző Előtted.” — „Bűnöző, por, romlás és rothadás vagyok igazságosságod színe előtt... Ó rothadó tömeg, nyomorúságok söpredéke, testemben rejtőzök most az égi javak egész kincsesháza! Érzékeid e misztériumot nem fogják föl; ime mily közömbösek és langyosak ily nagy Vendég eljöttekor.”

Nagyon érzi, hogy „lőrékeny edény” és „saras szállás” a szentáldozáskor érkező Vendég számára. Meg kell állapítania magáról, amit mindenki megállapít, aki Isten közelében, az ő fényénél magára tekint: „Ami magamtól való, az semmit-érő.” Sőt — ami az alázatosságban annyira lényeges — embertársaihoz viszonyítva is érzi gyarlóságát: „Ó, isteni Eledelel, hány ezer ember van, akik Téged méltóbban vehetnének magukhoz, s mégis elhanyagolják vételeidet, langyosságban élődnek.” — Kévs magyar ember érezte úgy át a római levél hetedik fejezetét, mint Rákóczi és kevesen panaszkodtak oly megrázóan Szent Pállal, a belső emberrel ellen-

kező, tagjainkban tapasztalható „más törvény”-ről, mint ő: „Fásult vagyok-e vagy hanyag? — nem tudom. De azt érzem, hogy olyan vagyok, amilyen nem akarnék lenni, s mégsem tudok nem az lenni.” „Majdnem mindig azt teszem, amit nem akarok, vagy amit teszek is, nem úgy teszem, ahogy akarom.”

Mindezek ellenére alázatossága sohasem válik beteges önkicsinyléssé. Nem veszti el tárgyilagosságát; hiszen az alázatosság lényege éppen abban áll, hogy tárgyilagosan ítéljük meg magunkat. Az Isten közelében, az Isten fényének világosságánál látja magában a jót is, de ezt kizárólag Istennek tulajdonítja: „Neked kell tudnod, mi jó van bennem, mert Te adtad azt nekem.” „Amiket Te teszel velem, Uram, Istenhez méltók.” „Tőled minden jó. Te vagy minden jóság. Minden tehát, ami Tőled van bennem, az jó.” „Amim csak van, az Tőled, nem magamtól van.”

Hibáinak látása nem csüggeszti. Nem beteges önmarcangolást vagy elernyedtséget, hanem keresztény bűnbánatot vált ki lelkéből. Bánatában megtisztulva akar a szentáldozáshoz menni: „Vétkeztem, Uram és gonoszat cselekedtem Előtted... olyanokat cselekedtem, melyeknek bánom megtevését. Gyónom Neked, Uram, ... Látja szemem tökéletlenségemet, de Néked, aki szívem redőit vizsgálod, nincs szükséged részletezésemre, nem azonban annál több a szomorúságra, és bűnbánatra.” „Szánom-bánom, Uram, hogy megbántottalak, okot adtam haragodra, és felebarátaim botránkozására... De Te bírod egyedül az emberi szív sötétjét eloszlatni. A te ügyed a tévelygőket a helyes útra visszaterelni. Vezess tehát vissza, mikor eltévelygek... Nem tudja, mi a szeretet, aki csak a szándékos és a fölsimert bűnök fölött akar bánkódni; mert, aki igazán szeret, bánatot érez azokon is, amiket nyújtani nem bír, vagy amiket elmulaszt.”

Szent Ágoston „*tarde Te amavi*” érzése számtalanszor átviharzik lelkén: „Borzadok visszagondolni tétlenségeimre, visszaemlékezni bűneimre, de még inkább bánkodom, hogy nem szerettelek, mert nem szeretvén a halál martaléka lettem.” E kijelentésben „megtérése” él tovább, amelyről 1716-ban így ír Gualterio bíborosnak: „Szeretném, ha aprólékosan megismerné életemet, hogy annál jobban csodálhassam a Gondviselés útjait és Isten könyörületét a bűnösökkel szemben. Erre gondolván, Szent Ágostonnal együtt mondhatom: *tarde Te amavi, o Bonitas tam antiqua et nova*. Ez a fölkiáltás fejezze be leveletem, mert megtérésem egész életemre szól.” — Minden bűnbánat alapját, az igazi önismeret kegyelmét a jó Istentől várja: „Add meg, Istenem, hogy megismerjem lelkem világát. Mutasd föl előttem, mint valamely tükörben, igazi ábrázatomat, mert meg akarom vallani Néked magam ellen fordulva bűneimet.” „Világosíts meg, ó szívem Fényessége, Istenem, szeretném ugyanis látni szívem titkos redőit, hogy megvalljam Neked rútságaimat és magam ellen elkövetett bűneimet.”

Nemcsak a súlyos bűnök fölött bánkodik: „Ó gőg, oly új és oly régi bűne az embernek, itt élsz bennem... Minden ellenszegüléseimnek gyökere parancsaidnak meg nem tartása s ez az áthágás annyi, mint Téged nem annyira szeretés, ahogy parancsolod... Tudom, Uram, hogy Te nem minden ellenszegülést, a szeretetnek nem minden fogyatkozását, nem minden gőgöt sujtasz pokollal, s ez a vigasza a félőnek. De megmarad így is a szerető lélek lesujtottsága... Bánkodom tehát, Uram, azon, amit Néked a kötelező módon nem nyújtottam, azért, amit nyújtani elmulasztottam, mert e mulasztások miatt nem tettem elégét a Néked tartozó szeretetnek.” „Nem akarom, Uram, a tökéletlenségeket, a langyosságokat, a tunyaságokat, a szórakozottságokat, a figyelmetlenségeket, de ezek jelentkeznek akaratom ellenére is. De nem olyan

akaratlanság mellett, hogy mialatt megtörténnek, nem segítené elő őket a meg nem fontoló akarat beleegyezése.”

Bűnbánata nemcsak érzelem. Isten akaratának alázatos elfogadásával, egészen tudatosan akar vezekelni. 1723-ban Rodostóból így ír az egyik francia királyi hercegnőnek: „Így, amikor sorsomon néha mélyebben elgondolkodom, magam sem tudom már, melyiket választanám szívebben: az életet vagy a halált... Nem panaszkodni akarok Felséged előtt. Isten mentsen, hogy zúgolódni merészeljek e földi szenvedéseim miatt, melyekre oly méltán rászolgáltam bűneimmel. Nagyon sok veszélyt hozna rám, ha változást kívánnék életemben és ismét világi sikerekre vágyakoznék.”

Bűnbocsánatot az Úr Jézusnál keres: „Isteni Megváltóm, ha akarsz, megtisztíthatsz engem, s mivel tudom, hogy akarsz, azért Hozzád akarok járulni.” Tudja, hogy sokszor előbb a gyóntatószékben kell keresnie az irgalmas Jézust: „Ime megmutattam magamat a papnak. Itélt leprám fölött. Eléd járulok tehát, hogy áldozatot mutassak be Neked, részesedjem az én és a te áldozatod gyümölcsében.” A Miatyánk szerint a bűnbocsánat feltétele, hogy mi is megbocsássunk az ellenünk vétőknek. Ezt fejedelmi lélekkel gyakorolja ő is: „Amiképp magam megbocsátottam, azonképpen kérem Tőled a saját bűneim bocsánatát.” Pedig mennyi megbocsátanivalója volt addig, amíg Rodostóba nem jutott?! De ő nem tartozott azok közé, akik az Úr imádságából ki akarták, vagy ki akarják hagyni a „miképpen mi is megbocsátunk”-at. — Sokan nem is gondolnak arra, hogy a szentáldozás minden kegyelmi gyümölcsét lerontják azzal, hogy nem tudnak megbocsátani.

A Fejedelmet gyarlóságának tudata a szentáldozáshoz hajtja: „Amiképp az alamizsnát elfogadó kéregető újra visszatér és ismét koldul, mert rászorul, ugyanígy teszek én is Veled, Uram; újból elő akarok készülni az oltárod előtti megjelenésre. Részesedni kívánok végtelen kincseidben, melyet Te, az irgalmas Isten s a szegények Atyja, odatettél a koldusok elé.” „Te szánakoztál a tömegben, bár nem kért enni Tőled, mégis adtál neki, adj nekem is, aki kérem Tőled, aki evés közben éhezem, vágyakozom, s nem kívánom ürességemet úgy betölteni, hogy ne óhajtanék még többet befogadni.” „Jövel, jövel isteni Szőlősgazda, nyesd le vágyakozásaimnak fattyú hajtásait, amelyek szívemből nőnek, hogy ez a szőlőskert minél több gyümölcsét hozza az istenszeretetnek.”

Szemében az Oltáriszentség orvosság és táplálék: „Ó lelkem orvossága, drágálatos Oltáriszentség! miféle hatékonyabb gyógyszer találhatnék, ha Téged szomjazva vennék s ha Hozzád nem annyi folttól bemocskolva járnék. Te megtisztítasz és én bemocskolom magamat. Táplálsz s mégcsak nem is éhezem!” Méltatlanságának tudata nem hagyja el őt az oltár előtt sem: „Így vívódom önmagammal: bánkódok és nem ismerem a bűnbánatot. Megérték és tudatlan maradok. Vannak érzéseim és érzéketlen vagyok... Meddig tart még ez az annyira vakmerő, kihívó langyosságom, melyet a világi fejedelmek sem túrnának jelenlétükben? Te elnézed, mert azok üres ábrázolatok, törékeny, csorba edények, Te pedig Isten vagy.”

Erőt keres a szentáldozásnál: „Csak azt tudom mondani, hogy szeretnék Hozzád közeledni. Minden egyéb bágyadoz bennem. Ime annyi év óta kínlódom erőtlenségemben, s egyedül Te gyógyíthatsz meg, ha akarsz... Odajárulok hát, hogy vegyem az erőt adó kenyeret és a megvidámító bort.” „Így erősít meg a kenyér, amelyet vettem, a bor, amelyből részesültem. Így állhatok ellen gyöngeségemnek, melynek terhe nyom.” A halhatatlan Orvosnál keresi a gyógyulást: „Ó lelkem Orvosa, Megváltóm,

mily bonyolult betegségben sanyalódok ! Mily betegség az, amit egészségnek neveznek ! Mily vaktság, amit világosságnak tartanak ! Egy szóval, mily mulandóság, amit életnek hívnak ! Eljövök Hozzád, hogy Téged magamhoz véve kérjem, akarjam, óhajtsam és teljesítsem az Isten akaratát, aki elküldött Téged, hogy engem üdvözíts . . .”

Megtisztulásért járul az oltárhoz: „Ime oda akarok járulni a szeretet tüzéhez, hogy megtisztuljak; az angyalok asztalához, hogy részesülve abból, ami szellemi, megútáljam az érzékieket.” „Irgalmazz, irgalmazz, gyógyíts, gyógyíts, moss meg, tisztíts meg. Másképp nem tudok tiszta lenni színed előtt.” Az élet Szerzőjénél lendületesebb életet keres: „Hányszor futok vissza Hozzád, ó végcélja a testben élő léleknek, a legszentebb Eucharisztia vételére, hogy jobban fussam be életem pályáját” . . . Gyakran akar áldozni, mert csak így érheti el mindezt: „Irgalmazz, Uram, azért irgalmazz méltatlan voltomnak, ki gyakran, de még sem annyiszor, mint szeretném, járulok oltárodhoz, hogy magamhoz vegyelek . . . Ime, Uram, azért óhajtalak magamhoz venni, hogy elosztatva szívem sötétjét, örökösen vagy legalább minél gyakrabban lássalak, amennyiben tudniillik ebben a halandó testben láthatlak, hogy kövessék az utakon, amelyeken engem átvezetni elhatároztad.”

Milyen érdekes kijelentések ezek a 45 éves fejedelem ajkáról. Az árva gyermekkor, idegenben töltött ifjúság után nem fáradt bele a nyolc éves háborúba és a még farsztöbb diplomáciai küzdelmekbe s csalódásokba. Nem viselik meg a „bujdosás”, a számkivetés éveit. Távol Hazájától, távol családjától és barátaitól, nem fáradtan vigaszt, enyhülést vagy megpihenést keres az Oltáriszentség édes Isten-közelségében, hanem erőt, tisztulást, Isten akaratának megvalósítását. Az emberben önkénytelenül merül föl a kérdés: Nem éppen a sok, jó szentáldozásnak köszönheti e bámulatos lelki frissességét ? Még halála előtt két hónappal részletesen kidolgozott katonai tervvel — embereket, utakat pontosan megjelölve áll a francia udvar elé, hogy hazánkat az osztrák elnyomástól fölszabadítsa. — Am ugyanilyen önkéntelenül jön a másik kérdés: Éppen a gyakori áldozók nem tanulhatnak a száműzött Fejedelemtől, hogyan kell jól vagy jobban áldozniok ? !

De mennyi mindent tanulhatnánk ! Persze Rákóczi másként vesz részt a szentmisén, mint sok korabeli uralkodó. Az orleánsi herceg a szentmise alatt Rabelais-t, a legnagyobb francia humanista íróat olvassa. Ő buzgón imádkozik szegény szenvedő magyarjaiért. Szinte a modern, szociális vallásosság vonásait fedezhetjük fel lelkületében. (Mennyi mindenben megelőzte korát ! pl. a jobbágyok fölszabadításának kérdésében is.) „Szorongatnak az emberi nyelvek. Mardosnak, tépnek. Segíts hát. Erősítsd szeretetemet, hogy Téged látva embertársaimban, mindig jobban szomorodjak megbántáson, mint okot nem adva is reá, éreznem lelkem tépettségét . . . segítségemmel egyesülten, még a mások ügyeit is a magam dolgainak fogom tekinteni, ha azok Reád vonatkoznak . . . Terjeszd ki irgalmadat mindazokra, akik ime velem együtt részesültek az Oltáriszentség által testedben és véredben. Ezek az én juhaim, add, hogy általam valóban a tieddé váljanak. Rám bíztad őket ifjú koromtól, s én vezettem őket a hitványság útján s együtt éledegéltem velük a testi örömök világában . . . egyesíts bennünket Veled, Uram, hogy annál közelebb legyünk Hozzád, mennél távolabb estünk valaha Tőled.”

Saint-Simon, francia író, így jellemzi őt: „Titokban sokat ad a szegényeknek . . . Nagy háztartása erkölceit, kiadásait és tartozásait a legpontosabban szabályozza és mindezt szelíden. Mindennapos érintkezésben nagyon jó, szeretetreméltó.” — Chamillard, a francia követ titkára így ír a

29 éves Fejedelemről: „A magyarok általában szeretik, becsülik. Különösen tábornokai, akiket testvéreinek tekint, és akik úgy tisztelik, mintha királyuk volna.” Nem a gyakori és jó szentáldozásaiban van emberi jóságának, szeretetének és így egyúttal örök népszerűségének egyik gyökere?

Isten-szeretete a szentáldozásokból táplálkozik. Milyen szépen hangzik Saint-Simon jellemzésében: „Rendkívül tisztességes, egyenes, igaz és végsőig bátor ember. Mélységesen hisz Istenben és ezt nagy egyszerűséggel nem mutatja, de nem is titkolja. Titokban... sok időt tölt imádkozással.” Maga így jellemzi életét: „Megadtad nekem, Uram, hogy ne szeressek mást rajtad kívül.” „Azért szeretlek, mert Isten vagy. Sok, amit értem tettél, de szeretetem alapja, nem jótéteményeid, hanem önmagad vagy... Men-nél inkább megismerteted magad, ó legfőbb Igazság, annál szeretetremél-tőbb vagy.” „Azért szeretnék többet hinni, hogy jobban szeresselek... aki nem szeret, nem is ismer Téged.” „Uram, segíts kérlek, hogy akarjam a szeretet egyszerűségét... az egyszerűségben Téged akarjalak, Téged kívánjalak, nem pedig ajándékaidat.” „Mondjam-e, hogy akarnálak szeretni, még ha nem parancsolnád is?”

Annyira sóvárog Isten igazi szeretete után, annyit ír a szeretetről, hogy még csak megközelítőleg sem tudjuk összeszedni az ilyen kijelentéseit: „Nem jutalmaidat kívánom és áhítom, hanem önmagadat; nem a boldogságot, mint végcélt, hanem Téged e boldogságban.” „Ő szeretet, Isten közelségének mértéke, mikor járod át bensőmet? mikor gyujtod lángra szívemet és akaratomat? Akarok ugyan szeretni, de az olyan szeretet, amelyben megvolna a hatóerő, még nem tevékeny bennem.” „Nem vonakodom a haláltól sem, amióta megadtad az akaratot, hogy szeresselek... Hej, ki ad nekem szárnyakat, hogy repüljek és megpihenjek... ha nem a szeretet?” — Nagy Szent Terézhez így imádkozik ünnepén: „Szereteted táplálója éppen az volt, aminek vételére szeretnék előkészülni; de milyen tüzes volt a te előkészületed, s mily fagyos az enyém.” — A szentáldozásnál keresi és találja meg az egyesülést Azzal, akit annyira szeret: „Minden jó belém Veled jött, Jézusom. Nem kívánok többet, csak azt kérem, hogy mindig és mindenekben szeresselek... nem azért vettelek magamhoz, hogy Te alakulj át bennem, hanem azért, hogy általam én változzam át... add meg nekem felebarátomnak és a Hozzád való szeretetnek ragyogó erényét.”

Szeretete hallatlanul finom és gyöngéd. „Jézusom, szívem édessége” — annyiszor található meg az Aspirationes-ben, mint Szent Ágoston Valomásaiban. Mily édesen hangzik például: „Ó Jézusom, szívem édessége, Te légy az akarat lelkemben. Téged kívántalak, Téged nyertelek el, a többi Te akard bennem.” — E szeretet — főként a szentáldozások után — teljes önátadással jár: „Tied legyek s ne a magamé.” „Bár úgy elvesznék, hogy soha ne térjek vissza magamhoz.” — Theológiailag és misztikailag egyformán mély, ahogy a szentáldozás után átéli kapcsolatát az isteni Személyekkel: „Ó Atyám, mily kegyelmes jóságod, hogy nekem adod Fiadat. Ó Fiú, mily nagy a te megalázkodásod, hogy leszálltál hozzám. Ó Lélek, mily nagy a Te szereteted áradása a teremtményre, a semmire.” „Tekints le, Jézusom, réám, ki oltárodhoz járulok s az Atyát Veled és Általad szeretni, s evégből a Szentséget magamhoz venni akarom: im átadom magamat neked, hogy szeresd bennem az Atyát, akit nem tudok szeretni Nélküled. Magamhoz vettelek, Istenfia, Megváltóm, s Téged vévén a mennyországot nyertem el.”

Szeretete örömben csordul ki: „Ime oltárodhoz járulok, hogy a tested öltött Igazságot, a számomra láthatatlant arra az egyetlen célra vegyem, hogy szeressem az igazságot és megmaradjak az igazságban... Örvendek,

Uram, s az igazságnak szeretnék örülni, mert nincs semmi öröm azokban, amiket a hazug világ mutogat... átértettebben szeretnék örövendezni azon, hogy Téged magamba fogadtalak..." „Legyek hát előtted, ó szív Vigasza, légy mindig bennem, ó igazi Öröm..."

A szentáldozásban föllángoló istenszeretete, Isten akaratának készsége vállalásában és teljesítésében látszik meg: „Hadd kövessem bármely utakon akaratodat egyedül, ezt kérem Tőled, mert nem akarok a magamé, hanem a Tied lenni... méltó, hogy kövessem változhatatlan akaratodat, nem pedig, hogy Te változtasd azt az én változékonyságom szerint.” „Aki teljesítette parancsaidat, az szeret Téged — mondod, Uram; add tehát, hogy teljesítsem azokat, necsak érzelgősen éljem át a szeretetet.” Isten szeretete a szenvedés készsége vállalását is jelenti: „Érezzem ezért szereteted édességét a szenvedésben, aki szenvedéssel ezt megérdemelted tőlem, mert szívesen szenvedni annyi, mint Téged forrón szeretni... önts hát belém szeretetet, hogy szívesen szenvedjek. Küldj reám szenvedést, hogy Hozzád eljutni méltó legyek.” „Fölaíjnom magamat, vezess a test tövises útjain, kereszteken és csapásokon keresztül, ha úgy tetszik Neked... használd föl arra, ahogy az Neked, nem pedig nekem tetsző.” — Mit szólnak Rákóczi lelkületéhez azok, akik azért járulnak a szentáldozáshoz, hogy Jézus megszabadítsa őket a szenvedéstől, hogy Istenre — ha lehet — rá erőszakolják a maguk akaratát? Figyeljenek csak ide: „Élni kezdtem, amióta szenvedni tanítottál, de nem vonakodom a haláltól sem, mióta megadtad az akaratot, hogy szeresselek... Add meg azért, hogy elviseljem szenvedéseimet, Add, hogy szeressem utaidat, melyeken vezetsz, hogy annál bensőbben szeressem, kormányzó akaratodat.”

A szentáldozások után nemcsak a *suscipe*, hanem a *ne permittas me separari a Te* hangja is megszólal lelkében: „Ne engedd, hogy elszakadjak parancsaidtól... használd fel, ahogy az Neked, nem pedig nekem tetsző.” „Vágyakozásom is Neked szerez dicsőséget, mert... indít, hogy Hozzád fussak, Tőled el ne maradjak.” — Máskor a szeretet közvetlen személyes beszélgetésben nyilvánul meg: „Magamhoz vettelek, Jézusom, beszéltes szívem csöndjében, de még inkább szeretnék hallgatni színed előtt, mert a csöndben hallható csak igazán a Te szavad.”

Ne felejtjük egy percre sem: Rákóczi ezeket nem a fejedelmi udvar barokk pompájában és bőségében imádkozza, hanem akkor, amikor már megízlelte a szenvedés és szegénység kelyhét. Az önkéntes böjt előző életében sem volt ismeretlen előtte. Tudjuk róla, hogy hétfőn soha nem ült asztalhoz az osztrák börtönből történt kiszabadulása emlékére. 1708-ban országos böjtöt rendelt el Isten haragjának megengesztelésére. A megálázkodást azelőtt is ismerte: gyakran az egész nép szeme láttára földre borulva imádkozott. Mégis a rodostói számkivetés élete egészen új nélkülözéseket és megaláztatásokat hozott a kurucok 50 fogásos áldomásai és a Napkirály udvarának pompája s választékos asztala után. Nem maga a nélkülözös fájt neki, hanem, hogy „koldus kenyér után kellett kinyujtania a kezét”. Neki, a fölmérhetetlen uradalmak egykori urának, „Istentől a hatalmasságok és az emberek kénye útján kellett várnia a mindennapi kenyeret.” (Ezeket írja D'O márkához 1726-ban.)

Mégis lelkének egyik legszebb vonása az Istenre hagyatkozás marad. Mindig szívből zengi a Gondviselés dicséretét: „Jobban szeretem tiszta tökéletes lelkiismerettel Istenbe vetni reménységemet egyedül, mintsem hitelenséggemmel azt megmocskolván, attól is mind eltávoztatnom, mind érdemtelenre tenni magamat. Ez oly végső resolutionom, amelytől csak a halál választ el; s nincs olyan nyomorúság és rabság, amely elmémben habozást okozna”. Írja Károlynak 1711-ben. 1717-ben pedig Gualterionak

így ír: „Ráhagyatkozom erre a kedves, imádott Gondviselésre, aki minden hajunk szálát számon tartja s akinek rendelése nélkül semmi sem történik. Illesse ezért tisztelet és dicsőség.” Forgách Simonhoz, aki 1712-ben arról panaszkodik, hogy nélkülözésében még cafrangját, aranyos lószerszámát is eladta, így fejezi be levelét: „Recapitulálom és mintegy csomóban szorítom egész levelemnek sensusát, emlékeztetvén Kegyelmedet azon igazságos mondásra: Spes confisa Deo, numquam confusa recedit.”

Életének értelme, amelyet az Emlékiratokban így foglal össze: „Minden cselekedetemnek célja kizárólag a szabadság szeretete volt és az a vágy, hogy hazámat az idegen járom alól fölszabadítsam.” — Szabadság szeretete ezért nem volt soha féltelen; nem ment a béke szeretetének rovására. A karácsonyi angyalokkal hirdeti: „A béke a jóakarattér jár cserében.” — Egyik csata után a holttestek láttára így imádkozik: „Örvendnék, Uram, ha ezeknek a tetemeknek lelkeit Veled egyesülve tudnám. De miközben emberi állapotomra gondolok, elborzadok a megadott győzelem fölött, mert inkább szerettem volna nélküle lenni, mint csak egy léleknek is vesztét okozni.” — A hosszú rabság nem tudja lelkéből kiölni a szabadság szeretetét. 1726-ban írja: „Isten sohase adja, hogy akárcsak egy csöpp vére ontassék bárkinek énmiattam, vagy trónusom visszaszerzése és a nép fölszabadítása miatt, amelynek kormányzására pedig hitem szerint Isten engem kiválasztott. De ha a Mindenható úgy akarja, és Európában lobogni fog a háború lángja, azt hiszem kötelességem lesz fölládozni magamat.”

Eucharisztikus lelkületének liturgikus vonása szintén egészen modernnek mondható. Nézzük állandó együttélését az egyházi évvel.

Karácsonyt „Jákob lajtorjá”-jának nézi, amelynek „folyamatosságát az Atya öletől a Szűz öléig semmi sem szakította meg”. Ugyanakkor érzi, hogy a szentáldozás által neki is része van az igazi karácsonyban: „Ime, Te, aki istállóban születél, bejöttél belső részeim istállójába, s ezért nem nagyobb titok a Te születésed, mint hozzám való jóságod... jóságod és alázatod ajándékod Téged nekem.” — „A husvéti Bárány elköltésére” 40 napos böjttel készül ugyan és tudja, hogy az Úr Krisztus föltámadásával megújította az emberi természetet. De ugyanakkor érzi, hogy a bűn csirája még benne lakik és ő olyan, aminő nem szeretne lenni. Ezért így imádkozik: „Sok hiányom volt, Uram, de magamhoz véve Téged, minden jót megkaptam. Benned bízva, közeledbe jutottam; bennem vagy, add tehát, hogy én is Benned lakozzam... Mi az ember, ez a törekeny edény: hogy Istent érdemel?... Bennem lakozol, Jézusom, de nem foglak bírni, ha nem segítesz... Tedd tehát, szerető, bennem lakozó Jézusom, nehogy valaha is többet bánkódjam, mint örvendezzem.”

Áldozócsüdtörtökön így tekint az égbetávozó Jézusra: „Megváltó Krisztusom, Te vagy kincsem, nekem jutott örökségem. Add, hogy teljes figyelemmel kitartsak az elmélkedésben mennybementeled misztériuma fölött, amelynek ma emlékét ünnepelve, ismét vágyakozom a Veled egyesülésre... Te egyedül vagy lelkem minden java. Se ez a nap, sem diadalod nem tesz szemem előtt értékesebbé Téged, hiszen azért szeretlek, mert Isten vagy... még átérzettebben szeretnék örvendezni azon, hogy Téged magamba fogadtalak, mintha láttam volna mennybementeledet.” Az utolsó kérése a szentáldozás után már a pünkösdi Lélek sóvárgó vágyakozásába megy át: „Rendelkezzél vele, Uram, hogy a Lélek, aki néhány napra azután, hogy mennybe szálltál, leszállt tanítványaidra, szálljon reám is.” — A pünkösdi szentáldozásban azután boldogan élvezi a Szentlélek édes közelségét: „Kérném Tőled ezt a Lelket, de ime, Veled, Benned és Altlad ideadod Őt nekem. Nem arról van tehát szó, hogy többet kérjek Tő-

led, mint amit nekem adni méltóztatol, hanem, hogy Téged a Neked tesszó módon fogadjalak... Ő lelkem, meddig maradsz még meg a hideg-ségben? Ime, a szeretet Tüzét, az igazság Lelkét, Istenedet vetted Magadhoz..." — A szécsényi országgyűlést ünnepélyes Veni Sancte-val kezdék. Már ott meglátszott, mit vár Rákóczi a Szentlélektől.

Úrnapján így tekint az oltárra: „Ime tehát, itt állok oltárod előtt, hogy ily nagy szentség rendelésének emlékét ünnepeljem, s hogy Veled táplálkozván, elnyerjem szereteted gyarapodását. Enni fogok asztalodról, hogy még inkább éhezzen. Tekints reám a bőjtölőre és oly kevéssé éhező-re. Nézz reám, aki szeretni akarlak és mégsem szeretlek eléggé. Irgalmazz nekem, aki Téged kívánlak és mégsem kereslek elég buzgón... Istenem, Megváltóm, aki ezt a nagy Szentséget, irántunk való nagy szereteted bizonyosságául oly csodálatos rendeléssel alkottad. Mily felfoghatatlanok műveid! Mily kimondhatatlan az én nyomorúságom! A jövődő dicsőség zálogát vettem magamhoz. Bátorság, lelkem! Ne a szeretet érzelmét kívánd, hanem a szeretet műveinek gyakorlását; mert nem a szeretetből érzőnek, hanem a szeretetből munkálkodónak szól a dicsőség ígérete.”

Az egyházi év folyamán még kedves szentjeinek: Asszisi Szent Ferencnek, Szent Domonkosnak és Nagy Szent Teréznek ünnepén járul különös buzgósággal a szentáldozáshoz. E napokon kap imája, elmélkedése égi szárnyalást a szentáldozás után. Mindenszentek ünnepén egészen nyitva érzi az eget és a szentáldozás boldog mámorában Annak jelenlétét élvezi, akit a szentek az égben boldogan imádnak: „Ime azt vettem magamhoz a földön, akit a Mindenszentek imádnak az égben. Részesültem a Kenyérből, melyet ők élveznek; mert Vele táplálkoztak földi vándorlásuk napjaiban, nem törtek le az úton... Istenem, mindenható vagy, mégis mit adhattál volna lelkemnek Rajtad kívül, ami neki tápláléka lehetett volna? Ugyanis Magadért teremtetted őt, semmi sem táplálhatná tehát, csak Magad... Ő Istenem, mily boldogság szenteidnek vidámsága, mily derűs, örökkévaló az ő boldogságuk... Ők dicsekednek Benned és Te öbennük. Éheznek Téged, s táplálsz, nem lakatva jól őket, mert mindig élveznek és soha ki nem elégülnek.”

E nagyszerű mindenszenteki látomással zárjuk le az Oltáriszentséget imádó szabadsághős Rákóczi Ferenc lelki arculatának szemléletét. Egyik legnagyobb és legnépszerűbb hősünk lelkének legmélyéről ismertünk meg valamit. E megismerés nyomán legyen érzéseink skálája szélesebb, gazdagabb és színesebb a nagyszerű órákban és percekben, amikor az Oltáriszentség előtt imádkozunk és Őt a szentáldozásban fogadjuk.

JÓZSEF ATTILA BACH-KORÁL FORDÍTÁSA 1935-BŐL

A BACH-KORÁL NÉMET EREDETIJE: JÓZSEF ATTILA MÜFORDÍTÁSA:

„Wachet auf, ruft uns die Stimme...”
Gloria sei dir gesungen mit Menschen und
englischen Zungen, mit Harfen und mit
Zymbeln schön.

Des sind wir froh,
io, io,
ewig in dulci Jubilo.

Von zwölf Perlen sind die Pforten
an deiner Stadt; wir sind Consorten
der Engel hoch um deinen Thron.

Des sind wir froh,
io, io,
ewig in dulci Jubilo.

Kein Aug hat je gespürt, kein Ohr hat
mehr gehört solche Freude:

Des sind wir froh,
io, io,
ewig in dulci Jubilo.

„Ébredjetelek, szólít a hang...”
Dicsőséged énekelje
az emberek, angyalok nyelve
és hárfa zengje, cimbalom.

Most viduló
a szív, a jó,
mindig in dulci Jubilo.

Tizenkét szem gyöngyből vannak
várkapuid; minden angyalnak
trónodnál társai vagyunk.

Örülni jó,
io, io,
mindig in dulci Jubilo.

Nem látott szem soha,
nem hallott fül soha
ily örömet:

Örvendezzünk,
aleluja,
fölvirradt édes ünnepünk.

JEGYZET. 1933-ban Pap Béla és Kis Sándor református papok kérésére egyetemi hallgatókból megalapítottam a Soli Deo Gloria-énekkart. A Soli Deo Gloria szövetség 1936. április 14-én, virágvasárnap délután egyházzenei áhítatot rendezett a Kálvin téri templomban. Ezen az áhítaton szerepelt a vezetésem alatt működő SDG-énekkar is. A műsorra tűzött Bach-korált kérésemre József Attila lefordította magyarra. A korált az ő fordításában énekeltük. A költő jelen volt a templomi hangversenyen. A fordítás kéziratát 1949-ben átadtam a József Attila-múzeumnak.

Pár évvel később önálló zenét szereztem József Attila Bach-korál fordítására. Ebben a zenében József Attila szövege unisono-dallamban szólal meg. Rézfúvó és ütőhangszerek kísérik. A mű unisono-organakíséretes változata a negyvenes évek folyamán Pécsen, Pesten és Gödöllőn már előadásra került.

Ottó Ferenc

A NEMZETKÖZI MEGÉRTÉS ÉS AZ IDEGEN NYELVEK TANULÁSA

Az újságokban olvashattuk, hogy az UNESCO (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization), vagyis az Egyesült Nemzetek Szövetségének nevelésügyi, tudományos és kulturális szervezete hamburgi pedagógiai intézetében — 13 ország részvételével — nemzetközi kongresszus kezdődött az idegen nyelvek jelentőségéről és arról, hogy mennyiben járulhat hozzá a népek közti egyetértéshez, a nemzetközi megértéshez az idegen nyelvek oktatása.

A kezdeményezés nem új, mert ezt kívánta előmozdítani már az I. világháború után a Nemzetek Szövetsége által életre hívott Nemzetközi Szellemi Együttműködési Intézet (Párizs) akkor, amidőn elősegítette az államok közti szellemi, kulturális együttműködést megkönnyítő egyezmények kötését egyetemi, főiskolai tanárok, hallgatók cseréjére, ösztöndíjak adományozására, nemzetközi ifjúsági munkatáborok létesítésére vonatkozólag. Ugyanilyen értelmű javaslatai és határozatai vannak már az UNESCO-nak is e kérdésben, amelyeket az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa is jóváhagyólag vett ismételtlen tudomásul. Mégis a hamburgi értekezlet minden vonatkozásban meg kívánja vizsgálni e kérdést, amely igen kiterjedt, széles anyagot ölel fel és ezért különös figyelmet érdemel mint a béke, általában pedig az emberek közti nemzetközi megértésnek, az államok közti közeledésnek előmozdítására való törekvés.

Az átlagember nem is gondolja, hogy amikor a postára felad egy levelet vagy csomagot, egy olyan, az egész világra kiterjedő nemzetközi szervezettel, az Egyetemes Postaunióval lép jogviszonyba megfelelő díj lefizetése ellenében, amelynek nemzetközi egyezmények folytán 1874 óta — elsőnek a nemzetközi szervezetek közül — egyetlen, az egész világon érvényes hivatalos nyelve van: a francia.

Ha visszatekintünk a történelemben, azt látjuk, hogy már az ó- és középkorban is voltak olyan nyelvek, amelyeket az azokat beszélő népek nagy műveltsége, kulturális és hatalmi befolyása miatt az akkori világ ismert országaiban is beszéltek. Így például Elő-Ázsiában az asszír-babiloniai, azután a perzsa uralom alatt a Földközi-tenger keleti vidékének országaiban az arameus, később a görög, majd a római birodalom nyugati részében a latin nyelvet beszélték. A nemzetközi érintkezés (diplomáciai, nemzetközi jog, kereskedelem, stb.) nyelve ezek a nyelvek voltak. Volt idő, amikor évszázadokon át a görög nyelvű, majd görög-latin nyelvű vegyes szövegeket használtak, mígnem a latin nyelv vette át a vezető szerepet és a nyugati birodalom bukása után is fennmaradt jelentősége. Az Egyháznak, a tudománynak, a nemzetközi érintkezésnek, az állami igazságszolgáltatásnak és igazgatásnak is ez volt a nyelve. Az egész középkor fejlődése és tudománya a latin nyelv általános elterjedtsége folytán általában egységes is volt.

Ez az egység a renaissance-al és a reformációval kezdett megbomlani a nemzeti nyelvek és irodalmak érvényesítésére irányuló törekvésekkel. A Münster-Osnabrück-i békekongresszus a westfáliai békével (1648) volt az első fontos támadás a latin nyelv ellen. A latin mellett ekkor kezdett jelentőségre szert tenni a francia. Így vetődött fel a latin helyett egy új nemzetközi nyelv kérdése. Anélkül, hogy — a diplomácia francia nyelvétől eltekintve — a kérdést megoldották volna, a helyzet a nemzeti és nemzetiségi elv terjedésével a nacionalista mozgalmak és az irodalmi romanticizmus megerősödésével csak romlott, mert az egyes nyelvek közt versengés is kezdődött.

Ilyen viszonyok mellett már régen, mintegy háromszáz évvel ezelőtt felvetődött a nemzetközi nyelv kérdése. Mi is a nemzetközi nyelv? Olyan mű- vagy

élő nyelv, amely lehetővé teszi a különböző anyanyelvű népek és egyének szóbeli és írásbeli érintkezését. A műnyelv feltétlenül, a természetes nyelv viszont csak azoknak második nyelv, akiknek nem anyanyelve. Hogy valamilyen nyelv ideális nemzetközi nyelv legyen, ahhoz igen sok nehézséget kell leküzdenie. Mint a Görög Elemi Iskolai Tanítók Szövetsége a Nevelők Világszervezetéhez intézett memorandumában írja a modern görög nyelvnek ilyen nemzetközi nyelvvé tétele ügyében, Görögország túlságosan kis ország ahhoz, hogy a többi ország részéről féltékenykedjenek rá, vagy azzal vádolják, hogy sovíniszta és imperialista célokat akar követni.

Ez a megállapítás találoz a süriti egybe azokat a nehézségeket, amelyek miatt igen nehezen tud egyetlen élő, természetes nyelv is nemzetközi világnyelvvé kifejlődni. E miatt mondja a nemzetközi műnyelvek hirdetője és egy ilyen nyelv szerzője, Lancelot Hogben angol egyetemi tanár az „Interglossa” c. könyvében (Interglossa. A Draft of an Auxiliary for a Democratic World Order, Being an Attempt to Apply Semantic Principles to Language Design. Pelican Books. 1943.), hogy „egy megfelelő segédnyelv azzal válik mindenki nyelvévé, hogy senkinek sem a nyelve”. Vagyis, mint Szentkereszty Zsigmond írta „Az internacionális nyelvről” szóló könyvében, az ilyen nyelvnek neutrálisnak és fejlődésképesnek kell lennie. Szerinte éppen e miatt egyetlen egy nacionalis nyelv sem lehet nemzetközi nyelv.

Pedig egy élő nyelvnek világnyelvvé tételére a Nemzetközi Postaunió egyezménye óta is történtek kísérletek. Hogy csak a legfontosabbat említsük, még az I. világháború alatt a Nemzetek Szövetségének Svájci Előkészítő Bizottsága a Világ- és Nemzetek Szövetségének alkotmánytervezetében (17. §.) felvette: „A Világtanács (a tervezett Szövetség egyik szerve) egyezményt készít egy hivatali és érintkezési világnyelvre vonatkozólag. Ezt a nyelvet a Világtanácsban történt hozzájárulás után mint kötelező tantárgyat kell a Világ-Nemzetek Szövetségébe belépett államok minden iskolájában bevezetni. Legkésőbb két év múlva a világnyelv bevezetése után a Világ-Nemzetek Szövetsége minden alkalmazottjától e világnyelv ismeretét meg kell kívánni. Egyidejűleg kötelezőnek kell elrendelni a világnyelv használatát a Világ-Nemzetek Szövetségének és szerveinek minden tárgyalására és közleményére vonatkozólag.” Az eseményekből tudjuk, ezt a javaslatot nem fogadták el. A Nemzetek Szövetségének hivatalos nyelve még az angol és francia nyelv volt. Ez a nyelvi megoszlás tovább folytatódott az ENSZ életre hívásával, mert annak hivatalos nyelve már öt: a kínai, angol, francia, orosz és spanyol.

L. Dolivet az Egyesült Nemzetekről írt könyvében (The United Nations. A Handbook on the New World Organization. 1946.) meg is említi: „Az ideális megoldás az lett volna, hogy egy új, gazdag, könnyen megtanulható nyelvet fogadjanak el, amely kellően fejezi ki az emberi civilizáció irodalmi örökségét. Mivel egyetlen műnyelv sem volt, amely ilyen kívánalmaknak meg tudott volna felelni — az egyetlen járható megoldás az lett volna, hogy a meglévő nagy nyelvek közül egyet válasszanak ki. Hogy minél több népnek eleget tegyenek, az ENSZ öt hivatalos nyelvet jelölt ki. De ha minden szót erre az öt nyelvre mindre le kellene fordítani, az nagyon meghosszabbítaná a tárgyalások tartamát. Végül az ENSZ csak két munkanyelvben állapodott meg, az angolban és franciában”. Nem is kell hangsúlyozni, hogy ennek a megoldásnak is megvan a maga előnye, mert így ezeknek a nyelveknek fejlődése biztosítva van és az egész emberiség kulturája új értékekkel gyarapodik. Viszont távolodást jelent az egy nyelvre törekvéstől.

1930-ban C. K. Ogden (Basic English. 1930. 9. kiad. 1944. — The Basic Words. 1932. 9. kiad. 1947. — The Basic Dictionary. 1932.) és I. A. Richards (Basic English and Its Uses. 1943.) a Basic English-el tett kísérletet az angol, vagyis egy természetes, élő nyelvből egy nemzetközi nyelv konstruálására ab-

ból a megoldásból indulva ki, hogy azt a 850 szót, melyet ehhez a nyelvhez válogattak ki az igen gazdag angol nyelvből, mindenki könnyen megtanulja. Ezek a szavak elegendők jellegzetes angol beszéddel való érintkezésre. A 850 szót az előzőleg ugyancsak kiválasztott 3,000 szóból válogatták ki, amely 850 szó így a mindenki által egyébként is ismert nemzetközivé vált szavakkal 20,000 különböző szóznak felel meg. Éppen azért, mert a *Basic English* élő, beszélt nyelvből alakult ki, azokkal a nehézségekkel küzd, amelyek minden élő nyelv-re várnak, ha nemzetközi nyelvvé akar válni. Mindenesetre jelenleg ez egyike a legbeszéltőbb kisegítő nyelveknek, aminek talán az is oka, hogy megtanulása megkönnyíti az angol nyelv elsajátítását is.

Ilyen fejlődés után mégis akadt kezdeményezés, hogy egy élő nyelvet tegyenek a nemzetközi jog segítségével, vagyis nemzetközi egyezmények útján nemzetközi nyelvvé és amelyben a jövő nemzedékét kellene nevelni. Ez *Pei* professzor javaslata volt 1948-ban a *The Modern Languages Journal* hasábjain: a világ nemzetei létesítsenek bizottságot és bízzák azt meg a beszélt nyelvek közül egynek a kiválasztásával, amely alkalmas volna nemzetközi nyelvének.

Fentebb már említettük a Görög Elemi Iskolai Tanítók Szövetségének memorandumát, amely az új, modern görög nyelv nemzetközi nyelvvé tételét javasolja, és pedig azzal az érveléssel, hogy nagyon sok görög szó és szógyök már nemzetközileg ismert a tudomány, technika, filozófia stb. kifejezéseiben. Görögország nagyon régi kulturális hagyományokkal rendelkező ország. A modern görög érthetővé tenné a görög klasszikusokat, az európai civilizáció alapítóit.

Ismeretes, ezek a javaslatok, amelyek részben nem is voltak újak, nem valósultak meg. Azért nem voltak újak, mert a század elején *M. Bréal* vetette ugyanis fel ismét *P. Chapelier*-nek azt a korábbi regionális javaslatát, hogy Franciaország, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kössenek nyelvi egyezményt, amely szerint az angol nyelvet kötelező tantárgyként tanítanák Franciaországban, a francia nyelvet pedig Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban nemcsak egyetemeken, hanem a nagy városok bizonyos elemi iskoláiban is. A világ kisebb államainak iskoláiban pedig érdekeiknek megfelelően az angol vagy francia nyelvet tanítanák. Ennek az úgynevezett második nyelvnek a tanítására vonatkozó javaslatot *L. Hogben* is felveti 1943-ban megjelent könyvében, amelyben az *interglossa*-t, vagyis az általa szerkesztett műnyelvet „egy demokratikus világrend kisegítő nyelvének” nevezi. Szerinte az embereknek földrészekre kiterjedő együttműködése mindaddig nem lehetséges, amíg a különböző nemzetek nevelésügyi szervei meg nem egyeznek abban, hogy egy és ugyanazt a nyelvet fogadják el második nyelvül. A remény, hogy lehetséges ilyen megegyezés, nem utópia. Sok országban már az iskolai tananyag része a második nyelvben való oktatás.”

Mivel a tudományos, technikai fejlődés és együttműködés az egész világra kiterjedően mindig intenzívebbé válik, amit éppen az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa, az UNESCO, de ezen túlmenően egyes ideológiai, világnézeti és politikai-gazdasági tábor is elősegít (gondoljunk a legtipikusabbra: a távíró-, távbeszélő és rádióforgalomra, az ipari találmányok védelmére, a szabványok egységesítésére vonatkozó nemzetközi egyezményekre), kétségtelen, hogy — legalább is amíg egy második természetes világnyelv vagy kisegítő műnyelv nem lesz az anyanyelven kívül — a meglévő élő nyelvek tanulása és alkalmazása az, amivel a fejlődés kívánalmainak eleget tudnak tenni. Hogy ezt az együttműködést ma már viszont milyen fejlett tudományos technikával segítik elő, arra példák az UNESCO által az egyes tudományágakra (pl. közgazdaság, jog-, könyvtártudomány, stb.) vonatkozólag kiadott világbibliográfiák, vagy a külföldi kiadók három-hat nyelvű szakszótárai (elektromosság, moztéchnika, stb.), vagy a legtipikusabb a nálunk közel jövőben kiadásra kerülő „A könyvtáros gyakorlati szótára” c. könyv, amely húsz nyelvű szakszótár dr.

Pipics Zoltán, az Országos Széchenyi Könyvtár tudományos munkatársa tervezésében és összeállításában.

A könyvtártudomány, mint tudjuk, jellegzetesen nemzetközi tudomány. Amit az emberi elme az egész világon alkotott és alkot és könyv vagy nyomtatvány (folyóirat, szabadalom, stb.) alakjában adták ki, azt rendszerezi és teszi az egyén és népek számára az egész világon általában egységes szabályok szerint hozzáférhetővé a további emberi haladás és alkotás, de a nemzetközi megértés érdekében is. Éppen ezért mint ennek a tudománynak legjellemzőbb megnyilatkozását, szükségesnek tartjuk ezt a teljesen eredeti rendszerű szótárt pár szóval ismertetni. A hűsz nyelv: angol, német, holland, dán, svéd, latin, francia, olasz, spanyol, román, orosz, lengyel, cseh, szlovák, horvát, szerb, bulgár, magyar, finn és görög. Szóanyaga 300 alapfogalomra és az ezeket kifejező szinonimákra épült (nyelvenként 6—700 szó). A szavak a kérdéses nyelvet nem ismerő és katalogizálást végző könyvtárosnak útbaigazítást adnak a feldolgozandó könyv, nyomtatvány írásának, kiadásának, műfajának és technikai sajátosságainak megfejtésére. Hogy nemzetközileg is használható, azt az teszi lehetővé, hogy a hűsz nyelv közül már egynek ismerete is elég, hogy az ember a többiben eligazodjék. A 300 alapfogalom ugyanis számindexekkel van ellátva, és ugyanaz az alapfogalom a hűsz táblázatban ugyanazt a számot viseli. Ebből a példából is látjuk a nyelvek ismeretének fontosságát és az egyes tudományok területén ma már nélkülözhetetlen nemzetközi együttműködés mérvét.

Am az élő nyelvek mellett vizsgáljuk meg a nemzetközi műnyelv kérdését is. A műnyelvek történetére visszatérvén azt látjuk, *Descartes* volt az első, aki egy könnyen megtanulható és egyetemes filozófiai nyelvre gondolt. Ugyancsak foglalkozott ezzel a kérdéssel P. *Mersenne* (1629), *Comenius*, majd az aberdeni G. *Dalgarno* „*Ars Signorum*” c. (1651) művében egy nemzetközi műnyelv tervezetét írta le. 1653-ban pedig *Cromarty*, majd *Leibniz* a „*De arte combinatoria*” c. könyvében (1666) olyan filozófiai nyelv tervezetét dolgozta ki, amelynek szerkezetét számtani, és a gondolkodás számtani műveletté egyszerűsödne. Az Angol Királyi Akadémia felkérésére *Wilkins* „*Real Character*” c. könyvében egy nemzetközi nyelv rendszerét írta le. Azóta háromszáznál több nemzetközi, vagy ún. műnyelvet írtak és terveztek, de gyakorlati jelentőségre csak igen kevés tett szert. Közülük. Nálunk *Kalmár György* (1772) foglalkozott a nemzetközi nyelv kérdésével. *Réthy* András ugyancsak műnyelvet dolgozott ki „*Lingua universale communi omnium nationum usui accomodata*” c. könyvében. Külföldön a német H. *Diels* (1848—1903) a latin nyelv grammatikáját kívánta egyszerűsíteni és szókincsét modernizálni. Ismertebb ezeknél a német J. M. *Schleyer* katolikus pap által szerkesztett *volapük* (az angol world és speak szavak összevonásából kapta nevét), azután *Zamenhoff* varsói szemorvos *eszperantója* (1877), amelynek szavait, kevés kivétellel, természetes, európai (francia, olasz, spanyol, angol, német) nyelvekből vette, így téve lehetővé a nyelv további fejlődését is. Ma az eszperantó a legismertebb műnyelv, amit talán annak köszönhet, hogy szókincsé kiválogatásánál — mint F. L. *Sack* írja (*The Problem of an International Language*) tanulmányában — a legnagyobb nemzetköziség volt az irányító elv. Ezt követte a fejlődésben *Lott mundolingue*-ja (1890). További kísérletek voltak a német *Heintzeller universala* (1893), a német *Beermann novilatin*, az amerikai *Fosterro* (1906) nyelve. Az eszperantót a francia L. *Couturat* és L. de *Beaufront* megreformálták (1907) a hangtan, nyelvtan és szókincs szempontjából: ez a megreformált eszperantó az *ido*. E. de *Wahl* észt professzor műnyelve az *occidental*, vagy ahogy újabban nevezik: *interlingue* (1925) és O. *Jespersen* dán filológus professzoré a *novial* (1928). A két nyelv rendszerének elvei körülbelül ugyanazok: szerintük a világnyelv a tudomány nemzetközi nyelvében már adva van és csak ki kell azt terjeszteni és egészí-

teni. Szavait a nyugateurópai nyelvekből, vagyis a latinból származó nyelvekből merítik.

G. Peano olasz professzor az *interlingua* nevet használta mint alternatív elnevezést a *latino sine flexione*-jára, vagyis a ragozás nélküli latin nyelvrendszerére. Peano, a matematikus, a matematikai logika alkalmazója és mint L. Hogben mondja róla, a jelenlegi műnyelvek egyik legjobbjának szerzője, még pedig azért, mert „csak ő követi azt az irányelvet, hogy legjobb nyelvtan az, amelyiknek nincs nyelvtana”. L. Hogben abban látja Peano rendszerének előnyét, hogy a kínai nyelvhez hasonlóan, amely teljesen ragozás nélküli nyelv, az *interlingua*, vagyis a *latino sine flexione* is ragozás nélküli nyelvvé igyekszik alakulni és ebben tovább megy az angol nyelvnél is. Éppen ezért könnyebb a Peano-féle nyelvet megtanulni, mint az angolt. Peano nyelvrrendszere főleg a tudomány és technika szükségleteit igyekszik kielégíteni.

De a II. világháború alatt a már említett angol biológus egyetemi tanár, L. Hogben *interglossa* (1943) névvel új nemzetközi segédnyelvet dolgozott ki hasonló című művében. Nyelvének jellegzetességei: elemző, körülíró nyelv, ragozás nélküli, vagyis hasonlít a kínaihoz és a Peano-féle nyelvhez, de ettől mégis különbözik abban, hogy szókincsének alkatelemei mindenki számára érthetők éppen elemző rendszere következtében. Nyelvtana az összes meglévő nyelvtani rendszerek legmagasabb fokú összesítése. Olyan világnak a nyelve ez, mint L. Hogben írja róla, „amelyben Kína, Japán és esetleg Afrika népei együtt haladnak a Szovjetunióval és a nyugati civilizációval”. Mivel körülíró, elemző nyelv, a tanulásnál megvan az az előnye, hogy minden fogalmat könnyen ki tud fejezni az elemző típusú képirásos nyelvvvel, melyet nyelvtanában használ, anélkül, hogy az anyanyelvhez kellene folyamodni. Az írásban viszont a latin betűket alkalmazza. A 8000 szavas szókinccse a nemzetközileg használatos szótöveken nyugszik. Ezért, az előző kisegítő nyelvekkel ellentétben, igen nagy számú görög eredetű szava van; neve: *interglossa* is jelzi, hogy latin-görög keverék.

A legújabb nemzetközi segédnyelv a debreceni középiskolai tanár, dr. Magyar Zoltán *romanid* nyelve (Romanid. Az új nemzetközi segédnyelv nyelvtana. Debrecen, 1956. és „A romanid nyelv rövid nyelvtana”, Debrecen, 1957.). Szerzője szerint ez ma a legfejlettebb és legkorszerűbb műnyelv. A romanid elnevezést nemcsak azért kapta, „mert szókészletének zöme a román (görög, latin, francia, spanyol, olasz és portugál) nyelvekből való, hanem azért is, — mint szerzője mondja, — mert nyelvtani szerkezetéhez is a román nyelvek adják az alapot. De természetesen itt is helyet kapnak a germán és sláv, sőt finn-ugor nyelvek értékes nyelvtani elemei. Nagy előnye, hogy a román népek, valamint az angol nyelvet beszélő népek gyermekei szinte nyelvük dialektusaként kapják a nyelvet”.

A nemzetközi segédnyelv mozgalomról igen érdekes adatokat közöl F. L. Sack-nak a Nevelői Foglalkozásúak Szervezeteinek Világszövetsége (World Confederation of Organizations of the Teaching Profession, [rövidítve: WCOTP], Washington) kiadásában megjelent előbb említett tanulmánya. A mozgalomnak új lendületet adott a Nemzetközi Segédnyelv Egyesület (International Auxiliary Language Association, rövidítve: IALA) által alapított (1924) intézet, mely tudományos kutatást és kísérletet folytat a tekintetben, hogy melyik „segédnyelv-forma a legalkalmasabb mint nemzetközi érintkezési eszköz a jelenlegi világ számára” és hogy előmozdítsa annak elfogadását. 1950-ben az IALA a Columbia Egyetem Bernard Kollégiumába olvadt be, mint a Nemzetközi Nyelv Intézete. (Az angol nyelv új szóval is gazdagodott: az „interlinguist” szóval, amelyet annak a szakértőnek megjelölésére használnak, aki a mű-, vagy tervezett nyelvek „planned languages” területén dolgozik.) Az IALA eredeti feladata az volt, hogy a meglévő hat műnyelvből (eszperantó, ido, occidental, novial, eszperanto II. és

a latino sine flexione) a legalkalmasabbat segítse kifejleszteni. De 1933-ban úgy döntöttek, hogy e helyett egy nemzetközi szótárt dolgoznak ki „*Interlingua*” elnevezéssel. Mivel egy nemzetközi nyelv lappangva rejtőzik a különféle nemzetközi nyelvek közös elemeiben és ezért csak ki kell deríteni, de nem feltalálni”, mint F. L. Sack mondja, kétféle típusú nemzetközi szavat lehet megkülönböztetni: a) egy szó több nyelvben is előfordul, mert a nyelvek rokonok, de b) egy szó lehet azért is nemzetközi, mert nem rokon nyelvekben fordul elő (pl. telefon, rádió, stb.), hanem mert ezek kölcsönszavak, melyek a kulturális befolyást és a tudomány és technika nemzetköziségét mutatják. Az IALA célja nem új nemzetközi nyelv szerkesztése, hanem egy szabványosított nemzetközi szótár megírása a természetes nyelvek legáltalánosabban ismert és használt szavaiból. Azt remélik, hogy ezen a segédnyelven minden előzetes tanulás nélkül is tud írni és érteni az európai nyelveket beszélő művelt ember az egész világon. A szótár megírásánál hármass műveletet végeztek: kiválogatták a szavakat, azok alakját szabványosították és megállapították a jelentésüket. Az „*Interlingua-English Dictionary*” 1951-ben jelent meg az IALA kiadásában. 27,000 szavat tartalmaz. A nyelvet azóta is fejlesztik és egy kisebb, 3000 szavas szótár kiadásán dolgoznak.

A nemzetközi nyelvvel további problémák is merülnek fel: idővel el kell dönteni, hogy a kimondott műnyelvek közül melyik propagálása az előnyösebb, az eszperantóé-e vagy az időé? A természetes típusú nyelvek közül melyik a megfelelőbb? Vagy kombinálni kellene a kétféle nyelvet? F. L. Sack szerint ezek olyan kérdések, amelyekre egyedül az IALA nem tud választ adni. Ezért egy szervnek kellene döntenie a műnyelvek érdemeiről, amely döntőbizottságba nyelvészeket, modern filológusokat, tanárokat, diplomátákat, tudósokat és technikai szakembereket, meg kereskedőket kellene bevonni. Szerinte az UNESCO-t is felkérhetnék ilyen értekezlet tartására, de a döntőbizottság tagjait nem az nevezné ki, hanem megfelelő szervezetek delegálnák. Ez a döntőbizottság azután két vagy három nyelvet választana ki kísérletezésre, ami két évnél tovább tartana az iskolákban és felnőttek oktatásában. A végső döntést a gyakorlati kísérlet alapján hoznák.

Igen helyesen jegyzi meg F. L. Sack: azzal tisztában kell lennünk, hogy a háborúnak nem nyelvi differenciálódás az oka, mert a történelem azt példázza, hogy az egy nyelvet beszélők közt volt sokszor a legelkeseredettebb háború. Ennek következtében egy nemzetközi nyelv a maga létével még nem hozza meg az emberek testvériségét, de mégis elősegíti a nemzetközi megértést.

Nem felesleges hangsúlyoznunk azt a tényt sem, hogy igen sok, sőt a legtöbb nemzetközi nyelv szerzője nem hivatásos nyelvész volt. Ennek oka talán az, hogy a nyelvészek nem látják úgy a nemzetközi tudományos együttműködés gyakorlati szükségességét, mint a tudomány egyéb területén dolgozók. Hogy csak az ismertebbeket említsük: *Zamenhoff* orvos volt, *Hogben* pedig biológus, egyetemi tanár. *Hogben* véleménye az — de ez egyoldalúnak látszik —, hogy csak a természettudomány a földrészekre kiterjedő emberi együttműködés egyetlen formája, mert a tudomány emberei, akiknek számos idegen nyelven írt folyóiratot, könyvet kell olvasniuk a szakmájukhoz nélkülözhetetlen tájékozódás miatt, látják csak igazán, hogy a bábeli nyelvvazar megszüntetése elsőrendű fontosságú társadalmi feladat. Szerintünk azonban ennek az együttműködésnek gyakorlati szükségességét nem csak a természettudományok művelői látják, hanem pl. az említett könyvtártudomány, vagy filozófia, vagy nemzetközi jog, stb. tudományok művelői is.

Látjuk, a nyelvek tanulása azzal segíti elő a nemzetközi megértést, hogy tudatosítja az emberekben a haladás érdekében nélkülözhetetlen együttműködés szükségességét a tudomány és az élet minden vonatkozásában. De ez önmagában még nem mozdítja elő a nemzetközi békét és megértést. Az igazi

emberi nemzetközi megértésre való nevelődés a nyelvek tanulásánál abban van, hogy minden élő nyelv elsajátítása során az azt tanuló új lelki, erkölcsi erényekkel, tulajdonságokkal is gyarapodik a nyelvtani ismereteken túlmenően. Mert ahhoz, hogy jól megtanuljon valaki egy nyelvet, egy egész életre szóló lelki élményen megy át akkor, amikor az idegen nép nevelő hatású meséiből, közmondásaiból, történelme és irodalma legjavából ismerkedik meg egy más jellemű, emberi tulajdonságú néppel és egészíti ki esetleg saját egyéniségét is sok új vonással. Ez az igazi értelme szerintünk annak a mondásnak is, hogy „ahány nyelvet beszél valaki, annyi ember”. Talán éppen ezeknek a nevelő erkölcsi erőknak a hiánya egyik oka szerintünk annak, hogy a műnyelvek nem tudtak olyan népszerűek lenni, mint azt szerzők méltán elvárták. Ezek a nyelvek ugyanis nem népek, nemzetek, hanem egyének alkotásai és legyenek ezek a nyelvek még oly hibátlanul megkonstruáltak is, hiányzik belőlük mindaz a nevelő emberi, erkölcsi érték, ami a történelmi multtal rendelkező természetes nyelvekben megvan. Viszont a műnyelv tanulásának kétségtelen előnye a sovinizmustól való mentesség erényének is megtanulása. A helyesen értelmezett nyelvtanulás a tökéletesebb és megértőbb embert segíti kialakítani, mert erkölcsi tekintetben is közelebb hozza egymáshoz az embereket. És ezzel mélyíti el a felebaráti szeretetet és mozdítja elő a nemzetközi békés együttműködést.

GYÁSZDAL EGY HATÉVES KISFIÚ HALÁLÁRA

*Te augusztusi éjszaka,
ékszeres ékszere,
milyen hátborzongatóan nagyszerű
fekete fátyolod !
A hárfás im.letérdel szótlannal,
a szíve szinte már alél,
ennyi szűró szépség,
ennyi kegyetlen kép előtt.*

*Boldog zöngés,
bódító illatok !
Nem is akadhat itt a földön
zenekar,
és nincs sehol vegyész,
ki lenne bármiképp hozzád hasonlatos:
augusztus éjjele !*

*A mellem fulladoz,
sikoltanék:
nézzétek emberek,
milyen csodának lettünk részei,
minő varázslatok szólítják szíveink !
Van-é, ti boldogok,
van-e fenségesebb sötét,
mint most az ég,
és szikrázóbb ezüst ... ? !*

*Ó hallgass el, te dal:
lehullt egy csillagocska.*

V á m o s i P á l

JÁTÉK ÉS RETTEGÉS

JEGYZETEK GELLÉRI ANDOR ENDRÉRŐL

Van önéletrajzának egy részlete, egy kép. „Már láttam bizonyos részeg leányeket, akik csillagoknak képzelik magukat, meg éjszakáknak és nappaloknak és már indulnak is, hogy agyonöntsenek egy leányt a husvéti kútnál, aki holtan fekszik a kút kávéján, míg kibontott nedves hajából, mint csillagok a szép szeptemberi éjszakán, úgy hullanak a vízcseppek.”

A látomás az elmondás tanúsága szerint akaratlanul, félig-meddig talán öntudatlanul születik. Szépsége magát az író is lenyűgözi: „Megmondjam-e neki, hogy Husvét lesz az új novellám címe, s elmondjam-e neki a halott leány hajából hulló csillagok gyönyörű képét?”

Aztán, egy oldallal és néhány órával később még egyszer visszatér rá: „Visszatérve kuckómba, pedig már előttem álltak a csillaggá változott parasztok, szinte fehér fényben fürdött az egész szoba; arra balra pedig, ahol a vilányóra állt, falusi lányok álltak már fehér és színes kötényben. A templomba indultak, élükön a megölésre kiszemelt szűzzel, míg fölöttük a hegyen, mint kürt, úgy szólt és bűgött az áprilisi szél.”

A kép megfoghatatlanul költői; ebben a néhány tökéletesen megírt mondatban az áprilisi alkonyok minden szívet szorító fájdalma benne él, végtelen és véges, földöntúli erő és nagyon is valóságos halál összezsapó tragikuma: a képzelet földöntúlisága és az ösztönök földalattisága. A minden mesénél bizarrabb kép kettős hajlással siklik el a realistól: „akik csillagoknak képzelik magukat, meg éjszakáknak és nappaloknak”... Ez a képzelet valóságosabb lesz a valóságnál: a néhány soros visszatérés, amely nem ismétél, hanem variál, még egy sugarat vetít a képre, már minden hasonlítás nélkül a „csillaggá változott parasztokról” beszél; már csillognak és világítanak: „szinte fehér fényben fürdött az egész szoba”. A másik erő lefelé, az égi képpel szemben az alsóbb világ felé hajlik: milyen pogány erők áldozata a „megölésre kiszemelt szűz” — miféle szörnyű színjátékot érzünk ez előtt a megrázó finálé előtt, milyen káprázatos forgatag merevült itt képpé?

Gellérinek talán legjellemzőbb írásai közül való ez a tíz sor. „Elmondjam-e, hogy Husvét lesz az új novellám címe?” Gelléri nem írt Husvét című novellát — ez a történet ennyi maradt; mit is lehetett volna hozzátenni? Milyen pszichológiai történés tudja megindokolni a részegséget — s nem csak a test, de valahogyan az egész emberség öntudatlanságba szökkent szabadságát; milyen időbeli előzmény vezetheti be azt a pillanatot, amikor egy mesebeli színpadon kozmikus égitestek és megváltozhatatlan halál időtlensége találkozik?

Ebben a pár sornyi rövidségben Gelléri minden novellájának rövidsége benne él. Valamit elárul, amit a többi novella olvasásakor csak sejteni mertünk. Biztosan látjuk itt azt, amit a kép születésének leírt körülményei megmutatnak: azt, hogy ez a fantasztikus, bizarr, költői kép: játék. Játék, amelynek mélyén ki nem alszik a rettenet.

Gelléri világának ezt a játék-tartalmát, szeretném műveinek néhány vonásával, néhány példával megvilágítani.

Mindenekelőtt arról a sajátos időtlenségről kell beszélnünk, amit Ungvári Tamás (a *Ház a telepen* bevezetésében) Gelléri „pillanatnyiságának” nevez. Gelléri novellái nem időbeli cselekvések történései, nincs pszichológiai kifejtésük, pszichológiai következtetességük. Témája nem cselekvés, hanem kép: maga a kép mindig rendkívül mozgalmas, azonban valamiképpen mindig rögzített. Figyeljük csak meg: egy-egy jelenet marad meg emlékezetünkben min-

dennél erősebben; egyetlen kép a vén Pannáról, amint hideg ágyában didegelve híméz, az előtte ragyogó, lángoló tükörrel, a *Farsang* fantasztikus álarcosmenete, a Halál, az angyalok és az ördögök megrázó hatású maskarája; az új facipőben a vízre lépő, megértést sóvárgó kékfestő profán Krisztus-vonásai; az egyetlen egy vonással, nevével élénk rajzolt sóhaj-szomorúságú Angelov festő; és mind a keserű és bizzarr képek sorozata, a megállott, vagy szubjektívvé vált, relativ időben. Gelléri novellái az időtlenségben élnek, a teljeseen relativ időben, az elképzelt, megjátszott időben. Az ő idejét a *Vén Panna* kovácsának tüze jelképezi: valóság is, meg képzelet is; csak ragyog, csak világít, de valami mesebeli módon mégis meleget áraszt — aztán egyszerre csak kialszik és akkor minden sötétté és hideggé változik. A történetnek vége: az idő tüze kialudt. Nem volt, és nem lesz: addig él, amíg tartalma, történése élteti: káprázat csupán. Gelléri nem realista abban az értelemben, hogy novellái a valóságos világban történének; nem novellái történnek az időben, hanem az idő a novellákban.

Ez a „relativ idő” minden játékoság velejárója. Gellériben azonban az a különös és egyedülálló, hogy nála ez a relativ idő nem a tudatban válik relatívvá, hanem a történet objektivitásában, a történet külső világában. A gyermekkor relativ ideje ez: a gyermek valósága, relativ, szubjektív valósága. A gyermek mindig számol a valósággal; jobban ismeri, és jobban megfigyeli, mint a felnőtt. Csak mást — néha többet jelent számára, mint a felnőtteknek.

Gelléri az impresszionizmusból, a gyermekkor impresszionizmusából indult. Számára a világ kissé mindig a pillanat élménye maradt: egyetlen, lenyűgöző, mindent kiszorító pillanaté. A látványok káprázatában él, szó szerint is a képek káprázatában. Újabb, s újabb látványok ejtik rabul; az élet jelenetek sora, végtelenül érdekes jeleneteké — hogyan is lehetne másra is, előre, vagy vissza figyelni, a következményeken töprengeni? Minden igazi, őszinte írásában valami ilyen képet ragad meg — vagy talán inkább egy ilyen elragadtatott csodálatról számol be. Vegyük például késői írásai közül a legszebbet, a *Villám és esti tüzet*, egyik kötetének címadó novelláját. A sürgős munkán dolgozó segédeknek a mesterné ünnepi vacsorát készít. A hirtelen kitört zivatar villáma bevág a szobába, egyenest az esti tűzhely tüzebe — az ünnepi lakomának vége. Ennyi a történet. Utána még egyetlen mondat: „Másnap kitört a háború”. Szándékosan ezt a képet idéztem, a sok kínálkozó hasonló közül. Közismert, hogy Gelléri második kötete után némiképpen hangot váltott — új problémák felé közeledett. Megfáradt? Különböző vélemények alakultak ki erről. Tény az, hogy ebben az írásban első, varázslatos írásainak színei ragyognak. S mi maradt meg, mit tudott ábrázolni? Egy képet, a szimbólum tágasságáig mélyült állóképet, a két tűznek ezt az iszonyú találkozását — s azon túl mondani sem akar semmi mást. Mit tudunk meg az emberekről? Ennyit: „Már igazán megoldoztak a segédek. Egyik cipészkalapács túlkotyogta a másikat, mint cseppet a csepp. A szakadt ingeken még bért a bordáikra valami kis huzat, de a szorgoskodás úgy tépte róluk a verítéket, mint ezüstvirágot a szél.” Három sor az emberekről, s egy valószínűtlenül gyönyörű hasonlat. Körülbelül ennyit mond minden alakjáról: egyetlen pillantást vet rájuk, aztán egy-egy megdöbbenő kép vagy hasonlat: és megtörtént a csoda; előttünk állnak, minden nyomorúságukkal, az élet és szegénység minden terhével.

S ebben áll Gelléri emberábrázolásának furcsa kettőssége. A kép költői szárnyalásában valami nagyon is földit és nyomorúságosat ábrázol. Témáit a legszegényebbek, s legnyomorultabbak világából veszi: az örök szegénység mélyeiből. Csakhogy, ha a környezet a legteljesebb nyomorúságot is ábrázolja, alakjai ennek a szárnyaló pillanatnyiságnak, „felelőtlenségnek”, gyermeki pillanatban-élésnek megfelelőek. Alakjaiban a szegénység elsősorban pszichológiai

tény: Gelléri szegényei a lélek szegényei, minden remény, minden jövő és sokszor minden vágy híján. Kitaszítottak és elhagyatottak: lélekben, vágyaikban sem érnek el a tulajdon fogalmáig, még a dolgok világából is kilököttek. *A teljes, reménytelen szabadság lélektani kietlenségében élnek*; illuzióik és álmaik, életük szépsége is csak e sivárság mezői felett lebeghet. Gondoljunk csak a *Hűvösvölgyi nászutasok* néhol még kissé naturalista ízű költészetére, s később, összehasonlíthatatlanul költőibben az *Üvegház* keserű romantikájára. Társadalmilag is: alakjai majdnem mindig a társadalom alatti, kiszorított réteg tagjai: nem a jövőnek élő kispolgár, s nem is a szervezettségében a jövőnek élő, valóságos munkásság. S kötetlenségük nem csak társadalmi helyzetükben, hanem tetteik következtetlenségében is megnyilvánul. A hirtelen ötlet villámfényénél élnek, jövőtlenül a perc bűvöletében. Nem dolgoznak és nem harcolnak jövőjükért. Tetteik nem következetesek a társadalmi helyzet, vagy a társadalmi lélektan logikája szerint. Más logikájuk van: az ösztönök, a virtus, a nyíltszívűség, jóság, a szerelem és az alkohol logikája; mindenekelőtt a játék véresen komoly logikája.

Az igazi, jelentős Gelléri novellák mindegyikében valami olyasmi történik, amit egyszerűen csak iszonyúnak lehet nevezni. Mindennapi biztonsággal mozog vér és halál szinte elképzelhetetlen borzalmai között. A szörnyűségek nem a mindennapok kis rémtettei; valami ördögi képzelet által élénk vetített film: a *Kikötő* összeroppanó rakodómunkása, a bányatóba kergetett Strogov, akivel néhány órára azt hitetik el, hogy megnyerte a főnyereményt, a képfestő elmerülése, aki száraz lábbal akar átkelni új facipőjében, mint Jézus — s ahol nem végződik halállal a tragédia, ott is mélyen bizarr és tragikus történet: a *Farsang* Halált játszó maskarái, *Georgi, a borbély*, aki a Halállal ijesztgeti vak feleségét. Megrázóak és fantasztikusak, valószínűtlenek ezek a történetek — és levegőjük mégis ijesztően ismerős.

Ennek a gyermeki borzalomnak, talán gyermeki szadizmusnak egyetlen mozgatója a félelem. Egy iszonyú hatalomtól való rettegés; valami borzalom, amit minden novella megpróbál túlbeszélni, túlkiaálni. Amit a leírt szörnyűségek csak enyhítenek, csak szelídítenek. Realizálják és ezzel valamit talán elvesznek szörnyűségéből. Az írás, a leírt világába kényszerítik és ezzel talán számúzik a megtörténhető, a fenyegető lehetőségek birodalmából. Hogy honnét ered ez a lenyűgöző, gyermeki intenzitású félelem, ezt nem tudjuk. Valószínű, hogy volt valami valóságos, reális, gyermekkori élmény-gyökere, talán szexuális természetű, talán ösztön és erkölcs összeütközéséből származó. Nem kívánjuk ezt vizsgálni. Gelléri írt egy vitatható irodalmi értékű, önéletrajzi vázlatot; ha elfogadjuk és megbízhatóan hitelesnek tekintjük vallomásait, találhatnánk néhány támpontot a fenti feltételezésekre. Ez a posthumus könyv (*Egy önérzet története*) azonban nem bizonyos, hogy az író tudtával is megjelenthette volna. Nem tudjuk, hogy leírt tényeiben mennyi a valóság és mennyi az elkeseredettség, a minden-mindegy el-elkalandozó fantáziája. Úgy érzem, nincs jogunk azt a nagyon is bizalmas, ebben a formában talán nem a nyilvánosság elé szánt vallomást felhasználnunk — az ebből fakadó következtetések esetleg nem mindenben szólnának az író mellett.

Gelléri alakjai az önmaguk által is kitaszításra ítélt szerencsétlenek. Tet-teikkel nem a kor szavára válaszolnak — valami időtlen és elmosódó távol-ságba néznek: társadalom és idő alattiak. Történeteik is irreális szférákban le-begnek: a valószínűtlenül, érthetetlenül borzalmas szféráiban. És mégis: alig kaphatunk hitelesebbnek érzett társadalom-képet, pontosabb szociográfiát a harmincas évek Óbudájának nyomoráról — s kevés írás olvasásakor érezzük azt a visszaemlékező félelmet, ami ezekből a novellákból árad. A történetek irreálisak, de levegőjük, körülöttük, bennük és alattuk a kor kísértetiesen reális. Ez a levegő teszi érthetővé, elképzelhetővé és számunkra már ismerősen

félelmetessé történéseiket. Mi már értjük Gelléri el nem mondott és el nem képzelt rettegéseit: korának nyomasztó rettenete ez.

A kor rettenetének milyen ereje, erőinek melyik komponensé hatott Gelléri lelkére? A kérdés kettős és kettősen érdekes: mire reagált legérzékenyebben ez a lélek, melyik pontján volt legbizonytalanabb, leginkább sebezhető? S a kor szörnyűségei között melyik volt az, ami megfojtotta, amelyik specifikusan az ő légzőfermentjeit bénította meg? A valóság, az íróra ható erő, a kor szelleme mindig rendkívül sokrétű: a lélek egyes komponensekre különösen, elektíven érzékeny. Az embertelenség tengerének volt egy Golf-árama, amit Gelléri nem tudott kikerülni, ami elsodorta: lehet, hogy ez az erő a jövőtlenség sivársága volt. Talán tudta, talán megérezte — ha valószínű is, hogy tudatosan nem élhetett ezzel a bizonyossággal —, hogy korai, idő előtti halál várja. A jövő megszűnt számára — az idő bizonyossága semmivé foszlott, a lehetőségek földje elmerült a nemlétben. A világ sajátosan súlytalanná, elröppenővé változott; fájdalom, gyötrelme, jelenének keserűsége annál súlyosabbá lett. Az idő objektivitását a benne élő lehetőségek adják: a haldokló számára a világ véget ér ez élettel együtt. Gelléri számára is így vesztetett el az idő objektivitása: csak a jelenben élt, a jelen végtelenné tárult tágasságában — és tegyük hozzá: ürességében. Abban a tágasságban, amit csak a halál előtti percek tudnak megadni, ami a folyamatosság számára elképzelhetetlen. Élet és halál pengevékony mesgyéjén járt, a rémület dermedtségében; mit láthatott ebből a magasságból — vagy ebből a mélységből? Csoda-e, hogy ilyen helyzetből a sors groteszk tragikumaira látott, ha írásaiban az együttérzés és szeretet sorai közé be-beáradt az iszony jogos lehetete?

Mert elsősorban szeretetével és együttérzésével állt azok oldalán, akikhez valami szoros kötöttség révén maga is tartozott. Ahogyan nem élhetett Gelléri a reális lehetőségeket érlelő időben, éppenúgy nem élhetett reális, számára lehetőségeket érlelő társadalomban sem. A társadalom, korának hivatalos társadalma kivetette, s ő nem volt elég erős ahhoz, hogy maga-választotta társadalmat találjon magának. Félreállt és elmerült a magány iszapjában. Ha anyagi helyzeténél, vagy származásánál fogva nem is, de lelkileg, és sorsa alakulásával maga is azok közé tartozott, akiknek krónikásává vált: az ide-oda hanyóadó, osztálytalan, mert semmiféle kötöttséget nem vállaló, egzisztenciánküli emberek csoportjához. Gelléri születésekor apja jómódú iparos-vállalkozó, lakatosüzem-tulajdonos. A család egyre szegényedik, egyre jobban lecsúszik. Maga az író szinte mesébeillően sokat próbál: volt technikus, tisztviselő, tisztító vegyimunkás, szállító, legtöbbit azonban munkanélküli író. Korának társadalma periferiájára szorította, a rendszer kiközösítette; a zsidósághoz nem kötötték érzelmi szálak, a haladó erőkhöz nem kötötte áldozatot vállaló meggyőződés: nem kötötte erő és kitartás. A forgósél homokként tudta elsodorni: nem volt semmiféle erő, amely összeköthette volna széthulló iszonyatát.

A világ bizonytalanná vált körülötte, s napról-napra, percről-percre bizonytalanabbakká váltak értékei is. Ez az időbeli és értékbeli relativitás tükröződik írásaiban.

Itt kell visszatérnünk ahhoz, amit Gelléri írásaiban „játéknak” nevezünk. Az ő számára a játék nem lebegő gyönyörűség, nem az élet egyes pillanatainak önfeledt szórakozása, kedvessége. Az ő játéka nem báj, nem gyengédség, nem a szavak, vagy ötletek kedvtelt variálása. Gelléri számára az, amit mi játéknak nevezünk, az élet, az írás alap-attitude-je: a képek víziója a semmi mélységei fölött, a bizonytalanság felett épült komolyság. A világ játék: azért játék, mert nem valóság. S ennek a játékoságnak, Gelléri oeuvrejében két jellemzője van: az egyik képeinek megdöbbentő bizarrsága, a másik az erkölcsi

állásfoglalásnak az a hiánya — helyesebben az a burkolt erkölcsi állásfoglalás, ami legtöbb novellájában megfigyelhető.

„Már fázott Dávid király és máglyák lobogtak minden szobában, amerre csak ment” — így kezdődik egyik legszebb és legréjtélyesebb novellája, *A hárfás*. Szerzte az országban tüzeket gyújtanak, hogy ezáltal is melegebb legyen Izraelben. A haldokló király pedig, utolsó lehetetével a bosszú és gyilkosság esküjét csalja ki Salamonból. „Nemsokára utána, Abiság kifutott a horkoló szolgák közé; felrázta őket: — Meghalt, meghalt, mondotta nekik. Betódultak hozzá és látták Dávidot összehúzódnak, hideg orral kimúltan.

S szaladt a híre, el lehet már oltani a tüzeket Izraelben. S a lángok kialudtak, s az éjben felkelt a Hold. Dávidról az öregasszonyok lemosták a barokk vért a vászonba göngyölték szomorú kis testét.

Az éjjel hideg volt, s mondták is Izraelben: — Milyen szerencse, hogy nem él már a mi királyunk, Dávid. Fázna ma éjjel nagyon.”

Mi ez a befejezés? Szánalom és igazi szeretet? Vagy példázat a bűn hidegéről? A fellelegző szabadság iróniája? Vagy semmi más, mint egy megdöbbentő kép, a művész ösztönösen tökéletes befejezése, hogy felejthetetlen kicsengést adjon kétoldalas remekének — vagy talán tényleg nem több, mint amennyit szavai mondanak: ennyi volt a történet és nem több...

Majdnem mindegyik írása felveti ezt a kérdést. Mi az indítóoka alakjai tetteinek? Erő, hatalom, vagy csak pusztá szeszély kormányozza őket? S mindaz, amit látunk, maga az egész világ, erő, hatalom, vagy pusztá szeszély műve-e? Alakjainak tettei első pillantásra mehökkentően indokolatlannak tűnnek — az első megközelítésben pszichológiailag és erkölcsileg egyaránt indokolatlannak.

Hadd mutassunk be egy hosszabb idézetet, egy olyan novellájából, amelyben Gelléri magát ezt az indokolatlanságot választja tárgyául, ezt a fantasztikus, emberérettel játszó szeszélyt. A novella címe: *A tolmács*. Velencében játszódik. Az érkező király ellen merényletet követnek el, és a csendőrök elfognak néhány embert.

„Az, akit a merénylettel gyanúsítottak: nagytetű, pirosarcú ember volt, s leírhatatlan rémület látszott rajta.” Gelléri aztán — nem tudja, volt-e valóban valami hasonló élménye — önmagát írja le. S az első kihallgatáson a tolmács, unalmától és vajmi rejtélyes rosszindulattól hajtva, meghamisítja vallomását.

„Négy napja múlt ennek. Még mindig ül. S ez valamiért nagyon tetszett a tolmácsnak. Ostoba, szószátyár fickó, gondolta, s mosolyogni kezdett — még csak németül se tud — egészen a kezemben van — egészen a kezemben van — ismételte diadalmasan Szkulézi — tagadhat, kiabálhat, sírhat — Szkulézi csavar egyet a szavain — homályos helyeket hagy majd a vallomásában...”

Es aztán, napok múlva, megtörik a fiú. „— Hány évet kapnék, ha mégis én tettem volna azt? — kérdi a tolmáctól, — bár nem én voltam a merénylő — teszi hozzá csöndesen.”

S a tolmács „lágyan, s hízelkedve beszél rá a bűnre.”

„— Nézzé — folytatja a tolmács — mit szólna, ha most azt mondanám: igen kaptány úr, ő volt az — megengedi? Gondoljon Krisztusra, aki az egész világért bűnt vállalt. Jó hozzá hasonlítanunk. Magát az eddigi élete nem engedte fejlődni... Csak két évet veszít... ha igen, akkor mondja utánam olaszul.

— Nem vagyok bűnös.

S a tolmács puhán, lágyan figyel, hogy elvállalja-e?”

— „Két óra múlva el is engedték. De a fiút alig érintette. Pedig a búcsúzásnál a szeme közé nézve azt mondta neki Szkulézi: — Ha magára bizonyul a király elleni merénylet, halál járt volna érte...”

Es most a tolmács, a torz márványvitének szobrának támaszkodva boldogságot érez. „Valamit megváltoztattam végre magamon kívül is.”

Látja a különös érzésekkel küzködő fiút, amint megy és elméleti magának: halál

járt volna érte... egy véletlen: s meghalhattam volna... aztán Szkulézin fog tűnődni — hogy is történt, folyton rágódik benne — miért bocsájtották el éppen akkor, amikor bevallotta... Rejtelmes vagyok egy emberben, gondolja a tolmács és nagyot nevet: úgy játszottam valakivel, ahogy a mi tolmácsunk játszik velünk; emberekkel, imáinkat, vágyainkat, reményünket hamisan fordítva le élet s halál között.“

Így játszik Gelléri is novelláiban, így fordít a valóság és az irodalom között. Mégis — ha mélyebbre tekintünk, Gelléri alakjainak tettei távolról sem indokolatlanok, s ha nem is mondja ki, mély erkölcsi állásfoglalás tükröződik bennük. Csakhogy itt érkezünk el Gelléri művének saját paradoxijához, írói tragédiájához.

Talán egyetlen, társadalmilag, erkölcsileg, technikailag következetes műve, egyetlen regénye a *Nagymosoda*. Novellák laza láncának szokták nevezni, és valóban, történetei a novellás kötetekben is megtalálhatók, alakjai is innét ismerősek, vagy ugyanilyen történettel, vagy más helyzetekben vissza-visszajárnak. Szétágazik a történet, nemcsak egyetlen sorsot mutat és mégis: a szétágazó epizódokat egységbe foglalja egyetlen ember életének története. A nagymosoda tulajdonosának bűnös életéről és iszonyú bűnhődéséről szól ez a regény: ennek a pokoli lángnak a fényénél kavarognak a többi szereplők. De Gelléri itt viszonyít és ezzel értékeli és állásfoglal: nemcsak szeret, hanem gyűlöl is, nemcsak ment, hanem el is ítél. A bűnhődés a lelkiismeretfurdalásnak lapról-lapra tökéletesen felépített ábrázolása az örületig és halálig. Ebbe a bűnhődésbe, bár belülről indul és belső erők akarataként teljesedik be, óriási erővel avatkozik bele Taube úr külső világa: hatalmas üzeme, minden megkínzott, meggyalázott alkalmazottja jelképpé növekedve hajtja a magakereste halálba. S ezt a halált saját üzemének gépei között találja meg. A befejező kép rettenetes, de itt valóban, szándékoltan jelképes: nemcsak a megtisztulás vágyát jelképezi, hanem a munkások világát is, rettenetes, őrli, emberfeletti, pusztításra és megtisztításra képes erejével. Ebben a regényben az eddig ismert történetek és szereplők is más fényben jelennek meg. Gelléri hangja ebben a műben nemcsak a szánalom és szeretet hangja, hanem az igazság és szolidaritás hangja is. Itt, ahol Taube sorsában, az alulról jött, szegénységből zsarnokká lett, saját multjához és közösségéhez hűtlenné lett ember sorsában felteszi, itt meg is válaszolja magának a hűség és a társadalmi hovatartozás kérdését. Ezek a munkások, bár sorsuk semmivel sem valószínűbb, mint a novellák munkásaié — gondoljunk csak a Kínába induló Tir csodálatos kalandjára a szépséges Almafine-el — sokkal határozottabb társadalmi tartalmat képviselnek.

Nagyobb regényíró lett volna, mint amilyen novellista volt? Egyetlen szóval sem akarjuk ezt állítani. Gelléri igazi novellista volt, igazán rövid formákban tudott csillogni — maga a regénye is ezt bizonyítja.

Novellái rövidsége mindig inkább pillanatnyiságot, képszerűséget, mint sűrítettséget jelent. Egy-egy villanás, egy-egy bizarr kép, a kedvtelés és játék szülöttei; mint maga írja elcsodálkozását: „Elmondjam-e a halott lány hajából hulló csillagok gyönyörű képét”? Ilyen ösztönös volt minden alkotása: ebben a bizonytalan szférában lebegnek, remekmű és banalitás, vérfagyasztó giccs között. Hajszálvékony pengén járt, igazi bűvész módján: maga kereste a veszélyt, kötelét egyre magasabbra feszítette. Sokat írt arról, hogy milyen rettenetes győtrelemmel, magában mennyire nem bírva alkotott.

Hold-utca című kötetét az akkori kritika és későbbi méltatói is nagy, és kétséges értelmű változás beköszöntőjének tartják. Valóban: később, még késői írásai legjobbjában sem tudta megtalálni ifjúságának elgurult gyémántját, soha többé nem térhetett vissza ragyogó üvegpalatájába. Ez a forma, a kiragadottságnak, játékos villogásnak ez a formája nem bírta el tartalomként a realitást, megtört, elfakult.

Milyen erők akadályozták meg abban, hogy igazi nagy művét megalkossa?

Vajon mit tudott volna akkor írni, ha első, legmélyebb érzése nem a rettegés, ha valóságosabb világban élt volna, olyan világban, amelyben lehet hinni és bizakodni? Vajon akkor is a játék formáiban élt volna — a sötétség és rettenet víziói helyett a szabadság ragyogó káprázatában? Vagy megnyugodott volna valaha is annyira, hogy eltaláljon az igazi epika társaságáig?

Így is nagy írónak tartjuk. Olvasása így is nagy élmény: különös fanyar ízt érzünk utána, és ez a keserű hangulat sokáig elkísér. Különös, rejtélyes író volt, újabb irodalmunk egyik legérdekesebb alakja, furcsa, megbízhatatlan tehetség, tündéri gyermek és idő előtt felnőtt férfi különös keveréke. Minden sorában, minden mondatában korának szenvedése és bizonytalansága él: irrealitása így lesz megdöbbentő realitássá, üvegháza mögött így látjuk meg a pusztá nyomorúságot, játékossága mögött kora fojtogató rémületét. És ezt a rémületet később, utolsó alkotó éveiben már semmiféle játék nem tudta felejtetni. Valóságos, testi halála előtt így okozta ez a kor írói halálát: felnőtte tette, elvette minden gyermekkori hitét és amikor felnőtt lett, elvonta előtte a levegőt. Késői írásai többnyire erőtlen csillanásai a régen annyira eleven képeknek: a régen oly élő ötletek el-elakadva szivárognak egyre kétségbeesettebb novelláiban.

Georgi, a borbély a halál megérkeztével ijesztgeti vak feleségét.

„— Bezárlak — mondja neki — bezárom az ajtót, ablakot, itt maradsz reggelig, s csináljon veled amit akar a halál. Hová megyek? Eliszom a késemet!”

Becsapja a műhelyajtót, rázárja az asszonyra. Valami kis vidámság is van benne, hogy ivók és kártyások közé kerül hamarosan... Ez az ígért. De mi a valóság? Az égre néz, amely oly mérhetetlenül sötét és magas: s hirtelen valami összeszorítja a borbélymester szívét. „Romlás, romlás” — motyogja maga elé és befordul a sarkon.

TÉLI REGGEL A BALATONON

*Szelektől borzolt kora téli reggel,
friss jégvirágok minden ablakon,
zajok ébrednek szívbeteg sereggel...
Magamban ülök s a neszt hallgatom.*

*Ebred a táj pufók felhősereggel
zöldesbe-játszón kél a Balaton;
mindenütt élet: zengő habot ver fel
az induló szél a jeges tavon.*

*Hogy is volt régen?... Kora nyári reggel
ugyanígy élet indult a tavon:
tavaszi kedvem a madársereggel*

*csicssergett, — s vijjogott a Balaton.
Azóta sok ifjú év menetelt el:
most már csak rokkant szívem hallgatom.*

Agoston Imre

GALAMBOSI LÁSZLÓ VERSEI

DALOLTAM ÉGŐ RÓZSAFA

*Daloltam égő rózsafa az emberek szerelmét,
szívemre szálltak szárnyukat himezni tarka esték.
A világ volt a vánkossom, a holdból ittam mézet,
pillám bronzbarna lombja közt két csillag fűtyörészett.
Hajuk lebontó hajnalok hajoltak estjeimre,
ragyogtak, mint a tengerek pikkely-virágos inge.
Sugár-falon lebegtem át a titkok udvarába,
vidáman harsant vágyaim kristályos furulyája,
hajtottam árnyék nyájakat, fények mezőin jártam,
szivárvány izzik, hét remény jövőndöm kosarában.*

ORMÁNSÁG

I.

*Csöpög a vakolat,
méri az öregség,
beleölti hosszan
zöldes-szürke nyelvét.
Mint valami vándor
árnyék alá bújva,
tört-szárnyú fák alatt
bóbiskol az utca.*

*„Itt a nyomor lakik”
motyogja a felhő
s zsuppszínű melléből
kifoszlik az eső.
Vonszolja a gondot,
minden olyan méla,
tornácon a kotlós,
hinárban a béka.*

*Dohos egek alatt
puffedt-szemű házak
csillagokat várva
lomhán hadonásznak.
„Nem néz felénk senki,
süvegünk elvásott,
szétdöntjük mi magunk
lassan a palánkot.*

*Cseng a szél kipállott
padlásaink száján,
tolvajok mulatnak
köpenyegünk árán.*

II.

*Ragyognak a házak,
friss szemek a ködbe.
tornyok integetnek
kacagva a völgybe.
Országút ezüstjén
motorok nevetnek.
kinai lány selymek
körbe mind a kertek.*

*Tarkállik a krumpli,
bab kúszik a fénybe,
vidám kurjantások
csapódnak az égre,
kergetik a multat,
lohol, mint a falka, —
az idő mély zsákját
mosolyogva varrja,*

*aranyos a góré,
pocakos a présház,
körötte két tinó,
gömbölyödve szénáz.
Fent a világ kéklik,
táncol a sok nap-lány,
sugarak dalolnak
lefelé a lankán,*

*mintha azt dalolnák:
„Köszöntjük a népet,
sűrű sötétségből
zengő zöldbe lépett.
Köszönjük a fákkal,
patakokkal, éggel,
fesse át a régít
örök-fényű fénnnyel.*

FÁCÁN JÁR A PIHE-SZIRMÚ NÁDON

*Fácán jár a pihe-szirmú nádon,
halkan, mint a lelken az álom.
Előtte a tó köpenye fénylik,
liliomok ülnek rajta végig,
fehér hajuk kontyba kötve lágyan,
zene szól a vízi-palotában.
Táncolnának, künn a karsú fácán
bólogat egy fűzfa csipkés ágán,
kortyolgat a zsongás aranyából,
fölötte a világ tornyá lángol.*

Lefelé tartott a domboldalon, annak az embernek lassú, kényelmes lép-teivel, aki megszokta a tiszteletet társaitól. Könnyű szellő símogatta, mint a napfény színén fodrozódó hullám. Megelégedés töltötte el. Illó volt, hogy ez az elégedettség a melenkólia külső mezébe takarózzék; de a napfény és könnyű szellő együttese kedves dolgokat susog az ember szívének, még akkor is, ha csak néhány hete temette el az apját. Hosszú ideje várták a halált — szinte azt lehetne mondani, túlságosan késlekedett; a Fekete Angyal már előre ki-merítette mindazt a természetes könnyet, amit jövetelével előidézhetett. És most, hogy négy hete lerótták a kegyeletes ünnepség illó adóját, — négy hete volt-e? vagy három? — időről-időre az a másik gondolat tolakodott erő-szakkal tudatába. Most is éppen ez foglalkoztatta, amint lefelé ment a dombol-dalon. Ő volt az egyedüli örökös.

Először csak figyelme látókörének legszélén derengett ez. Magától értetődik; hisz nem úgy ismerte-e a világ, mint a legkötelelességtudóbb fiút? Nem volt-e mindene apjának azokban az utolsó években, amikor ereje lassacskán elhagyta? agg napjainak gyámola? Elképzelhetetlen, hogy a halál megér-keztével egy ilyen ember egycsapásra leeresztené a fiúi szeretet lobogóit. Így hát, tisztelettudón és lelkiismeretesen, elhallgattatta képzeletének ezt a cseppet sem szeretetreméltó csapongását, számúzta a sarokba, mint egy gyereket, aki a társaságban illetlenül viselkedik.

Hanem amint a hetek múltak, egyre kitartóbban hangzott: „Kijöhetek már?” — és az ellenálló gátlás napról-napra kevésbé látszott megokolt-nak. Mint kihajló ágak egy erdei ösvényen: apró részletek toltak figyelmébe a házról és a birtokról, amit néhai tulajdonosuk az öregember konzervatíviz-musával vagy szűkmarkúságával elhanyagolt. „Ezt meg ezt most aztán rendbe kell hozni.”

Voltaképpen részben azért is ment ki ezen a délutánon a szabadba, hogy megszökjk az idő előtt zaklató gondoknak ebből a társaságából. A tó mellett, ott, ahol a nyers halásznép takarította be a senki-földje vizek csillogó aratá-sát, talán lerázhatja magáról örökségének gondolatát.

És mégis, mi tagadás benne: egyedüli örökös volt. Akármire számított is öccse, az régesrég elévült. Akkor, amikor kikérte a neki járó örökségrészt és elment szerencsét próbálni, — micsoda eleve szerencsétlen vállalkozás! Mikor tönkremenne, megvetetten hazatért, úgy fogadták, mint családtagot; senki sem vonhatja kétségbe; csinos évjáradékot utaltak ki neki, és ez továbbra is így lesz. Igaz, az öregember néha úgy beszélt, mintha végrendeletében szándéka volna többet is tenni ezért a semmirekellőért; de ez akkor volt, mikor az ereje már cserbenhagyta, csak akkor, mikor az ereje cserbenhagyta. A valóságban semmit sem óhajthatott kevésbé, mint hogy a birtokot megosszák. Milyen ta-pintatlanok is egy ilyen fiatalabb fiú várakozásai!

Azonkívül a birtok nem is állná ki a megosztást. Igaz, még most is elég szép jövedelmet hozott. De mennyire megnövekednék az értéke, ha a hasznot megtakarítanak és ismét az állomány megjavításába ruháznák be! Mint egye-düli örökös gondoskodhatik erről. Öröksége növelésének kilátása máris úgy jelentkezett előtte, mint a fiúi kötelességnek egy neme. Vagy talán atyai kö-telesség: mert egy napon neki is át kell majd szolgáltatnia egy örökösnek gaz-dag majorjait és kellemes kerti utait; az erdők, amelyek vele együtt nőttek föl, fiatalabb gazda kezére jutnak, és csak a hűséges ciprusok szegődnek tár-sául a sírig.

Igen, a következő húsz évben minden jól termő esztendő hasznának visz-sza kell kerülnie a földbe, amelyből ered. Akkor aztán az élet delének gazda-

gabb tapasztalatával és kifinomultabb ínyével tudja majd élvezni saját becsületes szorgalmának gyümölcseit. Becsületes, Istennek hála — bármit inkább, mint az isteni Parancsok megsértésével biztosított birtokot! Ezek a parancsok maguk is akár a birtok részei lehetnének, olyan féltékenyen megtartotta őket.

Közben már csaknem elérte a tó szintjét; s amint megkerülte a sziklának egy kiszögelését, közvetlenül a víz mellett összegyülekezett tömeget látott. Egy csónak állt ott, egy kicsinnyel beljebb a parttól, afelé fordultak a várakozó arcok a tömegben. Valami szerencsétlenség történt a halászok között? Talán az elmúlt éjszakai vihar követelt áldozatot ezekből a szerény életkekből? Nem, a csónak nem kikötni készült; vagy egy ölnyre a vízben horgonyzott.

Tatján emberi alak állott egyenesen; taglejtéseiből ítélve olyan, aki nyilvánosan beszél. Persze, előbb is tudhatta volna. Néhány hónapja hallotta hírért a különös Prédikátornak, aki valami módon hallgatóságot bűvölt maga köré ezen a tanya vidéki részen. Azt mondták róla: fanatikus, és mégis: egy szavával vagy érintésével emberi életeteket változtatott meg. Egyes még nehezebben hihető történetek pedig hirtelen meggyógyított betegekről, ördögtől megszállott és megszabadult népségről szóltak.

Csak néhány száz méterrel kell odébb mennie a part mentén és tisztán hallhatja; a lejtős part természetes amfiteátrumot alkotott, messzire vitte a hangot. Bizonyára érdemes lesz meghallgani féltucat halászvárosnak ezt az agyondicsért, agyonkritizált orakulumát.

Mihelyt egy kicsit előbbre ment, már fülébe jutottak a beszéd egyes töredékei; belevegült a csapkodó kis hullámok tompa tetszészaja. De mielőtt eleget hallhatott volna az összefüggés szálának kibogozására, a beszéd végetért, és a csónak lassan kikötött. A tömeg külső övezete oszolni kezdett, de néhányan még közelebb nyomultak a víz széléhez, mint eddig, szemmeláthatólag azzal a határozott szándékkal, hogy magánkihallgatást kapjanak. Megdőbbenve ismerte fel közöttük öccse arcvonásait. Mi dolga lehet neki, a család semmirekellőjének, a szigorú Moralistával a csónak szószékén? Előre sietett, és épp jókor érkezett, hogy hallhassa a kérést, amellyel fivére üdvözölte a partra lépőt: *Mester, szólj fivéremnek, hogy ossza meg velem az örökséget!*

Megosztani az örökséget? Hát elveszített ez az ember minden szégyenérzetet, hogy így kitergeti a család magánügyeit egy tömeg kellős közepén? Hozzá még — most látta — néhány szomszédjuk is ott volt, akik látásból ismerték mindkettejüket. Ez volt hát utolsó mesterkedése, hogy megszelleztesse képzelt sérelmeit az egész vidéken, és jóindulatú idegenek szolgálatát sürgesse a maga érdekében! Kétségtelenül gondosan megválasztotta a kihallgatást; híre járt, hogy ez a körülrajongott Próféta már azelőtt forradalmi hajlamokat tanúsított, és — mint a tömeg kedvencei általában — afféle demokratának számított...

Nos hát, a földbirtokot illető nézetei most majd nyilvánosságra kerülnek.

Ember, ki tett engem bíróná vagy örökségosztóná fölétek? Kitűnő; ez aztán helyénvaló magatartás! Szívét félreérthetetlen helyeslés melegítette föl a Próféta iránt. Világos: eléggé moralista volt hozzá, hogy fölfedezze és kárhóztassa a kapzsiságot. Sőt még intett a tömegnek, hogy gyűljön köréje ismét; az imént elhangzott szégyentelen kérés új beszédhez szolgáltatott anyagot.

Egy bizonyos gazdag ember földje bő termést hozott; és ő gondolkodott magában, mondván: Mit tegyek, mert nincs helyiségem, ahová elraktározom termésemet? És mondotta: Ezt teszem: lerontom csüremeim és nagyobbakat építek, és abba gyűjtöm össze mindazt, ami termett nekem és minden javamat. És azt mondom lelkemnek: lelkem, sok évre szóló javakat gyűjtöttél; nyugodjál immár, egyél-iggyál, vigadjál. Ámde Isten mondotta neki: Esztelen, ez éjszaka számonkérlek lelkedet; és kié lesz mindaz, amit szereztél? Így jár az, aki kincseket gyűjt magának és nem gazdag az Istenben.

Kicsit erős volt talán, de hát az ilyen leckének nyomatékka! kell elhangzania. Nem volt valami nagy prófétai adományra szükség öccse jellemének fölisméréséhez: üzletember vágyik lenni szorult körülmények közt, s buzgón nyakoncsip minden reménységet régi helyzetének visszaszerzésére, akár méltánytalan eszközökkel is. Fontos figyelmeztetni az ilyen kérelmezőt, hogy vannak lelki kincsek, amelyeket az ember magával visz, ha nyugalomra tér atyái mellé: szálegyenes jellem és makulátlan emlékezet; miféle kincseket lehet ehhez hasonlítani? Igen, semmi kétség, a Próféta fölismerte a valódi helyzetét; látja, hogy ha a semmirekellő be tudna furakodni az örökségbe, csak gőg és bolondság lenne a következménye. Éppen olyan gazdag bolond lenne belőle, mint a példabeszédbeli gazdag bolond, aki a földi jólétben túl semmire sem gondol, s elhanyagolja az ég szemében értékesebb kincseket: a lelkiismeret magasabb igényeit. Milyen bölcsen is jutalmazza a Gondviselés az igazságos eljárásmódot és mértékletes életet már e világon is! A semmirevaló örökség-rész nélkül távozik; takarékos bátyja, aki még sosem szegte meg Isten parancsait, biztonságban élvezi a birtokot.

Mind ez idő alatt mindig közelebb ment, és most maga is ott állt a hallgatóknak még a partot szegélyező kis csoportjában. Elegáns dolog lenne, gondolta, ha kimutatná elismerését a Próféta jó érzéke iránt azzal, hogy odamegy és szót vált vele. Alkalmas rendreutasítás lenne a szemtelen ifjabbiknak; megbizonyítaná a szomszédoknak, hogy nála szó sincs bűnös lelkiismeretről. És ha ezen a napon az emberek szívében olvasnak, talán ő maga is kaphat valami hasznos intelmet, valami gyümölcsöző jótanácsot.

Milyen üzenete lehet a Prófétának az olyan ember számára, aki becsületesen élt egész életében, aki még sosem állt az Isteni Törvény rossz oldalára? Amint a távolból jött, a beszédnek füléhez jutott töredékei között többször is elfogta ezeket a szavakat: „örök élet”; erről fog hát kérdezősködni. Hogyan áll ő ezen a téren, a földbirtokos, aki sosem félt szemébe nézni senki emberfiának? Milyen örökség vár rá az örökéletben.

Szerencséjére a tömeg éppen abban az irányban csinált utat kedvencének az áthaladásra, ahol ő volt. Nehézség és tolakodás nélkül szegődhetett mellé útján néhány lépésre. *Jó Mester, mi jót cselekedjem, hogy örököljem az örök életet?*

A közvetlen felelet különös volt; azt ragadta ki és — úgy látszott — bírálta, ami a kérdés legkevésbé jelentős része volt, a bevezető, pusztá udvariasságból mondott megszólítást: *Mért kérdezel engem a jóról? Egy a jó, Isten.* Úgy tűnt, hogy a Próféta, aki maga is ember, nem akar felelni a Jóról fölített kérdésekre, mintha ez Isten tartománya volna, nem az övé. Vagy valami többet kellett kiolvasni ebből a helytelenítő, féligmeddig ironikus modorból? Valahogy úgy látszott, hogy további gondolkodásra akar ösztönözni, valamiféle beismerésre hívogat.

De csak egy pillanattig tartott ez a habozás, ez a zavarbaejtő, kutató tekintet. Egy lélegzetvételyi idő múlva megjött a felelet, amelyet várt, mondhatni remélt: *De ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.*

A parancsolatok bizonyára csak azok lehetnek, amelyeket villámlás közepett hirdettek meg a Sinai hegyről. Ez igaznak is bizonyult, mert kérdésére: *Melyeket?* a felelet a mózesi Tízparancsolat rögtönzött összefoglalása volt. Lelkiismerete az első hegedű megadta hangra nem adott disszonáns választ. Gyilkosság, házasságtörés, lopás — ilyesminek nem volt helye emlékezetében. Tisztelje atyját és anyját? Mint kötelességtudó gyermek zárta le szemüket a halálban; semmi gyöngéd szolgálatot meg nem tagadott tőlük. Szeresse felebarátját mint önmagát? Ez volt az elve mindig: tisztességes eljárást és hűséges szolgálatot követelni meg a körülötte lévőktől, és cserébe ugyanazt ajánlani. Magát sem kímélte ott, ahol nem kímélt másokat. Igaz, egyesek azt gondolták,

hogy fivére iránt kevésbé volt engedékeny. Ha önmagának mindent megengedett volna, akkor célba találna ez a kritika; de ki merné ezt a vádat emelni ellene? Állandó életszintet őrzött meg, keserűség nélkül, gyöngeség nélkül. Felebarátját szeretni: mi más volt ez, mint azt tenni, ami jellemének a legjobb? *Mindezeket megőriztem ifjúságomtól fogva; minek vagyok még hijavál?*

Szünet következett, pusztá időtartamára nézve rövid, de zavart keltő hatásában valahogy nagyon is hosszú. Mert a csend maga is nyugtalanító volt; és nyugtalanító volt a rászegeződő, vágyódó tekintet gyöngédsége. Ha a világ nézett rád, annak vett, ami voltál; hízlgő szemek elfogadtak annak, aminek tartottad magad, és tiszteletben részesítettek érte; irigy szemek gratuláltak neked azzal az érzéssel, hogy joggal keltesz ígységet; a hozzád hasonlóknak gondtalan szeme természetesnek vett úgy, ahogy vagy, nem vizsgált és nem indított önvizsgálatra.

De most ez a ráirányuló tekintet mintha két embert talált volna benne: azt az embert, aki volt, és azt az embert, aki lehetne. Felszólított, várt tőled valamit; fölszállantotta előtled a szikráját annak a lehetőségnek, hogy valami más is lehetnél, mint ami vagy. Ezeknek a szemeknek gazdjára mintha nem is rád nézne, hanem beléd nézne, keresve valamit. Olyan nagy volt a különbség, mint hogyha valaki szemlélődve süti a földre a szemét, vagy pedig kutatva keresgél ott valamit — talán egy ezüstpénzt — ami elveszett. Vagy olyan ember szemének gondolhattad, aki egy fölzavart pocsolyába néz és keresi benne a saját tükörképét. Mérlegserpenyők voltak ezek a szemek, amelyek fölmérték, remény és sajnálkozás között ingadozva; sebészkes, amely beléd váj, gyengéd, de rendíthetetlen kéztől irányítva. És mégis a végtelen szeretet tekintete volt; szereteté, nem irántad (mert hiányzott belőle a megelégedés), hanem az iránt, amit keresett benned, önmagad elveszett képmása iránt, amilyen né lehetnél.

Ez alatt a tekintet alatt furcsa módon maga a lelkiismeret is elveszített valamit követelményeinek biztonságából. A Törvény pontos teljesítése fukar és gépies dolognak látszott; a Szeretet szárnyakat bontott és már nem tűrte, hogy aprólékosan mérlesekéljk az öntészes mérlegén.

Ha tökéletes akarsz lenni — és megint egy kicsi, kihívó szünet, mintha csak a kérdező meg akarna bizonyosodni felőle, hogy az örökélet é kívánásának erénygög, vagy tudatos szükséglet-e az alapja.

Tökéletes? Hogyhogy tökéletes? Hát lehetséges a bukott embernek valami magasabbat elérnie, mint az átnemhágás negatív teljesítményét? Hát ékeskedhetnek cselekedetei Istennek mindenben áthatoló szeme előtt a tökéletesség üde hamvával? Egyáltalán mit csinált, mit mondott ő, hogy ilyen hősies vágyakat írnak a számlájára? Ez a gyöngéd tekintet valósággal kegyetlennek látszott most, olyan sokat várt tőle, olyan kevés engedményt adott határozatlan szándék és félszívű elhatározások számára; szinte hipnotizálta, elrabolta tőle egész kényelmes gondolkodásmódját. *Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el amid van, és add a szegényeknek, és kincsed lesz a Mennyben; és jöjj, kövess engem.*

Ez volt hát a Próféta, akinek jó gyakorlati érzékét csak az imént csodálta meg. Hát még mit nem! Adja el a birtokot, most, amikor egy öregember gondviselésének hanyagságai és zsugorisága olyan sokat elvett vonzóerejéből, olyan sok lehetőségét kihasználatlanul hagyta? Adja el a birtokot, amely atyáról-fiúra szállt, oly sok váltakozó szerencsésű nemzedéken át? Ne legyen többé semmije, amit örökségül hagyjon gyermekeire és unokáira; ne legyen többé az övé egy kis darabka föld sem, amellyel a szelleme azonosulhat, amelybe beletestesühet, mikor teste már puha ölében fekszik? Adja el, amiye van — no hát, ez egyenesen árulás lenne fajtája ellen!

És miért? Hogy tőkét biztosítsunk egy mozgalomnak, hogy valami reformirányzatot indítsunk meg? Nem, hanem hogy bőkezű adományként szétszórja a hálátlan szegények közt. Mért ne mondjon le akkor már mindjárt ügyefo-

gyott fivére javára? Senki más nem volt szegény, csak azok, akik — akárcsak öccse — nem gazdálkodtak elég ügyesen pénzüikkel. Lásd el őket újból, és nyakára hágnak a frissiben megszerzett vagyonnak — ismerte őket jól! — még a hó vége előtt.

És ő maga? mi lesz öbelőle, ha megcsinálta ezeket a furcsa előkészületeket? Jöjjön és kövesse őt. Segítsen ennek a néhány halászembernek eloldani csónakukat a parttól, ha beszéd következik, megint kikötni, ha a beszédnek vége; segítsen testőrséget alkotni, amely rendbeszedi a kihallgatásra váró beteg sokaságot; tapossa az utakat, sárosan, kikacagva, faluról-falura. És ez az örökkétartó élet — gondolhatta volna, hogy ilyenformán fest.

Mindezt a józan ész mondta neki, vagy látszott mondani; mindettől megszokott világias énje, az egyedüli én, amelyet ma reggelig ismert, leplezetlen undorral riadt vissza. Az örökös, az idősebbik testvér, a parancsok megtartója — mindez teljes egészében visszautasította benne az ajánlatot. És mégis — hát csakugyan ezeknek a szemeknek hipnotikus befolyása alá került? Vagy lakott benne egy másik én is, most született meg egyszerre tekintetük hatása alatt, és az ágaskodott a józan ész vonzásának iránya ellen, az visszhangot vert a fantasztikus meghívásra? Természetesen képzelődés kell, hogy legyen ez a babonás érzés, hogy elmulaszt valamit, hogyha elfordul; hogy az előtte álló lehetőség az egyedüli lehetőség, amely életében megadatik neki; vagy ha megismétlődik, csak kínok között fog ismétlődni, tragédiával, sötét égbolt alatt.

Ő volt az örökös, egyedüli reménysége egy tisztas életszínvonal állandósításának; nem volt a maga gazdája, hogy engedelmeskedhetnék az efféle cigányhívásoknak: „Jöjj és kövess!” — érdekltsége volt a vidéken. A szemek befolyása már vissza is vonult; vele együtt lerázta magáról a hangnak még továbbbrezgő befolyását is. Egy pillanatra odafordult nézni, hogyan oszlik szét a kis társaság a tópart hosszában; azután szomorúan elment, mert sok birtoka volt. Furcsa, milyen messzire hatol a hang a sziklák és a tó között; nehézség nélkül hallhatta a kommentárt, amelyre saját esete adott alkalmat: *Mon-dom nektek, a gazdag ember nehezen megy be a mennyek országába.*

II.

Sötét volt a kis szobában, ahol fogságban ült; de egy idő múlva gyöngye fénycsíkok rajzolódtak ki a szűk nyílásokon át. Nem üdvözölte szívesen őket, mert délben meg kellett halnia; és a szegénység, csalódás és nyomorúság nem tette életunttá. Nehéz lerázni az epikureista szokásait. Míg a baráti sötétség tartott, azon volt, hogy minél élénkebben visszaidézzé emlékeit; mert emlékeink, akármilyen szomorúak is, a gondolkodás végső megmaradt tápláléka. Csak legalább kitalálhatná, volt-e testvérének valami része ebben, az ifjabbik testvérnek, akit féltékenyen kizárt — mért ne ismerné el most már, komiszul kizárt? — minden részesedésből az örökségben.

Igaz, gazdag és hatalmas szomszédok régóta igényt támasztottak a birtokra, de olyan régen, hogy ez az igény — úgy látszott — elaludt. Biztos, hogy valami rosszakaratú befolyásnak kellett fölélesztenie éppen akkor, amikor a birtok jól rendbe kezdett jönni. Akkor elvették tőle atyái örökségét és megfosztották — erről az ügyvédek gondoskodtak — minden kis alamizsnától, ami megmaradhatott volna neki a megélhetéshez. Egy évi kemény munkát fektetett a birtokba, amióta örökölte, és most más emberek álltak be munkájába. Mind-egy, mi haszna most romlásának okain tépelődni: végre is nem az ő bűne volt.

És az az ő bűne volt, hogy utána lopásra adta fejét? Bajosan, hogyha a társadalmat a másik végéről ismerted meg. Néhány heti szegénységben töltött élet már is elég volt helyreigazítani eszméidet a szegények ügyefogyottságát illetően. Ehelyett beláttad, hogy a világ gazdagai csak szerencsés emberek. Ha az ember elveszt egy remek birtokot egyszerűen a világ rosszakarata mi-

att, és akkor a világ ellenségének nyilvánítja magát, háborút indít a vagyion ellen, ahol csak látja, s így szerez magának titkos kárpótlást az elszenvedett igazságtalanságokért — lopás-e ez? Aligha, ha a dolgot a tolvaj nézőpontjából látod. A gazdag bankár például, aki szamarán lefelé lovagolt a jerikói úton, nyeregtáskáiban a pénzzel — milyen kevés szüksége volt arra a pénzre. Milyen kevés szüksége volt rá, mégis az életét kockáztatta védelmében — nem az ő hibájuk volt, az övé és társáé, hogy egyszer-kétszer meg kellett bökni a kés-sel, mielőtt nyugodtan elviselte volna veszteségét. Hanem az ügyvédek nézőpontjából mégis komoly dolog volt a szurkálás; s most itt ül elítélve, társával együtt másnap fölakasztják, a varjak fogják megenni, és mindez miért? mert nem volt szerencséjük.

Egy varjú károgott valahol a közelben; igen, közeledett a hajnal. Röviddel ezután fegyőre látogatta meg, és — már akár veszélyeztetett figyelmességből, vagy mert a magányos ember szívesen ad fölvilágosítást — kezdte részletesen elmagyarázni neki közelgő halálának körülményeit. Az emberek igen sokkal keservesebbnek tartották, mint amilyen valójában volt — a keresztrefeszítést. Mert először is, kedves öreg hölgyek ellátnak kábítószerekkel kevert borral, és ez, amíg hatása tart, elködösíti érzékeidet. No és gyakorlatban nem hagy-nak darabonként meghalni; mihelyt elég messzire jutottál, katonák jönnek és megtörik lábszáraidat, hogy megmeneküljenek az örködés kellemetlenségétől. Így hát nem fogsz örökké élni, ott lógvá...

Ezek a szavak egy hűrt érintettek meg emlékezetében, és fáradtságosan igyekezett földézni, mikor volt az, milyen körülmények között, hogy az „örök-kétartó élet” szavakra figyelt föl. Alig hallotta a fegyőrt, aki közben azt kezdte magyarázni, hogy végül is nem ő és társa fogják learatni a nap egész dicsőségét. Váratlanul egy harmadik kivégzést is elrendeltek; egy vallási csalóét, aki lázította a tömeget a Kormányzat ellen; azt mondotta, azért jött, hogy megszabadítsa a népet. A fegyőr megengedte magának, hogy szatirikus legyen, rámutatva, hogy a Szabadító ezúttal aligha fogja tudni saját magát megszabadítani. Szöveget fognak nála megszólni, mondta a börtönőr. Még egy kicsit monologizált, aztán végre elégedetten magára hagyta.

Túlfeszített érzékei végül is alvási jogukat követelték; még akkor is aludt, amikor jöttek fölébreszteni utolsó útjára. Javában reggel volt már és a nap egészen fönn járt; de súlyos felhők függönyözték el a látóhatárt, sötétek, mint a hófelhők; a nap betegen sütött, s a levegő fojtó volt és tompa köddel terhes.

Ami legjobban igénybevette figyelmét, az kis csoportosulások jelenléte volt az utcasarkokon; izgatott csoportoké: öklüket rázták és izzóan vitattak valamit — ünnepnap is, hisz tán az volt? Kiesett az időszámításból. De miért a tömeg, miért ezek a kutató tekintetek, amint elhaladt? A halott bankár bizonyára nem volt olyan népszerű, hogy az emberek sajnálják elvesztését és haragudjanak gyilkosaira. Végül is felfogta, hogy egy másik-szomorú kis menet vonul az övé előtt, és az ébresztette föl a nyilvános együttérzést, és ennek szórványos megnyilvánulásait. Az a csaló lesz az, akiről a fegyőr beszélt; persze hogy annak a kivégzése nem történik megjegyzések nélkül. No jó, mit számít ez neki? Ami őt magát illeti, túlságosan régóta kikerült a tisztas társadalom korlátai közül ahhoz, hogy féljen a fölismeréstől és a nyilvánosságtól halálba vezető útján.

Remélte azonban, hogy az út nem lesz hosszú; mert ezek a keresztbe fektetett deszkák, amelyeket a vállán cipelt, kegyetlenül ránehezdedek menetközben. Keserű szimbóluma a társadalom könyörületességének áldozatai iránt — verejtékezniük kellett akasztófaik alatt, mielőtt ráfüggesztik őket! Legalább hamar legyen vége az útnak. De nem — az elülső menet újra meg újra megállt. Nem látta miért; gyorsabban haladt volna, ha csak egyedül van úton; a dolgok jelen állapotában követnie kellett őket. „Kövess engem!” — miért ra-

gadt ez a refrain az emlékezetébe? Valami ének szavai voltak? Nem; most visszaemlékezett: a különös Próféta mondotta őket, azon a napon a tóparton. Vajon mi lett mostanra a Prófétából? — találgatta. A Próféta is bajosan várhatta volna tőle, hogy kövesse, egy ilyen súlyos nagy kereszttel a hátán!

No de végül ezen is túl volt; és most már a kereszt dolga lesz, hogy őt hordja. Amint lefektették, kalapácsolás hangját hallotta. Gyorsan megfordította rá a fejét — nem, nem az ő sorsa volt ez; már kezdtek lekötözni kötelekkel. Valaki serleget tolt ajkai közé; keserű, de gyógyító íze volt, és ő nagyot húzott belőle, jól tudva, hogy később halás lesz a kábulatért. Fölfelé fordított arca megmutatta neki az égbolt változását: a felhők sűrűn gyülekeztek, kioltották a napot, és a beálló sötétség hátborzongató volt, szinte bűvös hatású... kedves az elemektől, hogy gyászba öltöztek az ő szomorú pályafutása miatt!

Aztán egy zökkenés következett, egy hirtelen rántás karján és lábán; és már nem az égbe nézett többé, hanem kifelé, le a domboldalon, arrafelé, ahol a város falai látszottak halványan a déli homályban. Alant katonák vetettek szívtelenül kockát a testéről leszaggatott ruhákra, nyers tréfákkal; néhány asszony jött arra és ránéztek — úgy gondolta, szánakozva — de továbbmentek. Nos, ez kellett, hogy legyen végső képe a világról. A fene egye meg! Mért nem választottak legalább napos időt a fölakasztására?

Az idő telt, és a kötelek beleették magukat a kezébe; érzékei annyira el-tompultak, hogy alig tudta megmondani, melyik, melyik volt: a kötelek sértették a kezét, vagy a keze a köteleket. Türelmetlenné tette a kín, találgatta, mit mondanak az ott lenn elhaladó emberek, miért gúnyolódnak egy tolvajon, egy szegény ördögön, aki megkapta büntetését. De nem, nem őt nevelték ki; persze, a szomszédja volt az — a csaló. Ellene a gyűlölködésük, úgy látszott, nem ismert határt; kiabálva kérdezték, miért nem jön le és menti meg magát. Bizony ez helyénvaló lett volna, ha igazán varázsló.

Aztán rekedt kiáltást hallott, amely mintha a saját magasságából jött volna, nem messze tőle: társának hangja volt, bár a kín és a düh egészen megváltoztatta. Mit mondott? Ó, ő is kitombolta magát a hitelét vesztett népvezéren. *Ha te vagy a Krisztus, mentsd meg magadat és minket.* A gúnyos megjegyzésekre semmi észrevehető felelet nem érkezett; ugyan, hogy fogta föl az érintett őket? Kinszenvedés volt minden mozdulat, de tudta, hogy ha próbálja, elég messze le tudja fordítani a nyakát ahhoz, hogy meglássa a mellette lévő keresztet. Arra fordult és gyengülő szemeivel meglátta a keresztet és Terhét.

Először csak arra jött rá, hogy valahol már látta ezeket a vonásokat azelőtt. Aztán az emlékek ismét elárasztották és látta a napsütötte tavat, a falusi nép kis csoportjait, amint elballagnak újukra a part mentén, és megegyeszer hallotta az intően fölemelt hangot: *Mondom nektek, a gazdag ember nehezen megy be a mennyek országába.* Igen, ugyanazok a szemek voltak ezek, amelyek egykor az övébe tekintettek, várakozással, felhívóan és gyöngéd szemrehányással; és most ezek a szemek az elsötétült város felé irányultak, az alatta elterülő széles világ felé, még mindig várakozva és felhívóan és szemrehányóan.

Róla akkor mondta ezeket a szavakat, amikor gazdag ember volt. Kell-e több sorsüldözöttség, hogy a mennyek országába juttassa, mint amennyire szükség volt, hogy erre a szegyénteljes halálra jusson? Hát igen, végül is követte a Prófétát, követte a keresztig. És mit tett a Próféta, hogy ilyen társágban találja magát? Könnyű volt összeállítani a történetet, látni, hogyan esküdött össze a kicsinyes gyűlölködés, hivatalos féltékenység és álcáját ledobott képmutatás, ami elfojtja a lelkiismeret hangját, hogy halált hozzon erre az ártatlanra.

Ártatlan — és hogy áll a dolog sajátmagával? A világoslítás egy pillana-

tában vizsgálat alá vette öngazolásának formuláit; oly gyakran ismételte őket, hogy már maga is kezdett hinni bennük. Hogy a társadalom neki ellensége, hogy csak a sajátját szerezte vissza, amikor rabolt, mindössze csupán a szükséges védelmi eszközöket vette igénybe, amikor megölte áldozatát, s a többi mind. A társadalom a Prófétának is ellensége volt; de milyen fegyvereket használt ellene? Elkeseredett, megtorlásért lármázott? A két magatartás elmenté úgy beleette most magát, mint a kötelek, amelyek a kezét horzsolták; elfeledte a társadalmat és az örökséget és a fiatalabb testvért; csak saját magát látta és szomszédját, és még arra is méltatlannak tartotta magát, hogy ennek az embernek szomszédságában függjön a kereszten.

Új kiáltás hangzott fel: régi társa még mindig átkozódással enyhítette kínját. Ez volt hát az az ember, akit kiválasztott magának, hogy kövesse, kirabolva a gazdagokat, ő, akinek egykor adni kellett volna a szegényeknek! Ez volt a zászló, amely alá besorozta magát! Legalább haló órájára ne vessen árnyékot ennek a cimboraságnak szennye anélkül, hogy megtagadná — nem, ezt nem viselheti el! Mi lenne, ha rendreutasítaná, talán elhallgattatná az értelmetlen szitkozódásnak ezt az áradatát... Nem volt képes tovább körbefordítani a fejét, de még elég hangja maradt egyetlen tiltakozásra: *Hát te sem féled az Istent, holott ugyanazon ítélet alatt látod magadat? És mi ugyan jogosan, mert tetteink méltó viszonzását kapjuk; de ez az ember semmi gonoszat nem cselekedett.* Megérte a megerősítés, amibe elfúló lélegzetének ez a sok beszéd került.

És a harmadik kereszt felől még mindig csend volt; úgy látszott, ez az ember a baráti megnyilvánulást éppen olyan kevésbé veszi figyelembe, mint a gúnyolódást; még a szemét sem fordította feléje. Hát legalább az elismerésnek ennyi jelét... De nem, nem lehet joga még egy tekintetet sem igényelni. Ő volt az, aki elfordult a tóparton, és ezek a szemek követték, felajánlva neki az utolsó lehetőséget. Vagy van még egy utolsó lehetőség? Amíg csak élet lüktet megkínzott tagjaiban, még mindig van egy utolsó lehetőség, hogy szeretetet kapjon egy ilyen Szeretettől? Legalább megégyeszer beszélni fog, bár dagadt ajkaival és kiszáradt nyelvével alig bírt egy szót is kiejteni; még egyszer, mielőtt hangja végképpen elnémul. Hogy övé legyen az örökkétartó élet. Hogyan, hol, milyen feltételekkel: nem tudta, és túlságosan fáradt volt kérdezni. Csak azt tudta, hogy a Próféta egy királyságról szokott beszélni, amely egy napon az övé lesz, egy királyságról, amelyben jóvátételt nyernek a világ igazságatlanságai; még mindig van talán idő, hogy felajánlja magát alattvalóul a Töviskoronának! *Uram, emlékezzél meg rólam, midőn királyságodba jutsz.*

És akkor a tekintet, amelytől ifjúi büszkesége elfordult, még egyszer megpihent rajta. Akkor, mikor gazdag és köztisztelőben álló ember volt, a szerencse gyermeke, ez a tekintet csalódásról és megdöbbenésről beszélt. Most, mikor a gonosztevő keresztjén függött, ugyanaz a szeretet volt benne és ugyanaz a vágyakozás, de a csalódottság és a megdöbbenés eltűnt; a szemek fölhagytak kutatásukkal — megtalálták, ami elveszett. A keresztrefeszített a maga képmását látta helyreállítva a keresztrefeszítettben. *Bizony mondom neked, még ma velem leszel a Paradicsomban.*

A Paradicsomban — hol van az? Közelebb egy napi útnál, úgy látszott; és minek kellene félni a legsötétebb utazástól ilyen társaságban? A Paradicsomban... Örökkétartó élet... Most visszafordította a fejét, végső elbágyadásban; kábultan ömlött el rajta; az órák a féligelhalt kín tompa egyformaságában teltek; hangokat hallott, de üzenetet nem hoztak tompa fülének. Csak szíve ismételte a szavakat: *Velem, a Paradicsomban.* Elégedettséget hoztak magukkal ezek a szavak, mint a napfény és könnyű szellő együttese.

Aztán letekintett és két katonát látott maga felé jönni botokkal, és a századost, lándzsájára támaszkodva.

Sokat olvashatunk ma nevelésről mind a hazai, mind a külföldi sajtóban. Rádiók is sűrűn beszélnek róla. Egyik oka nyilván az, hogy vannak jelenségek, amelyek arra mutatnak, mintha megingott volna a szülők tekintélye, a gyermekek szabadsága pedig túlzott méretet öltene. Én azonban, aki ebben a tekintetben sem látok sötéten, inkább arra a magyarázatra gondolok, hogy a legutóbbi idők lélektani kutatásai nyomán maga a pedagógia újhódott meg, vált szinte új tudománnyá, s az új tudományok előszeretettel hallatnak magukról. A tárgyalat problémák azelőtt is megvoltak, legfeljebb ma más szemlélet birtokában közelítünk feléjük. Vonatkozik ez arra a kérdésre is, amely mostanában annyiakat nyugtalanít: a tekintély és a szabadság viszonyára a családban.

Bővíten vagyunk a jótanácsoknak — állapítja meg ezzel kapcsolatban *Marcel Eck* pszichiáter-orvos az *Études* számára írt tanulmányában —, azt azonban, hogy megszívlelésük feltétel nélkül biztosítaná a kielégítő megoldást, semmiképpen sem mondhatjuk el. Nem állíthatunk fel ugyanis általános érvényű szabályokat, mert ahány egyén és környezet, annyiféle is. Amire tehát elsősorban törekednünk kell: hogy helyes fogalmakat alakítsunk ki magunknak a nevelésről, a szülői tekintélyről és a családi otthonban megkívánt szabadságról.

*

Mit értünk mindenekelőtt nevelésen? Nyilván azt, hogy a gyermeket a teljes fizikai és pszichikai függés állapotából elvezetjük a függetlenség állapotába, amikor már reá magára hárul jövőjének munkálása. Nevelni annyi, mint a gyermeki felelőtlenség állapotából kifejleszteni a felnőtt ember felelősségének állapotát. A nevelés tehát felszabadítás és nem megszelídítés, idomítás. S nem az a cél, hogy a gyermeket megőrizzük magunknak, hanem ellenkezően: annak elérése, hogy mi magunk eltűnhessünk mellőle, ugyanakkor azonban valami folytatódjék belőlünk és túléljen bennünket. Ebből következik, hogy nem lehet sikeres a nevelés, ha végső fokon nem a szabadság, a teljes felszabadulás eszméje érvényesül benne. Kezdetől fog-

va előre kell látni a kikerülhetetlen és szükségszerű szétválást, s fel kell készülni arra. Nem szabad úgy tekinteni azt, mint valami fájdalmas rosszszat, mert éppen az elszakadás tetőzi be a nevelést és nyitja meg gyermekünknek a jövőt.

Ha azonban nem is beszélhetünk igazi nevelésről, ha az nem egy folytonos haladás a mind nagyobb szabadság felé, lényeges mozzanat benne, hogy a szabadság tere és köre apránként növekedjék. Szükséges továbbá, hogy ezt a szabadságot ne úgy kelljen a gyermeknek nap-nap után kiharcolnia, hanem a szülők saját elhatározásukból adják meg neki. Nem elegendő, hogy a szülők csupán kénytelenségből elszenvedjék, vagy éppen csak beleegyezzenek, hanem nekik kell nyújtaniuk ezt a szabadságot, sőt keresztyül is vinniük, mint a legfőbb jót, amely nélkül sem nem szerethet, sem nem juthat előbbre az ember.

S itt merül fel mindjárt a szülői tekintély problémája. Megtagadnók a nevelést — írja Eck —, ha tagadnók, hogy a gyermeknek joga van szabadságra a családban. Megtagadnók azonban a családot, ha tagadnók, hogy a szülőknek tekintély jár ki. Kézenfekvő ugyanis, hogy azoknak az irányítása, akiket a teljes szabadság felé kell kísérnünk, erőfeszítések hosszú sorát kívánja meg, amelyben a tekintélynek megvan és kell is, hogy meg legyen a szerepe. A nevelést igitis fogalmazhatnók, hogy haladás ez a szabadság felé a tekintély vezetése mellett.

Mi már most a tekintély a családban és milyennek kell lennie? Eck a francia szó, az „autorité” származásából indul ki. Gyökere ennek a latin „auctor”, magyarul „szerző”, ami arra utal, hogy a tekintély fogalma bensőleg kapcsolódik az „auteur”, a szerző, a teremtető, az atya fogalmához. *Jean Lacroix* egy könyvében már kiemelte ennek a szófejtésnek a jelentőségét: „Minden hatalomnak valami módon az atyai tekintély a forrása. Nem az apa-e az, aki az életet falkasztja és növeszti, aki a szerző? És mi a tekintély, ha nem a képesség annak a társas köteléknek megteremtésére és alakítására, amelynek folyvást gyarapodnia kell? Az apa nem-

csak életre hívja a gyermeket, de kormányozza is. Minden alávetés, minden engedelmisség s minden fegyelem kiinduló pontjában ott találjuk az atyát. Nem az apa-e az, aki erejével, tudásával, hatalmával tiszteletet ébreszt a gyermekben, mintegy hősnek és istennek tűnik fel előtte?... Úgyannyira, hogy aki egy napon nem tudja kivonni magát az apai bűvöletből, sohasem válhatik emberré: felnőttnek lenni annyi, mint meg tudni szabadítani magunkat az apánktól.” Mélyen szántó, súlyos szavak — fűzi hozzá Eck —, mert máris megvillantják előttünk azt az egész drámai ellentétet, amely szembeállítja egymással a tekintélyt és a szabadságot. Nem ok nélkül helyezte oda Lacroix ezeket a sorokat annak a fejezetnek élére, amelynek a címe: „Az apa megölése.”

Tekintélyt az gyakorol, aki rendelkezéseket bocsáthat ki akár tiltó, akár előíró formában. A tekintély gyakorlásának van tehát egy negatív és van egy pozitív oldala. Itt sem árt a szófejtő nyelvészkedés. Franciában az „interdire”, a „tiltani”, úgyis kifejezhető, hogy „défendre”, aminek első jelentése „védeni”. „Je te défends de faire cela” — „megtiltom neked, hogy ezt tegyed”, valójában: „óvlak attól, hogy ezt tegyed”. Az igazi tekintélynek, amilyen az apai tekintély, mély értelme jelenik meg ebben a szólásban: a tekintély korlátot állít a veszedelem elé. S nyugodtan mondhatjuk — mutat rá Eck —, hogy a szülői tekintélynek abban a mértékben van reális értéke, amilyen a tilalomra mindkét fogalom alkalmazható. Nem játék ez a szavakkal, hanem a nyelv pszichoanalízise, amely sok felismeréssel gazdagít. „Je te défends”: egyszerűen fejezi ki azt, hogy „megtiltom neked” és „védelek téged”. Bármiféle tilalom, amely nem igazolható valamely védelemmel, hamar magára veszi annak a visszaélő hatalomnak jellegét, amely ellen a gyermek védekezni kényszerül. Bizonyos, hogy a gyermek nem mindig tudja nyomban felfedezni, hogy a tilalom egyben védelem számára, s nem is tudjuk ezt mindig megmagyarázni neki. De ha konkrét esetekben ismételtén rávezetik arra, hogy a szóban forgó tilalom az ő javát szolgálja, akkor a meg nem okolt s látszólag érthetetlen tilalmat is könnyebben fogadja s nem fogja azt önkényes diktátumnak tekinteni. Van-

nak motívumok, amelyeket a gyermek meg sem érthet, főleg a szexualitás területén. Helyesen járunk el ilyenkor, ha a tilalmat minden közelebbi megokolás nélkül etikai keretbe illesztjük: „Vannak dolgok, amiket megteszünk, s vannak, amiket nem teszünk.” És csak később, a gyermek fejlődéséhez mért fokozatossággal tárjuk fel a tilalom igazi okát. Általános kíváncsi azonban: sohasse engedjük, hogy a tilalom tisztán negatív aktusnak tűnjék fel, hanem hassunk oda, hogy a gyermek felismerje vagy legalább is megsejtse annak a védelmi, pozitív oldalát.

A tekintély persze nemcsak tilalmakban nyilatkozik meg, hanem még inkább a rendelkezésekben. Az „ordonner”, a „rendelkezni” jelentéséről is bizvást elmélkedhetünk. Rendelkezni annyi, mint parancsolni, kiadni egy meghagyást, előírni bizonyos munkát, bizonyos erőfelfejtést. De „ordonner” a francia nyelvben annyi is, mint „rendezni”, bizonyos összhangot kialakítani. S minden rendelkezésben, hogy pozitív legyen, meg kell találnunk ezt a két vonatkozást: azt, hogy parancs, s azt, hogy valami jobbnak érdekében rendet kíván biztosítani.

Minden olyan parancs, amely nem az egyéni, a családi vagy a társadalmi élet jobb elrendezését célozza, az önkényesség látszatát viseli magán és egy olyan diszkracionális tekintély képzetét kelti, amely minden áron rá akarja erőszakolni magát másokra. Nem azt jelenti ez, hogy minden rendelkezést kifejezetten motiválni tartozunk, vagy hogy abban, aki végrehajtja a rendelkezést, közvetlenül meg kell lennie annak a benyomásnak, hogy ő most valami jóban részesül. A helyzet az, hogy az egészséges tekintélynek nincs szüksége sok magyarázatra s a diszkréció rendszerint előnyösebb, mint a végnélküli szóáradat, amelyet némely szülőnél tapasztalunk. Az ott hon „klimájának” kérdése ez — emeli ki Eck —, mert a gyermek hamar rájön arra, hogy az erőfeszítések, amelyek tőle megkívánnak, a szülői uralom önkényét képviselik-e, vagy ellenkezően, valami építő dologra irányulnak.

Kétségtelen — állapítja meg Eck —, hogy a gyermek csak egy egészséges tekintély vezetése mellett tökéletesedhetik. Határozottan el kell utasítanunk azokat az elméleteket, amelyek

azzal az ürüggyel, hogy nem szabad gátolni a gyermek személyiségének szabad kibontakozását, elvileg ellenzik a parancsokat és tilalmakat. Fel-nőttek lenni annyi, mint öntudattal bírni, és pedig annak az „én”-nek tudatával, amely meghatározott emberi környezetbe van beágyazva. Fel-nőtt az, aki túljutott már a gyermeket — és mint Comte hangoztatta: az elme-beteget — jellemző túlzott szubjektí-vitáson s elsajátította azt az objek-tivitást, amely lehetővé teszi, hogy szabad legyen. „Gyermekeket nevelni annyi — írja Lacroix —, mint meg-tanítani őt arra, hogy alávesse magát a tárgyi jónak. S a család bizonyos módon az első ilyen jó számára, mert ez szabadítja fel őt lépcsőről-lépésre azzal, hogy külső kényszert gyakorol reá. A család nevei a gyermekeket, azaz „növeli” emberré, szabályoknak rendelve alá s ezzel szokásokat fejlesztve ki benne, mert a szokás, a „habitudo” a szó etimológiai értelmében nem más, mint a test birtoklása a gondolkodás útján.”

*

Vizsgáljuk meg ezeketán a szabad-ságot, amelyről azt mondtuk, hogy a nevelés céljának kell lennie. Vannak kiváló lélekelemzők, akik a szabadságot a Freud-féle „libidóval” hozzák kapcsolatba s akként határozzák meg, hogy szabadság a libidó teljes gyakor-lása, vagyis az ösztönös impulzusok kényszer nélküli kielégítésének lehe-tősége. „A libidónak persze, hogy a szabadság meghatározására szolgálhas-son, fejlett és civilizált libidónak kell lennie — hangsúlyozza a pszichoana-lista Logre is —, a felnőtt és normá-lis egyén libidójának, nem a gyerme-kének, a vademberének vagy a bete-gének.” A felnőtt ember szabadsága: autonómia — mutat rá Eck —, auto-nómia a szónak abban az eredeti ér-telmében, hogy ő maga ad magának törvényeket. Ebből következik, hogy a gyermek csak abban a mértékben kö-vetelheti szabadságát, amelyben képes önmagának törvényt szabni. Hogy ezt az utóbbi állapotot elérhesse s ne tér-jen le közben az igazi felszabadulás útjáról, nélkülözhetetlen, hogy időle-gesen kívülről állítsanak neki törvényt s ilyen módon segítség szabadságának fokozatos kialakításában. Így jutunk el ahhoz az első hallásra ellentmon-dásnak tetsző állításhoz, hogy a te-kintély és a szabadság a helyesen fel-

fogott nevelésben nemcsak feltételezi egymást, de egybe is olvad.

Szabadnak lenni sohasem közvetlen adottság és végleges állapot, hanem örökös erőfeszítés, amellyel felszaba-dítjuk magunkat a többé-kevésbé tu-dattalan belső és külső kényszerek alól. A gyermekeket is arra kell taníta-nunk, hogy áhított szabadságát állan-dóan veszélyek fenyegetik, mert amit szabad cselekedetnek vél, csaknem mindig determinált cselekedet: megha-tározzák azt a külső befolyások, ame-lyek az élet anyagi követelményeiből erednek, meghatározzák azok a tuda-tos vagy tudattalan befolyások is, amelyeket mások gyakorolnak reá, fő-leg pedig meghatározzák azok a tudat-alatti személyes konfliktusok, amelye-ket a gyermek „archaikus énje” zár magába, úgyannyira, hogy gyakran ép-pen az a cselekedet, amelyet a gyer-mek s olykor a felnőtt is a legszaba-dabbnak hisz, valójában a legdeter-mináltabb. Eck szerint nem lehetetlen megértetni a gyermekkel, hogy ez vagy az a magatartása csupán szolgálai után-zása egy reá nehezedő csoportnak, nem lehetetlen rávezetni arra, hogy ezt vagy azt a vágyát csupán a fel nem ismert irigység, féltékenység vagy agg-resszivitás táplálja, s hogy mindezek-nek semmi közük az igazi szabadsá-hoz, amely a dolgok ismeretében tör-ténő személyes választás. A gyermeke-t is arra kell megtanítanunk, hogy tu-datosan mérlegelje elhatározásának motívumait. Nem úgy tanítjuk meg erre, hogy naphosszat vitatkozzunk ve-le — ez a legrosszabb nevelési mód —, hanem alkalmoszerű megjegyzésekkel, önálló gondolkodásra készítő ítéletek-kel. És segítsük is, hogy fokozatosan eljusson a felnőtt ember szabadságá-hoz.

A nevelésben tehát a szabadság két formáját kell megkülönböztetnünk. Az egyik az „aktuális szabadság”, ame-lyet akkor adunk meg a gyermeknek, amikor engedjük, hogy választhasson. A másik a „virtuális szabadság”, amelynek érdekében azt igyekszünk megakadályozni, hogy olyan determi-nizmus rabságába essék, amely lehe-tetlenné tenne számára bármiféle vá-lasztást. Aktuális szabadság például olvasni ezt a könyvet, megnézni azt a filmet, elmenni erre a kirándulásra, megvásárolni azt a holmit, kifejezni ezt a véleményt. Nagyon helytelenül jár el az a szülő, aki már eleve szem-

beszögöl azzal, amit a gyermek javasol. Eppen ellenkezően: abból kell kiindulni, hogy a felvetett eszme alapján jó, mert enélkül nem is képzelhető eredményes párbeszéd. „Moziba menni ma délután s megnézni ezt a filmet, kitűnő gondolat”; a film tanul-ságos, szórakoztató lehet; ma azonban olyan szép idő van, hogy okosabb lenne egy nagyot sétálni; azt a filmet a jövő héten a közeli moziban játsszák, akkor még könnyebben is megtekinthetjük. Az ilyen szülői magatartás, amely nem kritizálja eleve a gyermek választását, sokkal hatásosabb, mint az a beállítottág, amely merő ostobaságként utasítja el. Nehezebb tiszteletben tartani a gyermek aktuális szabadságát, amikor olyan filmről, vagy könyvről van szó, amely nyilván nem neki való. A gyermek azonban ezt is meg fogja érteni, ha a szülő veszi a fáradságot s röviden megmagyarázza neki, hogy minden még nem lehetséges az ő korában, vannak dolgok, amikkel várnia kell. Nem tudná például megcsinálni a nővére latin fordítását sem, aki már negyedik gimnazista, ő pedig csak az első osztályba jár; nem tudna kerékpáron akkora utakat tenni, mint a bátyja, akit már versenyekre is küldenek. Gyakran célszerű a tilalmat „időben eltölt szabadság” formájára változtatni: majd ha ezen és ezen túljutottál. Árnnyalati különbségek ezek, amelyek nem oldják meg az összes problémákat, de jól beleillenek a felszabadulás folyamatába, amely kierieli az igazi szabadságot.

Az aktuális szabadság ilyen gyakorlása mellett el kell ismerni a szabadságot a képzelet játékában is. Szükséges ez ahhoz, hogy a gyermek valóban szabadnak érezze magát. Seregestül lépnek fel kívánságok, amelyeknek nincsenek semmiféle erkölcsi, szociális vagy pénzügyi vonatkozásaik. Még a múlt szenvedélyek is — ennek vagy annak a dolognak gyűjtése, sportok és egyebek — egészségesek lehetnek és hasznára válhatnak a fizikai vagy pszichikai dinamizmusnak. Az ilyen szenvedélyek egyébként annál könnyebben kapnak fegyelmezett formát, minél kevésbé ellenkeztek a szülők a kezdetén, mert ebben az esetben nem úgy fog ragaszkodni hozzá a gyermek, mintha fenyegetett énjét kellene érvényesítenie. A serdülőket jellemző eredetiségkedés modorban, viselkedés-

ben és ruházzkodásban — amivel mind a szabadságot akarják hangsúlyozni — annál hamarabb elcsitul, minél kisebb fontosságot tulajdonítunk neki.

Ésszerű határok között ugyan, de meg kell adni a gyermeknek a cselekvés szabadságát. Számot kell vetnünk azonban már a gyermeknél, még inkább a serdülő fiataloknál a gondolkodás szabadságával. Nem megy ez veszedelem nélkül. Keresztény szülők hajlamosak is arra, hogy megriadjanak a hitehagyásnak és az erkölcsi felfogás hanyatlásának kockázatától. Egyháziak feladata, hogy a vallási és erkölcsi nevelést illetően megvonják a mértéket tekintély és szabadság között — mondja Eck. Amire ő kíván figyelmeztetni: hogy a gyermek személyi bensőségének bizonyos tisztelete nélkül nem lehet szó szabadságról. A gyermeknek legzsengőbb korától kezdve szüksége van arra, hogy legyen énjének egy kicsiny zuga, amelynek feltárása vagy elzárása teljesen tőle függ. Azzal az ürrüggyel, hogy a gyermeknek mindent meg kell mondania, bizony sokszor megsértik a szülők ezt a rejtéket. A szülőnek készen kell állnia arra, hogy mindent meghallgasson — fejt ki Eck —, de tudomásul kell vennie, hogy lehetnek és vannak dolgok, amiket a gyermek egyedül a maga számára óhajt megtartani. Uralkodják az otthonban olyan légkör, amelyben a gyermek érzi, hogy szabadságában áll mindent megmondani, de senki sem kényszeríti arra, hogy meg is mondjon mindent. Ha olykor a szülő elébe akarna menni valami bizalmasságnak, amelyet szükségesnek itél, tegye mindenkör a szabadság tiszteletben tartásával, akként, hogy megteremti a lehetőnek s nem a kötelezőnek hangulatát. A családtagok személyi bensőségének ebben a tiszteletében, a szabad közlésnek ebben az állandó lehetőségében, amely magában foglalja a nem-közlés lehetőségét, kell felismernünk a családi harmónia alapvető tényezőjét. Mindenki egynek érzi magát a többivel, jóllehet ugyanakkor önmaga is marad.

Teljességgel bizonyos — hangoztatja Eck —, hogy ami a szabadság érzésének maximumával tölti el a gyermeket, az a hallgatás szabadsága. Szükséges persze a megnyilatkozás szabadsága is, mert enélkül nem gondolhatunk értelmes dialógusra. Szükséges annak ellenére, hogy a gyermek

részéről legtöbbször a szembesegülés leplezetlen szándékára számíthatunk. A szülőkön múlik, hogy a párbeszédet akként folytassák, hogy a gyermek kisebb vagy nagyobb mértékben tudatos ellenzékiése a kölcsönös megértésben oldódik fel. Tudni kell beszélni hagyni. A pszichiáter mestersége főleg abból áll, hogy meghallgatja a hozzá fordulókat, és sokat megtud, sok mindenre rájön csupán abból, hogy egyszerűen hallgatja őket. Hasonló helyzetben vannak a szülők is, akiknél azonban rendszerint megvan az a hiba, hogy nem szentelnek elég időt gyermekeik meghallgatására. „Ó, az apám, annak ugyan semmit sem lehet elmondani”, hányszor panaszkodnak erről gyermekek a pszichiáternek, holott a dialógus nélkülözhetetlen a gondolat szabadsághoz, a ráneveléshez erre a szabadságra.

A gondolat szabadsággal együtt meg kell adni a gyermeknek az érzelmi szabadságot is, szorosabban a szeretés szabadságát, a szerethetőséget a családi kereten kívül. Az igazság ugyanis az, hogy a családon belül a szeretet a gyermek szemében sokszor csak parancsnak, nem pedig szabadságnak tűnik fel, holott nagyon is szabadságnak kellene lennie. „Nem habozhatunk annak kimondásával — írja Eck —, hogy a szeretetet a család kebelében csak a rajta kívüli szeretet szabadsága teheti teljessé.” Hosszas volna ismertetni azokat a pszichoanalízis által felfedett mechanizmusokat, amelyek az érzelmi életet irányítják a családon belül és kívül — teszi hozzá Eck. Éppen ezért ő csak arra hívja fel a figyelmet, hogy az apa és a gyermek közt támadó — esetleg lapangó, de mindenképpen elkerülhetetlen — konfliktusnak harmonikus feloldása is megkívánja az érzelmi kibontakozás lehetőségének a családon kívültre való kiszélesítését. Szükséges tehát, hogy ne akadályozzuk ebben az irányban a gyermekek és serdülők érzelmi terjeszkedésének szabadságát. A pajtasságok, a barátságok az első jelentkezései az érzelmi felszabadulásnak. Ezek a családon kívüli forgódások, ezek a bizalmasságok másokkal szemben, mint az apa vagy az anya, nem járnak kockázatok nélkül, de — hangsúlyozza Eck —, nincs helyes nevelés kockázatok nélkül. Ez a szabadság útja s annál kisebb lesz a kockázat ebben a családon kívüli érzel-

mi életben, minél egyensúlyozottabb magának a családnak élete.

Felvetődik a serdülő fiataloknál az a probléma, hogy túl korán érzelmi elkötelezésbe bocsátkoznak, amely lefékezi, megbéklyózza őket, végeredményben elnyomja szabadságukat. Gyakori eset ez különösen azoknál a fiúknál és leányoknál, akik gondosan őrzik erkölcsi tisztaságukat. Ezek a 16—18 éves korban vállalt érzelmi elkötelezések azonban ahelyett, hogy a teljes érzelmi szabadságot valósítanák meg, egy olyan állapotot létesítenek, amelyben idő előtt megszűnik vagy lecsökken a fogékonyság, a rugalmasság és az önrendelkezés képessége, ami azután — a tapasztalatok szerint — rá fog nehezedni egész életükre. Eck azonban nem hiszi, hogy a szülők szerepe az lenne itt, hogy egyszerűen megvonják az érzelmi elkötelezésnek a szabadságát. Ellenben magyarázzák meg a fiataloknak — anélkül, hogy tagadnák, hogy igazi szerelem foroghat fenn —, hogy emiatt még nem szabad lemondaniuk függetlenségükről és nem szabad eleve elzárkózniuk más érzelmi kapcsolatok lehetősége elől. Nagyon sok fiatal lesz foglya egy látszólag szabad érzésnek, holott a valóság az, hogy érzelmi elkötelezésük legtöbbször csak egy nem a megfutamodásnak az ösztönös impulzusok elől, amelyekkel félnék szabadon szembenézni.

*

Eck behatóan taglalja azokat a viszszaéléseket is, amelyek mind a tekintély, mind a szabadság körül adódhatnak a nevelésben.

Gyakran előfordul, hogy a gyermek nem fogadja el a szülői tekintélyt, vagy ha elfogadja, csupán azért, mert nem cselekedhetik másként. Tudatosan vagy nem tudatosan azt az órát várja, amikor felszabadulhat a tekintély alól, átléphet a függőségből a függetlenségbe, vagy már előbb is felázadhat az alávetés ellen. A lázadás együttjárója az önkényességnek; nincs lélekelemzés, amely ne mutatna rá mindannyiunknál erre a kettős törekvésre.

Nem ritkák a tekintély túlzásai s ezek a túlzások elősegítik a lázadást. Ilyenkor a tekintély, amelynek a gyermek javára kellene érvényesülnie, csupán lehetőség az apa vagy az anya számára, hogy önmagát emelje ki.

Sokszor a bosszúnak egy neme nyilatkozik meg benne. Egyes szülők, ha tudattalanul is, azt akarják, hogy a gyermekük ugyanazokon a megpróbáltatásokon menjen át, amelyeken ők maguk mentek át. „Nekem is csurgott a nyálam, neked is csurogjon.” Francia szólásmód ez, amelyet még jószándékú szülőktől is hallani, nyilván, mert azt gondolják, hogy ők is azért vitték valamire, mert „csorgott a nyáluk”; nem tudják elképzelni, hogy gyermekük más úton is boldogulhatna. Gyakori a féltékenységből származó zsarnokoskodás. A lélekelemzés sokszor igazolja, hogy az általuk nem is gyanított féltékenység készteti az apát vagy az anyát a gyermek gyöttrésére. Féltékenység a fiúra, akinek érettsége egyre szembetűnőbb az apa előtt, féltékenység a leányra, aki igazi vagy feltételezett vetélytársa lesz az anyának. Szörnyűségnek tűnhetik fel ez — teszi hozzá Eck — és szörnyűség is lenne, ha módszeresen és megfontoltan történnek. Szerencsére azonban e ffélét csak elvétve észlelünk. A szülők általában, mielőtt tudatára ébresztették őket féltékenységüknek, sietve nyesik le tekintélyi túlzásaikat.

Az igazi tekintély, mint mondtuk, védelmez és a rend irányában intézkedik. Szükséges azonban, hogy ezt a rendet mindannyian elismerjék a családban. A gyermek nehezen fogadja el azt a rendet, amely kivételes törvényt teremt az ő számára, vagy olyan törvényt, amelyet a törvény kibocsátója önmagára nem vonatkoztat. A dolgotrűlő vagy iszákos apa, aki munkára parancsolja a fiát vagy mértékletességet követel tőle, a léha és kikapós anya, aki megtiltja lányának, hogy moziha menjen, nagyon rossz helyzetben van, mert tekintélyt csak a példaadásból és a szeretetből meríthetne. Hány lázadó gyermeket vittek már a szülei pszichiáterhez, aki azután a gyermek szájából hallhatta: „Azt akarják, hogy csináljam ezt, de ők maguk nem csinálják.” Egy anya az orvoshoz rohant 17 éves leányával, akinek kalandja volt egy fiúval. „Nem értem, hogy tehetett ilyesmit — siránkozott az anya —, hiszen csak jót láttott és erkölcsösségre neveltem.” Amikor a leány egyedül maradt az orvossal, nevetésben tört ki: anyja azután vált el az apjától, hogy már éveken át szeretője volt, amiről a gyermekek is tudtak.

A tekintély feltételezi, ha nem is a csodálatot, de a becsülést — állapítja meg Eck. S feltételezi a szeretetet is, vagyis azt, hogy a tekintély gyakorlása sohase keltse a gyermekben az önzés gyanúját. „Mindent megtettünk érte”. — panaszoják az önző szülők, s a pszichiáter kénytelen felvilágosítani őket: igen, mindent, kivéve azt, hogy szerettek volna gyermeküket és kedvéért olykor elfelejtették volna önmagukat; nem hiányzott a gyermeknek semmi, de elsősorban azért nem, hogy nekik, a szülőknek békességük legyen s megőrizhessék a jó lelkiismeretüket azzal a gyermekkel szemben, akit annakidején nem is fogadtak szívesen.

A cselekedetekben megnyilvánuló visszaéléseknél is súlyosabb talán a tekintély gyakorlásának az a ferdülése, amelyet Eck „helyzeti visszaélésnek” nevez. Érti rajta azt a családi környezetet, amely túlságosan magába zárkózott, vagy túlságosan megszállottja valamilyen eszmének. Nem formulázna meg talán semmiféle tilalmat, de falak merednek köröskörül, s a környezet a bűnösség érzését sugallja a gyermeknek arra az esetre, ha át próbálná hágni a falakat, vagy csak éppen mögéjük szeretne pillantani. A tekintéllyel való visszaélésnek ezt a formáját mindenütt megtalálhatjuk. Sajnos azonban el kell ismernünk — írja Eck —, hogy igen gyakori éppen a vallásos és hitbuzgó családokban, ahol a szülők a védettség klímáját kívánják ápolni s valójában elfojtják, áporodottá teszik a levegőt. Szerencsétlen az a serdülő, akinek el kell szenvednie, hogy belezárják egy olyan környezetbe, amely férfiatlanná teszi az élet számára, szerencsés viszont az, aki annyira meg tudja őrizni személyiségét, hogy alkalmas időpontban szét-feshizheti azt a családi keretet.

Vannak családok, ahol az apa személyisége — s olykor az anyáé is — annyira nyomasztó, hogy a gyermek letipornak, összezúzottknak érzi magát. Tanulságos újból és újból elolvasnunk azt a levelet, amelyet *Kafka* írt az apjának: „Az asztalnál gázszos csend uralkodott, amelyet csak megrovásaid szakítottak meg. Nem volt szabad le-rágnunk a csontokat, te azonban, egyedül te megtehetted. Kérlek, apám, értsd meg jól, jelentéktelen dolgok voltak ezek és csak azért nehezdedek reám, mert te magad, aki oly könnyör-

telenül gyakoroltad tekintélyedet, korántsem alkalmazkodtál ahhoz a renthez, amelyet nekem parancsoltál. Eből következett, hogy a világ három részre oszlott előttem: az egyik az, amelyben én rabszolgaként éltem, alávetve olyan törvényeknek, amelyeket csak az én számomra eszeltek ki s amelyeknek ráadásul sohasem tehettem teljesen eleget, anélkül, hogy tudnám, mi okból nem; a világ egy másik része, végtelen messzeségben, ahol te éltél, azzal foglalatoskodva, hogy kormányzol, parancsokat adsz ki és bosszankodol, amiért parancsaid nem lelnek követésre; egy harmadik végül, ahol a többi ember boldogan él, nincsenek parancsok és nem kell engedelmeskedni...”

A tekintéllyel való visszaélés utolsó forrásaként a családon belüli egyenlenséget emeli ki Eck. A szülőknek egységet kell tanúsítaniuk a tekintély gyakorlásában: amit egyikük megenged, ne tiltsa a másik. Eltérhetnek a véleményeik, de ennek az eltérésnek nem szabad megnyilvánulnia a parancsokban vagy tilalmakban. Ellenészetben klikkek alakulnak a családban: az apáé, rendszerint a leányokkal, s az anyáé, általában a fiúkkal. S a család élete csupa ügyeskedéssé, szabados-sággá, visszaéléssé válik. Lappangó gyűlölet fejlődik a szülők között ebben az anarchiában, amit a gyermekek hamar kihasználnak: attól függően, hogy mit akarnak elérni, hol a papát, hol a mamát játsszák ki üttö-kártyának.

Magától értetődik azonban: ha vissza lehet élni a tekintéllyel, vissza lehet élni a szabadsággal is. Vannak családok, ahol fegyelem helyett csak szeszély s ennek nyomán csak anarchia található, ez pedig semmiképpen sem nevelhet szabadságra. Ellenkezően: útját állja minden haladásnak az érettség és szabadság felé. „Tedd, amit

akarsz, főleg azonban hagyj békén.” Ez a formula valójában nem szabadságot kíván ajándékozni, hanem önzően a saját kényelmet keresi, S ne higyük, hogy a gyermek fenntartás nélkül értékeli ezt a túlzásokra csábító szabadságot. Előbb-utóbb maga is rájön annak hátterére. Olykor persze nemesebb szándékból is eredhetnek visszaélések. Vannak szülők, akik ilyen vagy olyan, de többnyire félreértett pedagógiai elmélet hatása alatt attól félnek, hogy ártani fognak gyermeküknek, ha nem engedik őt kénye-kedvére cselekedni. Miután pedig évek óta szabadjára engedték, később csodálkoznak, hogy nem tudják kezükben tartani gyermeküket, éppen akkor nem, amikor az igazi nehézségek kezdődnek. A szabadság ugyanis az a dolog, amelynek használatát tanulni kell. Ha mindent megengednek a gyermeknek, akkor nincs előtte kikövekelte út, amelyen megindulhatna az autonómia, az önszabályozás felé, amely az igazi szabadság lényege.

Hol ér véget a normális szabadság, hol kezdődik a visszaélés? Ha jól látjuk is a távoli határokat, nem könnyű rögzíteni a közeliakat. Gyakran csak utólag ismerjük fel, hogy túl messze, vagy nem elég messze mentünk. Nincsenek egyformán érvényes szabályok — hangoztatja befejezőben is Eck —, mert minden egyes gyermeknél más a kíváncsiság, más a lehetőség. Annál is inkább, mert nagy tévedés lenne feltételeznünk, hogy minden és kizárólag a családi környezetben múlik. Az igazság az, hogy a fiziológia, az alkat, az öröklés is fontos tényező. S amíg a normális gyermek elég könnyen megvédi magát a nevelési hibák ellen, a nem-normálisnak vagy az átlagon felülinek hol a tekintély, hol meg a szabadság többletére van szüksége.

A KIS ÚT

Évek óta gyakori gyónó vagyok, mégsem tapasztalok haladást lelki életemben. Amikor pedig körülnézek, elijeszt, hogy mennyi az ellentmondás a gyakori gyónók és áldozók mindennapi életében. A Jézustól rendelt szentség kegyelmi erejében nem kételkedem. Nem is akarom elhagyni elsőpénteki szentgyónásaimat, de úgy érzem, valami alapvető hibának kellett becsúsznia nálam is, másoknál is. Mi lehet az?

Két oka lehet annak, hogy valaki kevés lelki hasznot húz a szentgyónásból.

1. Nem azt keresi benne és nem azt munkálja, amit kellene, hanem másodlagos, harmadlagos célokra figyel.

Mi is a szentgyónás Jézus rendelkezése szerint? Az a szentség, amelyben a töredelmes bűnbánónak a pap feloldozása által Isten megadja bűnei bocsánatát. Vannak a szentgyónásnak olyan gyümölcsei is, amik mellékesen, másodlagosan teremnek. Ilyenek: gyarapítja a megszentelő kegyelmet, a gyóntatótól lelki vezetést kapunk, lelki megnyugvás váltja fel nyugtalan-ságunkat, stb.

Azonban furcsa kertész lenne az, aki gyümölcsfát ültet, de nem az almájáért, hanem csak a lombjáért, hadd legyen a kertje árnyékos. Így a fát másként metszi, sőt rossz helyre ülteti. Az ilyen kertész ferde dolgot művelne. Sok gyónónál előfordul ehhez hasonló hiba.

Karl Rahner, a kitűnő teológus írja: sokan degradálják szentségi rangjáról a gyakori gyónást, mert csak *lelkivezetés szempontjából értékelik*. Csak lélektani hasznát nézik és a gyóntatóban csak pszichiátert keresnek. Pedig a lelkivezetés nemcsak szentségi cselekmény. Kár lenne, ha a gyónó csak ezt keresné és figyelmét nem az Istenre összpontosítaná, meg az Isten előtt olyan kedves bűnbánó lelkület kialakítására. Kapjon bár a gyónó zseniális lelki tanácsokat, valamit elmulasztthat: minél tökéletesebben kimunkálni Isten felé a töredelmes lelkületet, pedig ez gazdag kegyelmek befogadására készítené elő.

Rahner szerint az sem értékelné helyesen a gyónás szentségét, aki csak azt nézné, hogy a megszentelő kegyelmet erősíti bennünk. Idézi Sz. Tamást: „Krisztus a szentségeket egyetlen lelki főhatás felidézésére rendelte, bár ebből az egyből több mellékes is származik. A szentgyónás nem más, mint kegyelmi ítélet a bűnös fölött. Ez a

helyzet a bocsánatos bűnök esetében is.” Rahner ehhez fűzi magyarázatát: a megszentelő kegyelem gyarapítása rendkívül fontos dolog ugyan lelki életünkben, de erre a célra elsősorban az Oltáriszentséget rendelte Krisztus. Azért nevezzük lelkünk táplálékának. A szentgyónás is erősíti bennünk a megszentelő kegyelem állapotát, de ne degradáljuk azzal, hogy kizárólag erre a másodrendű hatásra figyelünk és a lényeges célt elhanyagoljuk. (Zeitschrift für Ascese und Mystik, 1934. évf. 323—336. l.)

A szentgyónásnál elsődleges cél az, hogy Jézus érdemeiért Istentől bocsánatot kapjunk, nem pedig az, hogy lelkünket a kibeszéléssel tehermentessítsük, vagy hogy lelkiatyánk jobban megismerhessen bennünket s így jobban kézbe tudjon venni.

A gyakori gyónók közül sokan **nem** így gyónnak s emiatt úgy járnak, mint az evangéliumi gazdag ifjú. Szeretett volna tökéletesen felzárkózni Jézushoz, csatlakozni, de Jézus elengedte, mert hiába mondta neki: valaminek még a hiájával vagy. Lehet valaki gyöngéd, finom, vagy érzelmesen valóságos, de Isten útjára engedi, ha nem ismeri fel, vagy nem fogadja el, hogy milyen igényeket támasztott vele szemben.

Egyeseknél talán éppen azért nincs lelki előrehaladás, mert hiányzik a szentgyónásukból az igazi, mély töre-delem. Annyi bánat éppen van náluk, ami elég ahhoz, hogy a gyónás érvényes legyen. A szentgyónás alkalmára felidézett, kötelességszerű bánat ez, addig tart, míg térdepelnek. Newman arról ír egy helyen, hogy állandóan kell ápolnunk annak emlékezetét, kik vagyunk. Magunkkal kell vinnünk még az égbe is annak meg-rázó megvallását, hogy megváltottak és újból befogadott bűnösök vagyunk. Az igazi szentségre törekvő keresztényekről pedig azt mondja: „Bármily nagy is előhaladásuk a lelki életben, sohasem emelkednek fel a térdükről,

sohasem szűnnek meg mellüket verni. Vallják vele, hogy számukra, sajnos, a bűn nem idegen dolog, hiszen testben élnek. Mások felnézhetnek rájuk, de ők mindig az Istenre néznek fel." (A keresztény lélek, 29. oldal.)

Nem azért lassú-e lelki előhaladásunk, mert „hivatalosan” gyónunk? Nem járja át lelkünket: Istenem, légy irgalmas nekem, bűnösnek!

Fordítsunk tehát több időt és erőt a bánat felkeltésére, mint a lelkiismeret megvizsgálására. Utána pedig valljuk meg bűneinket alázatosan, bánkodva és vessük alá magunkat Isten ítéletének. Azt jelentette ki az Úr Jézus, hogy Isten az önelégülteket megalázza és kegyelmeit az alázatosaknak adja gazdagon.

2. A kelletnél kevesebb lelki haszna lesz a szentgyónásból annak is, aki a feloldozás után nem ápolja magában a töredelem szellemét.

Hát még a szentgyónás után is folytassuk a töredelmet? Igen, folytassuk. Avilai Sz. Teréz az íróasztalán talán állandóan a szeretetről szóló himnusz valamelyik szárnyaló sorát ismételte: Nem, hanem a következő zsoltárverset: „Non intres in iudicium cum seruo tuo Domine! Ne szállj pörbe Uram, szolgálóddal!” 142. zs.

Vigyünk tehát mély töredelmet abba is, ahogy a kirótt penitenciát elfogadjuk és elvégezzük.

Mi is a penitencia? A bűnös ember igyekszik jóvátenni Istennel szemben elkövetett vétségét. És mi az a bűn, amit jóvá kell tennie? Alanyi fogalmazással a bűn elfordulás az Istentől és odaforulás a teremtményhez. Nos, ezt kell jóvátenni, *de nem csak külső vezekléssel, hanem bensőnkben, a lélekig lenyúló tettekkel.* Ha így végezzük a penitenciát, akkor gyógyul természetünk sebe és rossz hajlandósága is.

Ezekután világos, hogy a penitencia akkor terem több lelki gyümölcsöt, amikor benne van az a törekvés: visszafordulni Istenhez és elszakadni a teremtményektől. Tehát megint vérszegény — bár elégséges — dolog, ha a penitenciát sablonosan végezzük el. Legtöbbször például imát kapunk fel a szentgyónásból elégtételnek. Ez is vezeklő gyakorlat, mert a szórakozásra hajlamos embertől teljesítmény. Azonban ha bensőségesen végezzük, esetleg Oltáriszentség előtt, a vezeklésül kirótt imában teljessé tehetjük

Istenhez való visszafordulásunkat. Imádkozzuk tehát engesztelve, a szeretetvallomások hevével, esetleg ismételjük meg többször is. Csak az agályosoknak tiltjuk meg ezt az ismétlést.

Esetleg böjtölést kapunk penitenciának, vagy a dohányzástól, szeszől való rövidebb tartózkodást. Vérszegény dolog, ha hivatalból rójuk le. Valamivel több, ha az a motívum vezérel, hogy edzzük vele akaratunkat a bűn ellen. Tökéletesebb azonban és több lelki haszonnal jár, ha töredelmes szándékkal teljesítjük: elszakítom magamat a teremtet dologtól, mert jóvá akarom tenni Istentől való elkalandozásomat.

Nem alap nélkül mondják a teológusok, hogy a rövid penitencia többet ér a hosszúnál is, ha benne lüktet a szeretet intenzitása: jóváteszek, engesztetek.

Magasztossá teszi penitenciánk végzését, ha Sz. Pállal úgy fogjuk fel, hogy kiegészítem vele Jézus megváltói művének rám vonatkozó részét.

Végül nagyon hasznos, ha bővítjük a feladott elégtételt. Az előírások szerint a gyóntató még a következő imát mondja: „A mi Urunk Jézus Krisztus szenvedése, a Boldogságos Szűz Mária érdemei és az összes szenteké, s bármi jót teszel, vagy szenvedést elviselsz, számittassanak be bűneid bocsánatára, büntetéseid elengedésére, kegyelmeid sokasítására és az örök élet jutalmába.” Tekintélyes teológusok, élükön Szent Tamással, azt tanítják, hogy ennek az imának olyan ereje van, ami gyónás után cselekedeteinket, türelmes szenvedéseinket a szentséghez tartozó elégtétel rangjára emeli. Hasznos dolog tehát bővíteni a penitenciát s akkor a töredelem szellemé állandósul bennünk.

X. városban egy orvos súlyosan megbetegedett. Kórházba szállították. Pap ismerőse meglátogatta. A második látogatásnál végezte el szentgyónását, igazi mély töredelemmel. A végén arra kérte gyóntatóját, hogy közölje a következő három dolgot ismerőseivel, barátaival. „Liberális ember voltam, de soha senkit nem gyűlöltem, pedig heves a vérmérsékletem. A jót mindig többre tartottam a rossznál, csak nem volt mindig erős az akaratom meg is tenni. Végül szeretnék megfizetni Istennek, embernek. Tüdő-

rákóm és májrákóm van. Nagyon szenvedek, de mától fogva nem fogadok el morfiuminjekciót, vagy más csillapítót. Mondja meg, mint pap, elég lesz-e ez?"

Meglepő kegyelem, mikor valaki a halálos ágyon ilyen világosan felismeri a szenvedés értelmét. Szép töredelmes gyónás jutalmául kapta az Istentől s haláláig tartó egyhónapos szenvedését be tudta váltani örök értékekre. Mondhatnánk azt is, hogy egy hónap alatt szent lett belőle. Maga kérte a végén az utolsó kenetet, pe-

dig környezete éppen ezzel nem akarta megijeszteni.

Isteni kinyilatkoztatásból tudjuk, Jézus párbeszédei feltárták előttünk, hogy a bűnbánó és töredelmes ember különösen kedves az Isten előtt. Az ilyeneket felmagasztalja. Tehát mikor sürgetjük, hogy töredelmes lélekkel gyónjon a bűnös, a gyakori gyónó is, ezt nem a gyónás pszichológiai szépsége miatt mondjuk, hanem azért, mert isteni ígéret alapján így sokkal több hasznot lehet meríteni a szentgyónásból. (— i —)

N A P L Ó

A FŐKEGYÚRI JOGRÓL, tartalmáról és eredetéről, régebbi közjogászaink, egyházjogászaink és történészeink gyakran írtak és vitatkoztak. Ami eredetét illeti, azt természetesen csak történeti érvekkel lehetett eldönteni.

Szakkörökben általánosan ismert tény, hogy 1644-ben került első ízben az olvasóközönség szeme elé — Inchofer Menyhért Rómában kiadott magyar történetében — az ún. „Szilveszter-bulla” szövege. Eszerint II. Szilveszter pápa adományozásából már Szent István király rendelkezett minden vonatkozásban teljes főkegyúri joggal. A bulla eredetije sohasem került elő (állítólag a trauikáptalan levéltárban őrizték), másolatáról pedig, melyet Inchofer kézhez kapott, a történelmi kritika véglegesen megállapította, hogy hamisítvány, hitelt nem érdemel. Érdemes megjegyezni, hogy egyházi renden lévő történész, Karácsonyi János vál. püspök volt az, aki legtöbbet fáradozott a hamisító leleplezésén, s mikor meggyőződése szerint megtalálta, kérelmelhetetlen, puritán igazságérzettel meg is nevezte — pedig főpap volt az illető. Tétéles bizonyítékait — mint Galla Ferenc írja, aki Karácsonyi érvelését különben nem tartja perdöntőnek — úgy csoportosítja, hogy „mintegy bekeríti gyanúsítottját és újjal mutat a hamisítóra” Marnavics Tomkó János boszniai püspökre.

A „Szilveszter-bulla” a főkegyúri jog eredetét kizáróan a Szentszékhez való viszonylatában ábrázolta. Van azonban közjogászunk, nem kisebb ember, mint Werbőczy István, aki a jog létrejöttében — ha nem is mindenben megtagadhatatlan érveléssel — a belső magyar történelmi fejlődést is előadni igyekszik, de a kérdést: megadta, vagy legalább megerősítette-e a Szentszék királyainknak ezt a jogát, természetesen ő sem tudja megkerülni. A Tripartitumban (Pars I. tit. 11.), miután elsorolt három belső magyar érvet (a főkegyúri jog megilleti a magyar uralkodókat, mert 1. minden egyházat a magyar királyok alapítottak, 2. mert Magyarország népe nem a hithirdetők prédikációi hatására, akik fejedelme a pápa, hanem Szent István tevékenységére tért a kereszténységre, 3. ötszáz éves elévülés jogán, mert ennyi idő óta gyakorolják ezt a jogot), hozzáteszi a negyedik bizonyítékot: „Ista libertas Regni, *quantum ad beneficiorum collationes* (!) olim tempore Domini Sigismundi Imperatoris et Regis nostri, una cum plurimis libertatibus hujus Regni in generali ac celebri concilio Constantiensi (cui triginta et duos Cardinales, demptis aliis viris Ecclesiasticis et multis Principibus Christianis praeuisse constat) corroborata, jurisque jurandi religionis firmata fuit. Prout in Bulla superinde confecta clare continetur.”

A rendi világ jogászai szemében a Tripartitum minden tétele sziklaszilárd alapon nyugodott, így hát nem csoda, ha az utolsó érvet is századokon át „kiírták” belőle, ha a főkegyúri jog eredetéről és a Szentszékhez való vonatkozásáról szóltak. De ugyanezt tették az udvari („jozefinista”) jogászok is. Ezek

ugyan általában fanyalogva forgatták Werbőczy lapjait, hiszen azokon leginkább a rendi társadalom jogait találták elősorolva, de rögtön megbecsült forrássá lett kezükben, ha — mint a mi esetünkben — a király jogai mellett lehetett belőle érvelni. Werbőczy bizonyítéka időben a Tripartitumhoz aránylag közel is keletkezett, nem úgy, mint a magyar kereszténység homályos, iratszegény, első éveibe helyezték „Szilveszter-bulla”. Ebbe a hamisítványba vígan, a leleplezés különösebb veszélye nélkül lehetett a királyi főkegyúri jogok egész sorát elősorolni, ami pedig a túlságos részletesség okán talán már eleve is gyanússá tehetné volna az állítólagos pápai adománylevelet.

Werbőczy, mint láttuk, negyedik érvében az ország sok szabadságának általános említése mellett („sum complurimis libertatibus hujus regni”) kifejezetten *csak a javadalom adományozásának* jogáról mondja, hogy azt egy egyházi fórum megerősítette (a 11. titulus címében is csak a javadalomadományozásról szól), de szövegének ez a része, azt hisszük jogosan, kétféleképpen is értelmezhető. Az első értelmezés szerint az „in generali ac celebri concilio Constantiensi” csak földrajzi és időbeli meghatározás (a megerősítés Konstanzban történt, amikor ott a zsinat ülésezett, de a zsinati tárgyalásoktól elkülönülve). A második és természetesebbnek látszó értelmezés szerint magának a zsinatnak tárgyalásaiban szerepelt a magyar javadalomadományozás megerősítése.

Nem lehet egészen elfojtani a sejtést, hogy Werbőczy tudatosan fogalmazta ilyen kétértelműen szövegét, hiszen ő még láthatta a megerősítésről kiadott „bullát”, tehát pontosan kellett tudnia, hogy ki, vagy kik adták azt ki és hogyan erősítették meg ezt a királyi kiváltságot. Tény, hogy amikor történeiszink és jogászaink már nem elégedtek meg Werbőczy állításával, hanem keresni kezdtek a „bullát”, Werbőczy szavait a második módon értelmezték és miután itthon nem találták, a vatikáni levéltárban, meg a zsinat aktapublikációiban kutattak utána — eredménytelenül! Nem csodálkozhatunk tehát, hogy — a történelmi igazságot más úton felismerő Stolpa József kivételével — a kutatók tagadták létezését. Werbőczy állítása a legjobb úton volt, hogy a „Szilveszter-bulla” értékelésének sorsára jusson: szintén hamisításnak deklarálják.

És az irat, nem ugyan eredetije, hanem közel egykorú, megbízható másolata mégis előkerült! Ma természetesen már csak történelmi forrás értékével bír, hiszen a főkegyúri jog végérvényesen megszűnt. Mégis, mivel ez a jog évszázadokon át lényegesen befolyásolta a magyar katolikus élet alakulását, a történészek és jogászok szűk szakköröin túl szélesebb katolikus rétegeket is érdekelheti, honnét került elő a rég nyomozott irat és mit tartalmaz, más szóval: Werbőczy negyedik érve a főkegyúri jog mellett helyt áll-e. Annál is inkább, mert a mai magyar történettudomány is, egyik legkiválóbb történet-szünk tollából, a minap megjelent részletes tanulmányban foglalkozik vele. Éppen ez az utóbbi tény indított a jelen sorok megírására.

Iványi Béla egyetemi tanár 1931-ben rendezte és regesztázta Eperjes város levéltárának középkori részét. Erről kiadott könyvében egyik regesztája így hangzik: „A bíbornoki kollégium egyházi javak betöltésére vonatkozólag kompromisszumot köt Zsigmonddal.” Iványi tehát kezében tartotta a rövid szövegű iratot, látta, hogy Konstanzban a zsinat idején kelt, elismert nevű történész és jogász volt, de úgylátszik mégsem jutott eszébe, hogy a „kompromisszum” másolata lehet a Werbőczy által emlegetett „bullának”. Máskülönben érthetetlen lenne, hogy nem tette közzé valamelyik szaklapban, hiszen mint szakembernek tudnia kellett, hogy történeiszink nyomoznak a bulla után! De — Mályusz Elemér kivételével — Iványi könyvének olvasói sem figyeltek fel rá. Mályusz lefényképezte az eperjesi iratot és a szöveg közlése nélkül 1943-ban a Budapesti Szemlében (264. k. 65. s. köv. 1.) rövid beszámolót közölt róla. A felfedezés érdeme tehát valójában Mályuszt illeti. Sajátságos azonban, hogy a nagytekintélyű folyóiratban közölt beszámoló sem keltett nagyobb figyelmet. Tudtunkkal csak Kúhár Flóris reflektált rá, élesen elutasító formában, a Katolikus Szemlében (1943, 75. s. köv. 1.).

Mályusz Elemér most elérkezettnek látta az időt, hogy nyugodt tudományos légkörben, a Tudományos Akadémia kiadásában megjelent különálló kötetben

mondja el, amit felfedezésével kapcsolatosan szükségesnek tart („A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog.” Értekezések a Történeti Tudományok Köreiből, Budapest, 1958.).

Mályusz minden írásában vannak tanulságos és érdekes olvasnivalók. Ebben a könyvében is vannak olyan fejezetek, melyek a címben jelzett kérdés több-kevesebb megértéséhez szükségeseknek látszanak. Talán külön kiemelhetjük annak a folyamatnak az ábrázolását, mely az európai és magyar egyházi társadalom belső erőinek fejlődését a konstanzi bulla szinte szükségyszerű kiadásához vezette. A bevezetésben vázolja a „bulla” nyomozásának történetét, ahogy az imént röviden összefoglaltuk. Kúhár bírálatára mindössze ennyit jegyez meg: „könnyebb volt s talán tetszetősebb is gyanúsítgatásokkal fizetni”. Pedig Kúhár cikkében az ő megnyilatkozásait nem ritkán jellemző szarkazmusok mellett vannak súlyos ellenvetések is, melyekkel nézetünk szerint nem ártott volna most szembenézni.

Azután közli Mályusz az eperjesi levéltárban elfekvő irat szövegét. Eszerint a konstanzi zsinaton jelenlevő huszonegy bíboros (köztük Odde Colonna, aki rövid idő múlva V. Márton néven lépett a pápai trónra) Zsigmond kérésére, aki annyit tett a kereszténységért, s aki szerint Magyarország királyai régi szokás alapján eddig is gyakorolták az alant kérelmezett jogot, Konstanzban 1417. szeptember 19-én kiállított, sajátkezű aláírásukkal és az első három bíboros pecsétjével megerősített iratban ígérk: gondoskodni fognak, hogy a megválasztandó pápa és utódai mindenkor olyanokat helyezzenek a magyarországi érseki, püspöki, apáti és préposti egyházak élére, mégpedig az érsekek kivételével kinevezési díj (annata) lefizetése nélkül, akik érdekében a magyar királyok kérést (supplicatiot) nyújtanak be (az érsekek is csak mérsékelt taxát fizetnek, mint a németek); gondoskodnak továbbá, hogy az apostoli Szék neavatkozzék be semmiféle magyarországi és társországi egyházi beneficium adományozásába; végül, hogy Magyarországról apostoli irattal senkit se lehessen a Szentszék bírósága elé idézni, hanem a perek csak fellebbezés útján kerülhessenek Rómába. Következnek a bíborosok aláírásai.

Mályusz gondos vizsgálattal megállapította, hogy az irat kiállításának időpontjában valóban csak a huszonegy bíboros tartózkodott Konstanzban, tehát a névsor hiteles. Nagyon érdekesen magyarázza, hogyan kerülhetett az irat másolata Eperjes város birtokába, s kétségtelenné teszi, hogy ez az a „bulla superinde confecta”, melyre Werbőczy hivatkozik. Werbőczy állítására, hogy a konstanzi zsinaton történt a bíborosi kollégium iratának kiállítása, az a megjegyzése Mályusznak, hogy „találó jogászi megkülönböztetést takar meghatározása, mivel egyetlen szóval sem állítja, hogy a *zsinat nevében* kelt az irat; következőleg elhibázott kísérlet volt ilyennek még csak nyomait is keresni a jegyzőkönyvekben” (11. l.), mégis később, mikor Werbőczy összes érveit együtt sorolja fel (124. l.), a negyedik érvet ő maga is így fogalmazza: „Az országnak ezt a jogát, kiváltságos helyzetét (libertas Regni) a konstanzi zsinat maga is elismerte külön privilegiumban.” Érdemesnek tartjuk különben külön is megjegyezni, hogy a bíborosi testület az iratban meg sem említi a zsinatot, az irat dátumában is csak Konstanz városának neve van kitéve.

Nem kevésbé érdekesen mondja el Mályusz az irat keletkezésének történetét (46.—49. ll.). Fillastre, az egyik résztvevő bíboros naplót vezetett (ennek felhasználásával jutott el Stolpa helyes megállapításához). Megtudjuk belőle, hogy — Mályusz szavai szerint — Zsigmond „kitűnően megrendezett színjáték részeseivé tette a bíborosokat”. Konstanzban hírek terjedtek el, hogy a király elfogatásukra készülődik, menekülésük megakadályozására fegyveres hajókat járát a Bódeni-tavon. A város vezetősége sem bízta őket határozott megvédésükről. Ilyenformán érthető, hogy amikor Zsigmond megbízottai megjelentek előttük és egy cédulán átadták uruk kívánságait, kérve, hogy azok teljesítését a leendő pápánál kieszközöljék, a megijedt bíborosok kiállították a szeptember 19-iki iratot — azaz a most felfedezett bullát. Kúhár joggal írta, hogy Zsigmond bizony erőszakot és megfélemlítést (vis et metus) alkalmazott célja eléréséhez, ami esetleg a jogi tény érvényességét is kétségessé teheti. Mályusz maga is idézi Fillastre szavait: „A királytól való félelmükben cselekedtek... Ha szabadon és biztonsággal lehettek volna, sohasem egyeztek volna bele”. Mi

készítette Zsigmondot ennek — az egyéniségéhez különben kitűnően illő — színjátéknak a megrendezéséhez? És miért elégedett meg a pápátlan bíborosi kollégiumtól kicsikart irattal? Miért nem várta meg kérésével az új pápa trónralépését (V. Mártont, november 11-én választották meg Konstanzban), vagy miért nem erősítette meg vele legalább utólag a bíborosi ígéretet, melynek aláírói közt az új pápa amúgy is szerepelt? Mályusz szellemes érveléssel magyarázza, hogy miért nélkülözzük a katolikus dogmatikai és jogi felfogás szerint legfontosabb tényezőnek, a pápának pozitív megnyilatkozását ebben az ügyben. Szerinte a hűbéri jellegű államokban a fejedelmeket megköti a nagybirtokosokból álló tanács állásfoglalása. Mivel pedig a közvélemény az állandóságot inkább látta egy intézményben, a királyt környező tanácsban megtestesülve, mint az egyéni hajlamát követő uralkodóban, a hűbéresek garanciája sokszor tűnhetett fel a fejedelmi szónál megbízhatóbbnak. Ilyenféle tanácsot látott a közvélemény a bíborosi testületben is. „Ha ebbe a gondolatkörbe helyezkedünk — folytatja Mályusz —, megértjük, miért a bíborosoktól kívánt Zsigmond ígéretet, hogy ohajának megfelelő politikát fog a szentszék a jövőben folytatni s ugyanakkor miért tartotta feleslegesnek, hogy az új pápa, megválasztása után, külön bullában ismerje el jogait. Nem férhet hozzá kétség, hogy ily értelmű kötelezettséget is magára vállalt volna a kollégium, Oddo de Colonna bíboros pedig, éppen úgy mint bármelyik másik társa, nem vonakodott volna, a pápai trónra lépve, kibocsátani az oklevelet.” (25. l.)

Hadd fűzzünk azonban a mondottakhoz néhány eltérő gondolatot, támaszkodva Mályusz professzor hangsúlyozott megállapítására, hogy Zsigmond realpolitikus volt. Mályusz könyvében olvassuk, hogy Zsigmond XXIII. János ellenpápától már 1410-ben kért bullát (és bíborosok garanciális levelét), hogy a javadalmakat a király adományozhassa. De ez a gyenge ember, aki hozzá még Zsigmondnak igen sokat köszönhetett, a jövőre vonatkozóan nem teljesítette a király kérését (26, 93, 97. ll.). Zsigmond tehát már tapasztalhatta, hogy nem olyan könnyű a pápai elismeréshez hozzájutni. A „kitűnően megrendezett színjátékkal” a konstanzi bíborosoktól megszerezte ugyan a fenti ígéretet, de beláthatta, hogy az ígéret jóváhagyását hiába fogja kérni, hiszen a pápa — mint a „színjáték” egyik szenvedő alanya — legjobban tudta, hogy az ígéret hogyan jött létre. Zsigmond véleményünk szerint mint valódi „realpolitikus” ezért hagyhatta ki még a zsinat alatt (1418. január 19-én) tartott nyilvános konzisztóriumban a pápa elé terjesztett kérések sorából a bíborosi irat megerősítését. A megváltozott helyzetre igen jellemző az előterjesztett kérések sorsa is. Zsigmond először német királlyá választásának jóváhagyását kérte. Ezt a pápa néhány nap múlva teljesítette és alkalmasnak nyilvánította a császárságra is. A király továbbá kérte két általa megjelölt főpap bíborosi kinevezését, két „legatus a latere” kiküldetését (egyet a birodalomba, egyet Magyarországra) és a „primariae preces” privilegiumát a birodalomban (a jogot, hogy az uralkodó a trónralépése után először megüresedő káptalani javadalmakat betölthesse). Mindezen kérések teljesítése elől azonban a pápa elzárkózott. (Hollnsteiner Joh., Die Kirche im Ringen um die christliche Gemeinschaft: Kirsch, Kirchengeschichte II. 2., Freiburg, 1940, 284.) A „primariae preces”-t is csak a bazeli zsinat adta meg Zsigmondnak (Mályusz, 26. l., 14. jegyz.). Úgy hisszük, Zsigmond realpolitikai józan látása érvényesült abban is, hogy további javadalomadományozásaiban sohasem hivatkozott a konstanzi iratra, hanem a régi érvekre: az ország szabadságára, jogaira, szokásaira. A Szentszékekkel folytatott, néha igen heves vitáiban Mátyás király is mellőzte a konstanzi érvet. Csak Werbőczy szedte elő és illesztette — ismételjük: sejtésünk szerint tudatosan homályos fogalmazásban — a Tripartitumba.

Ezt a homályt oszlatta el most végérvényesen Mályusz Elemér tudós könyve! (Fehér István)

A SZÁZÉVES DARWIN-ÉVFORDULÓ ÉS A MAI TEOLÓGIA. 1859-ben, száz esztendővel ezelőtt jelent meg Charles Darwin-nak nagyjelentőségű munkája „On the origin of the Species by means of Natural Selection” címmel.

Művének publikálása óta számos — néha nagyon is forró légkörben le-

zajló — vita alakult ki a természettudományos és teológiai szemléletmód képviselői között. A problémaállítás középpontjában minden esetben a fejlődésmélet súlyos kérdései voltak. Darwin maga ugyan művének első kiadásában gondosan kerülte, hogy a fajok eredetével kapcsolatban az ember származásáról konkrét módon állást foglaljon. Egyetlen idevonatkozó megjegyzése annyi volt csupán, hogy művének befejezésében futólag megjegyezte: az általa publikált elmélet segítségével „az emberre és történetére is új fény fog derülni”. Sőt, könyvét szinte lírai lendületű befejezéssel zárja, melyben a Teremtő bölcsességéről szól. Mindennek ellenére azonban az anglikán teológusok kigyómarás mérgező hatását is túlszárnyaló módon kapták fel fejüket az új „támadás” és annak szerzője ellen. Egy „tudományos haladást” céljaként hirdető angol társaság 1860-i összejövetelén Willburforce anglikán püspök élesen kikelt az új elmélet ellen. Felszólalása végén szarkasztikus kérdéssel fordult az új teória védelmezője, Thomas H. Huxley felé, mondván: vajon nagyatyai vagy nagyanyai ágon származik-e a majomtól? — Huxley, miközben válaszára emelkedett, egyik szomszédjához suttogva e szavakat idézte: „Isten kezembe adta ezt az urat.” Erveivel ezután szétzúzta a püspök áttűtőnek egyáltalán nem nevezhető bizonygatását. Befejezésül Huxley sem maradt adós a személyeskedő sértegetéssel: Szívesebben származnék a majomtól — mondta —, mint egy püspöktől. A hatás a vártnál is nagyobb volt: férfiak öklükkel verték az asztalt és egymás hátát, a társaság nőtagjai közül pedig többen elájultak.

A vita az elkövetkező ötven esztendőn át sem folyt kisebb szenvedélyességgel. Az anglikán teológusok véleményéhez számos katolikus is csatlakozott. Népszerűsítő munkákban az evolúció és „istentelen filozófia” azonos értékű fogalmakká váltak. Akadtak azonban katolikusokról — főként természettudósok között — többen olyanok is, akik a vita hevében sem feledkeztek meg a józan ész és világos lényeglátás követelményeiről. Ezek között volt pl. Erich Wasmann, aki több művében hangsúlyozta, hogy az evolúciós elmélet reális tárgyalási alap lehet a növények és állatok világával kapcsolatban. Ez ellen az Egyháznak semmiféle kifogása nem lehet. Ami pedig az ember származását illeti — írja Wasmann teljes joggal 1900-ban —, az érvek még nem eléggé meggyőzőek és számos pontban magyarázatra, illetőleg kiegészítésre szorulnak.

A vitának legkezdetlegesebb szakaszában is — mint láttuk — mindkét fél vétett a józan tudományos mértékletesség alapvető követelménye ellen. S ez a szenvedélyesség még évtizedeken át kísérfője maradt Darwin örökségének. A kérdéskomplexum megoldását — mint az tudományos vitáknál az egyetlen lehetséges mód — itt is csak a kölcsönös jóakarattal, egymáshozközeledés és mindenek fölélt a tárgyilagos, szolid érvekkel alátámasztott vizsgálódás biztosíthatja.

A teológusnak — mint azt J. J. Moore a „The Irish Theological Quarterly” 1959. 4. számának hasábjain kifejti — fel kell adnia a feleslegesen hadakozó apologetikának túlhaladott módszerét, melynek téves alaptétele nem volt csekélyebb, mint a vitázó ellenfélnek „lappangó eretneként” való nyilvántartása. — A természettudós feladata viszont, hogy tudományterületének határain belül világos fogalmakat alkosson és éles határvonalat húzzon bizonyított tények és magyarázatkiegészítésre szoruló, további bizonyítást igénylő hipotézisek között.

Csak ily világos és félreértésre okot nem szolgáltató alapbeállítás mellett tud a teológia és természettudomány a szóbanforgó problémáiról higgadtan tárgyalni. A természettudósok számos képviselőjétől tapasztalhatók az utóbbi két évtizedben ez irányban jelentős lépések. Ahhoz természetesen még jó néhány évnek el kell telnie, hogy a szoros értelemben vett tudományos eredmények és tárgyalási mód a népszerűsítő publicisztikában is napvilágot lássanak.

Ami a katolikus teológiát és teológusokat illeti, nyugodtan elmondhatjuk, hogy az apologetikus vitatkozásban nem egyszer feleslegesen elpazarolt energiák szelét ma már a pozitív munka örvendetesen dagadó vitorláinak előrehaladásába fogták be. A Szentszék-adta irányelvek nagy mértékben támogatják napjaink teológiai munkáját s a természettudományos tá-

jékezetlanság bénító tudatlanságával ma már az illetékes teológusokat senki sem vádolhatja.

Az Apostoli Szentszék a „*Divino afflante Spiritu*” (1943) és a „*Humani generis*” (1950) enciklikákban kettős vonatkozásban nyújtott idevágó fontos tanítást:

1. A Szentírás magyarázatával kapcsolatban leszögezte: a Biblia tévedésmentessége csakis arra az értelmezésre vonatkozik, melyet az egyes szentírási könyvek emberi szerzője maga is szándékoltt. (E döntés különös fontossággal bír a teremtéstörténet értelmezésénél.)

2. Az evolúció kérdésére vonatkozó alapvető döntések a következők:

a) hittétel, hogy minden egyes ember lelkét az Isten közvetlenül teremti,

b) ami az ember testével kapcsolatos evolúciót illeti: ez teljesen nyitott kérdés és az ekörüli döntések bölcs és körültekintő szakemberek feladata,

c) az emberiségnek az első embertől, Ádamtól való származása annyira összefügg az áteredő bűn dogmájának tanításával, hogy emiatt nem képzelhető el a polygenetikus (több őstől való) származás elméletének fenntartása.

E döntésekben egyszersmind az is bennfoglaltatik, hogy a teológusok — feladva a többek által képviselt régebbi merev álláspontot — az ember származását tárgyaló teória tudományos megvitatására a meghívót nyugodtan elfogadhatják. Azon persze senki sem akadáhat fenn, hogy a teológiai haladás malma csak lassan öröl. Hisz a teológia nemcsak száraz elmélet, hanem szerves kapcsolata van az élettel is. Ezért sohasem engedheti meg magának, hogy az Egyház tagjainak, a hívőknek asztalára az életet jelentő gabona mellé a selejtezés kerülő melléktermékeket is odahelyezze. Ma már kétségtelen, hogy a teológusok nem vallják az ember testének közvetlen teremtését annyira a hit-tartalommal összekapcsolt tanításnak, hogy annak el nem fogadása szükségképpen a „vakmerő vélemény” „*opinio temeraria*” megbélyegzését vonná maga után. E magatartásnak következményeként a katolikus biológusok — akiket ezzel kapcsolatosan nem-hívő kollégáik gyakran zavarba hoztak — ma már „felszabadult” könnyedséggel végezhetik kutatásaikat.

Ami pedig a jelen teológiai munkáját illeti, minden teológus magáévá teheti a következő tételt: Isten a fejlődés képességével rendelkező élő anyagot teremtett, mely fejlődés útján komplikált fizikai alkatot képes felölneni, mig-nem olyan test (embryo) keletkezett, mely valóban alkalmas volt a szellemi lélek hordozására. E lelket azután Isten megteremtette és a fejlődés útján kialakult testbe rendelte. — Az emberi léleknek közvetlen Istentől való teremtését feltétlenül fenntartja a teológia. E tételtől eltekintve azonban a teológiai kutatás is éppoly szabad, mint a természettudományos munka. Több teológus azonban változtatlanul ma is azt a véleményt teszi magáévá, hogy mivel az állat és ember között oly nagy űr tátong, ezért az állat-ember evolúció utolsó fázisában a Teremtőnek közvetlen közreműködésére volt szükség. A nagy típusok közti átmenetet (pl. gerincesek-gerinctelenek) egyébként a tudományos kutatás sem tudja még a tetszetősnek látszó hipotézisen túl bizonyítani.

Az előbbieken ismertetett szabad kutatási és véleménynyilvánítási terület azonban nem mentesíti a teológust a következő tételnek elfogadásától: A földön minden ember egyetlen emberpártól származik.

A legújabb paleontológiai kutatások egyébként szintén támogatják e tételt, midőn az emberiség egységes (monophyletikus) származásának tételét vallják. Felfogásuk azonban eltér a katolikus állásponttól abban, hogy elméletüket nem egyetlen emberpárra vonatkoztatják, hanem azonos faj-közösségre gondolnak. Véleményük bizonyos szempontból érthető. Az evolúciós elmélet ugyanis, mint induktív tudomány, nem az egyedi lényekkel foglalkozik, hanem az élőlények csoportjaival. A természettudomány, mint empirikus tudomány, nem hivatott a kérdés megválaszolására: egyetlen emberpártól származik-e az egész emberiség? Ez ugyanis történeti kérdés, melyet tanúk tanúságtételével és nem induktív általánosítással lehet bizonyítani. A természettudomány végső fokon azt bizonyíthatja, hogy az egyetlen emberpártól való származás önmagában nem tartalmaz lehetetlen állítást.

Azt azonban őszintén meg kell vallanunk, hogy akadtak a „*Humani gene-*

ris" előtt teológusok, akik görcsösen ragaszkodtak néhány, a természettudományos kutatás haladása folytán immár elavult állásponthoz s véleményüket, melyre a természettudomány már rácafélt, a teológiai munkában is érvényesíteni kívánták. A történelem folyamán nem az első eset, hogy teológusok ily veszélyt rejtegető verembe estek. Mint azonban már nem egyszer — a történelem erre is tanú —, a legilletékesebb egyházi fórum most is segítségükre sietett, kiutat és irányt mutatva az egészséges haladás felé.

(Szennay András)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Káin visszatért: ez a címe Bodó Béla könyvének. Káin az embergyilkos ember; Káin az az emberirtó téboly és gonoszság, amely a fasizmusban „tért vissza” és szabadult rá a szerencsétlen világra. Emberek ezreit, tízezreit, százezreit elhurcolták, lágerokba lökték, éhezették, agyonverték, kiirtották. Széttépték az emberek közt lévő legegységesebb kapcsolatokat; mindent megtettek, hogy létéért rettegő, hitvány állattá aljasítsák az embert. Megfosztották az embermértősséget minden lehetőségétől. Többszörös gyilkosságot követtek el: előbb megölték az emberben az embert, aztán abban az elnyomorított lényben, akinek megmaradt, az életet. Ez történt — erről szól Bodó Béla könyve.

Erről szól? Arról, hogy akinek géppisztoly, revolver, vagy egyszerűen csak bunkósbot volt a kezében, látszólag minden sikerült azok ellen, akik védtelenek voltak vele szemben. A kőszegi tábor Gyilkosa minden további nélkül agyonütheti fűtykőseivel a kenyeret elvesztésébe beleőrült szegény öregembert. Minden további nélkül agyonlőheti a nyomorult kis bohócot, mert nem ugrik ki elég gyorsan a pokróca alól. Az SS-ek minden további nélkül belelövöldözhetik foglyaikat a gödörbe, melyet megásatnak velük. Elérhetik, hogy a rabok ellopják egymástól az utolsó falatot. Terehetik őket, mint a csordát, értelmetlenül, lágerból lágerba. Elérhetik a megalázottságnak azt a fokát, amikor a megalázott már el sem tudja képzelni, hogy megaláztatás nélkül is élhet.

Mégis: marad ebben a kínjai poklában alaktalanul kavargó tömegben valami, amit semmiféle csizma nem tud eltáposni. A megtiport emberben mégis marad valami emberi; marad valami nagyság, amit mindennél jobban üldöznek, s amit semmilyen üldözés nem tud kiirtani belőle. Emberség, lélek — mindegy, minek nevezzük. Akármilyen groteszkül hangzik: itt, ahol már minden mindegy, kivéve a napi répaletest — itt, az élet fonákján, sokszoros kicsinyítésben, de mégis csak fölmagasodik valami emberi nagyság. A jellem nagysága. Egy-egy felejthetetlen alak: a Hosszú, az áldozatkészségnek, az óvó, okos szeretetnek ez a remek hőse, a kemény, megtörhetetlen Szeplős, az utolsó elbeszélésben fölbukkanó Sofőr, és még a Podmaniczky utcai kis foltózőszabó is, emlékeivel, ügyefogyottságában, megkísértetésében, s ha kell, leleményességében.

A könyvnek — bármilyen elkoptatott a szó, hadd mondjam ki — lenyűgöző hatása van; nehezen ocsúdik alóla az ember. De aztán fölteszi a kérdést: mi ennek a hatásnak a „titka”? A könyv élmény-anyaga? Az, ami benne „dokumentum”? Az is, kétségkívül. De nem egyedül csak az.

Bodó Béla könyve kitűnő művészi alkotás. Nemcsak mély humanitása ragad meg, hanem írói művészete is. Anyaga bőven adna alkalmat a túlírásra, kommentálásra, belebeszélésre; ilyesmin talán egyetlen egyszer sem lehet tettenélni. Tudja a kimondott szó értékét; de avatott mesterségtudással tudja a ki nem mondottét is. Kitűnően „vág”; ismeri a csönd erejét, a szükségességnek, az előadás- és ábrázolásbeli takarékoságnak a fontosságát. Ezért legtöbb elbeszélése nemcsak megrendítő emberi dokumentum, hanem kiváló novella is; s ha valaki egyszer összeállítaná az utolsó negyedszázad legjobb magyar novelláinak antológiáját, Bodó Bélának ebben föltétlenül szerepelnie kellene — és nem pusztán egy elbeszéléssel. A *Marischka*, a *Két reggel*, vagy *A feje mindig remegett* olyan kitűnő írások, melyek — a maguk nemében, a maguk jellemzetességében — egy-egy porosz-francia háborúról szóló Maupassant-novella mellett nyerhetnek helyet az olvasó emlékezetében.

Szép, világos, meghitt színek, Szőnyi falusi képeire emlékeztető árnyalatok fogadják az olvasót Simon István új kötetében, a *Februári szívárványban*. Kék ég, lankákon bolyhosan fehérítő gyümölcsfák; virággal zsufolt akácok; vagy fagytól kitágult, behavazott táj, varjakkal:

Hirtelen milyen tág teret nyitott
óriási ereje a fagynak.
A jeges mezőn szinte tériszonyt
érezve csak gubbadnak a varjak... —

„nyájas” dunántúli vidék: ez a „hazatért” költő világa, „kéken kavargó széllel”, s életével: embereivel, munkáival, emlékeivel és új színeivel. Simon István nem az a költő, akit elragad s röpit a képzelet nagy szenvedélyekbe, vagy „festett egék” felé. Ő abban látja meg a költőit, ami közvetlenül a szeme előtt van; versei az egyszerű dolgok egyszerű, közvetlen, mély és meghitt szépségéről beszélnek. Nem nehéz olajjal fest; áttetsző akvarellek a képei, levegősek és sajátosan „bizalmas” jellegűek — olyanok, aminőket örömet akaszt szobája falára az ember, mert derűt, meleget visznek otthonába.

Ime egy jellemző költeménye, a *Kaszálás esőben*. „Ködöl a Bükketető erősen — a fülledt júniusban”... csendes eső esik; pacsirta szól, s a vékony felhők mögül elő-elősejlik a nap. „Zöld szag dől, ingbe maró pára”... testvére rádől a kaszára, „vastag sorokat irogat most — az újabb bibliába”; s ezzel a metaforával egyszeriben föl lehetne szárnyaltatni a verset valamilyen eszmei magasságba, gondolati síkra. Simon István azonban következetesen kitér az ilyen lehetőségek — vagy kísértések — elől. A költemény továbbra is „a földön” marad, nem lép ki megidézett valóságából, hanem új s új vonásokkal még teljesebbé teszi:

Lúdneyakú rozs nézi is oldalt,
ahogy húzza a rendet,
aztán megint pacsirták szólnak,
odébb békák brekegnek... —

majd, továbbra is ebben a leíró hangnemben, legfőljebb két jelzővel adva valami figyelmeztető kondulást versének, a levegős-nedves tájképbe széles vonásokkal belefest egy barna foltot:

s a nagy, fojtott időben ott áll,
aki miatt az öcskös
annyit káromkodott s kapott már
az ostorhoz, a lőcshöz:

áll a vizes fák alatt lusta
lova is, a vén Sári,
s nyugodtan, mert érdemes, tudja,
kaszáláskor megázni...

A kép, érzékletes realitásában, biztosan és hitelesen megmarad az olvasóban, s éppen azzal lesz tartalmasabb, több-jelentésű, hogy ennyire reális. A költő, már látjuk, csupán azért mond le a talán mutatványosabb föllendülésről, mert bízik rajza erejében, és a valóság kifejező értékében. Ugyanezért kerüli a röpkéséget, légiességet még az erre csábító témákban is (példa rá az *Akácvirágok*); ihletét mintegy a földbe horgonyozza, abba a falusias (de nem idilli) valóságba, amelynek — írjuk le még egyszer — „szőnyis” meghittsége oly jellemző a verseire:

A denevérek szédülten kerengnek
a holdvilágban, a kék koranyár
émelygő virágillatában, melynek
fája, mint tehén, oly jámboran áll... —

s melyben a valóság-ihlette önvallomás olyan petőfiesen szép példáival találkozunk, mint az említett *Akácvirágzás* záró strófája:

És mintha fölkérődné most helyettem
azt a sok, édes, fehér fűrtöt is,
amit gyermekkoromban én megettem
nehéz szomszédságból, óh, tövis.

Többnyire ilyenek Simon István „csattanói”: egy-egy erős színfolt, mely az egész akvarellnak egyszerre ad távlatot is, meg meghiúsítást is; egy-egy valószínűs képből kibomló vallomás (*Jössz már az úton*); a vers lezárása egy pontos, s épp pontosságában önmagán túlmutató képben, mint például az *Emlékezés karácsonyi tájra* címűben:

S az erdei mélyutakra szorul
a hófűväs; a szomszéd faluból hát
toronyíránt jön a plébános úr
imbolyogva karácsonyra hozzánk.

A havas fényben látni még, ahogy
némán fölnez az úti feszületre,
hol szegként lógnak már a jégcsapok,
mielőtt a fiú megszületne.

A *Napraforgóban* írja Simon István: „Keresek egy biztos helyet, ahol a lábom — megvethetem egyszer és mindörökké”; bár keresni sem kellene azt, ami sosem vált köddé, sosem enyészett el: „mert helyükön vannak ők ma is” — a domboldal, a szálkás szőlőhegy s rajta a kapálók, a kovács- és bognárműhely s a benne dolgozók, „egyszerű emberek, rokonaim”... Ez a *Februári szivárvány* világa: emberies, otthonos, dolgoosan megművelt világ. Aki megismeri, marandóan megszereti színeit, ízeit, képeit, hangulatát, meleg emberségét. (*)

SZÍNHÁZI ÓRJÁRAT: A szabadság első napja. Kár lenne elsiklani a Katona József színház lengyel újdonsága: „A szabadság első napja” fölött. Olyan darab ez, amely egy nemzet jószándékának elzárt udvarára nyit ablakot, felölünk, Európa egy részének lakói felől.

Jan Kruczkowski eddig öt drámát írt: *A bosszú*, *Németek*, *Julius és Ethel*, *Látogatás* és „A szabadság első napja” címen. E legutóbbit láthattuk mi is, a többiek címéből csak azt éreztük, hogy korunk mai problémáinak pulzusok és szívverések fölé figyelő orvosa kíván lenni ez a nem egészen ifjú, de drámaírónak még most indulónak számító lengyel Kruczkowski. S milyen szépen, tehetségesen, ekeket ostromlóan indítja el később többször megfeneklő darabját. A szabadság első napját élvezi öt lengyel tiszt, aki egy egész lustrumot töltött náci internálótáborban. Emberi aljasságok, szadizmus, kispolgári rendtartás és butaság termelte gyötrelmek közt telt öt életerős férfi életének tizedvagy huszadrésze. S bármilyen vasfegyelem, kiszivattyúzott légkör és hírközlési lehetetlenség bénította őket — hogy a humánus XX. században, ha más nem, hát az emberhez nem méltó gonoszság ölje meg őket —, fülükbe jut, hogy egyiknek a felesége pusztult, a másik gyermekét veszítette a káini önöldöklésben. S ezek a lengyelek mégis emberek akarnak lenni. Csak úgy tarthatják fenn magukat, ha hisznek valamiben és emberi szándékú társadalmi szerződést kötnek a megpróbáltatás napjainak, éveinek, talán évtizedeinek elviselésére. Sub pondere crescit palma — a minden vést kibírók erkölcsi ereje és fölénye a gyáva rabtartók fölött akkora erejű, hogy a várva-várt és végül mindig elkövetkező szabadulás napján is eleven erővel él öt emberben: szabadulásom napját nem mint bosszút, hanem mint tisztító tűzben megolvadt és nemesebbé ötvöződött ember akarom megélni, mert vége lesz a babiloni rabságnak és szabad földön, szabad oltárnál adhatok hálát az én szabadító Istenemnek. Az internálótábor, ahonnan az öt lengyel kiszabadul, nemzetiségi vidék. Vegyesen lakják lengyelek és németek. A kisváros pedig, ahova szabadságuk első napjának útja vezet, egy színnémet település, ahonnan látszatra minden német elmenekült. Csinos kis villaházak állnak üresen, alul „Modistin, Friseur, Delikatessen” feliratok állhatnak az utcaszéltől parksávval elválasztott épületek alsó bejáratánál. A gondos németek még az emberiségre is apellál-

ni tudnak, amikor bajban vannak és az egyik lengyel tiszt meg is találja a cédulát a szállásul kiválasztott villa függönyén: több évtized szorgos munkája e lakás, aki belép, legyen emberséggel és kímélettel kezelje. És a lengyelek sokkal több emberséggel érkeznek ide, mint hogy csak egy lakás polgári rendjének megóvói kívánnának lenni, egy Germánia-mellő német házmesterné parancsára. A lengyelek a fogságban emberré edződtek, családjuk kipusztult vagy földönfutóvá lett és szentnél szentebb nekik a pillanat, mikor szabad emberként emberek is lehetnek végre.

Van köztük egy nagyorrú férfi-kamasz. Ez persze nőre vágyik. S elő is kórtorja valamelyik szomszédos helyiségből — mert éppen a „Modistin” feliratú villában járunk — a próbababát, amelyen lenge bálí öltözik — habselyem alásó, fulardos lepkéségű ruhaköltemény reklámozza az árut. Őt éhes férfiszem elé a szabadság első napján a kihaltnak vélt városkában odapöccintenek egy nőimitációt és a további párbeszédeknek ez kísérteties hátteret ad. Mert a városka nem ürült ki egészen. A próbababa viharos hullámokat csal ki még a gyermekeit sirató lengyel katonatiszt szívéből is. Latrinák mellé odatervezett barakkokból jöttek, őt évet senyedtek, csak koszt, piszkot láttak s önmaguk gyötrelmét. A viaszbabu istenteremtette életet jelent, ahol helyén voltak még a dolgok valamennyien. Férji és nő, ember és Isten.

Ki ez az öt katonatiszt? Jan, a humanista. Ő hirdeti emberfölötti eréllyei: nem leszünk állatok, emberek leszünk, hisz szabadságunk első napja ez. Szabadna-e meggyalázni ezt a szent napot? Egy Petőfi heve s egy Kölcsey erkölcsisége lakozik szellemtől sutára hangolt egyéniségében. Michael és Hieronim az asszonytól, gyermektől adáz módon megfosztott, hajdan révbé érkezett s most reménytelenül partravetett, családjukat vesztett emberek típusaihoz tartoznak. Karol és Anzelm pedig az örök nőtlenekeket jelképezik, akik sokáig hiszik még, hogy előttük áll az élet.

Jan, a humanista kezén könnyebben megsebesült és orvos kellene neki. A német orvos nem menekült el a városból. Őze egy ember, feleségét légitamadás ragadta el. S három tíz és húsz év közötti leány apjának vallhatja magát. A kiűritési parancs huszonöt fokos fagyban érte őket s az orvos, leányai egészségét féltve inkább maradt. Orvosra szükség van mindig s ő fölesküddött a nemzetiség nélküli rászoruló orvoslására. Csak a legidősebb lányával történt baleset: a közeli munkatáborból kiszabadult, bestiává nevelt ismeretlen a szabadság első napját nem a Jan által sugallt humanista elvek alapján akarta ünnepelni, hanem állati ösztön szerint. És meg is ünnepelte. Az orvos félti hát a két kisebbik lányát az esetleges folytatástól. A lengyel tiszték, azaz Jan, meghívja őket, hogy töltsék a veszedelmes éjszakát az ő humanista oltalmuk alatt. S az orvos még a besötétedés előtt elmegy lányaiért, hogy a lengyel tiszték oltalma alá helyezze őket. Vissza is tér a lesütött szemű germán-szöke meggyalázottal, a cserfes barna középsővel és a kis serdületlennel. S egyszers csak kijelenti — nehezen indokolható buktatója ez a darabnak, habár a szerző szükségesnek érezte —, hogy neki az orvosi cégtáblája mögött a helye, ha keresi bárki, ott van ő, nem két villával arrébra. S hazavonul, lányait a Jantól hallott humanizmus védőszárnyai alá bocsájtva.

Szellemes, G. B. Shaw-i drámaindítás s ha Kruczkowski tovább is bírná drámái szusszal, hálások lennének neki. De a nagy operetthelyzet szemmel láthatólag megzavarja. Pawel és Karol már előbb elmentek cirkálni a városba, most Michael is szökni készül, mert erkölcsi vértettségét hipgancélúnak véli ekkora kísértéssel szemben. Hieronim, a gyermekét vesztett családapa hüllő katlantként forttyog s apásan szemléli a lányokat. A színről mindenesetre lemegy ő is, hogy Jan humanizmusának tárjon teret. Jan pedig teázni kezd a lányokkal, akik közül Luzzi az ember. A középső. Ő nem politizál, nőnek született s szeretni tudásra. Nem is vele történt tegnap a baj, hanem vadgermán nénjével, Ingével, akinek északkéek szeméből úgy szikrázik a gyűlölet, hogy férfi legyen a talpán, aki humanus tudjon lenni vele. Kruczkowski írói bravúrja idáig tart: éppen ezt a vadul lihegő náci lányt gyaláztatja meg, aki gyűlöletével kihívja maga ellen a letiporságából még nem ébredő ellenség vad gyűlöletét. Mint később kiderül, valóban Inge az a lány, akivel szemben hiába minden jószándék. Ingének ugyanis náci vőlegénye van vagy volt. S miközben

nem-náci huga őszinte szerelemből lesz az egyik lengyel tiszt barátnője, ő fegyvert szerez, gyűlöl, szikrázik, templomtoronyba mászik s onnan bocsájt gépfegyvertűzet a szabaduló lengyelekre. Még egy írói bravúrra telik Kruczkowski tehetségéből: a humanista Jan — titokban mesterlövész — a fasiszta provokáció reakciójaképen kilép a „Modistin” főíratú villa kapuján és leteríti a toronyból lövöldöző lányt. Erre persze a rendes kis Luzzi szerelmének is vége, hisz mégis csak testvére volt az, akit egy lengyel — s egyike a legjobbaknak — lényeszerből a halálba küldött.

Ezzel a kettősséggel zárul a kezdetben oly kristálytisztá élel induló darab. Kruczkowski nem bírta lélekzettel, korunk nem bírta kitisztázott erkölccsiséggel, hogy másképp végződhessek. A szerző mindenféle áltutakra téved darabjának második és harmadik fölvonásában. A szabadság első napjának fénye szertefoszlik a kis időre visszatérő németek és Inge golyószórójának füstje árnyékában. A nagy elvi sikról leszállottunk a megunt hétköznapiok világába, Luzzi emberi ösztönből lett Michaelé s Inge náci ösztönből rohan öngyilkosként golyószóróval a templomtoronyba. A számla tisztázatlan marad, csak az oktan emberi gyűlölet marad meg: valaki konkolyt vetett az emberség búzaföldjébe. S amíg az aratás napja előtt rángatják a konkolyt, a tiszta vetés java is odavész. Grimaszba ferdül a lengyel szerző emberi arca, pedig egy fölvonásnyit emberként sugárzott s melegített felénk. S mi ezt a kinfacsarta, könnyes grimaszt is meg tudjuk bocsájtani neki. Fölül akart emelkedni a tényeken s végül kényszerleszállást végzett a realitásos sivatagosra gyalult kifutóján. S életünk egy szeletét jól-rosszul megmutatta.

Apáthi Imre rendezése remekelt a remekelhető első fölvonásban, de a második és harmadik fölvonás szinpadí engedményein, operettszerű megoldásain és henyén közbeékelte monológjain — Anzelm esete, az üvegház jelenet — ő sem lehetett úrrá. A rendező legfeljebb húzhat, de nem írhat új darabot. Jan alakját Kálmán György egy megszállott humanista lelki aurájával vetíti élénk. S tragédia, mikor neki kell a náci boszorkánytól megtisztítani a földet. Szirtes Ádám, Barsi Béla, Garas Dezső érdekes katonaportrékat vetítenek élénk. Suka Sándor kissé kívülről jellemezte a börtönéletbe beléserető — otthon ötgymekes — műkedvelő filozófus tanárt. Az alak tragikomikus, de szinpadílag csak zseniálisan jellemezhető. A doktor — habár ellentmondást rejtő s azt nehezen feledtethető alakjában — Mányai Lajos pályája fölfelé ívelésének újabb bizonyítást adta. A rettegő s az emberi tisztességben mégis megbízó apa megrajzolására megkapó színeket talált. Gózon betétként ható szerepekében is emberi volt és Buday István sziluettje is illett a mondanivalójához. Bara Margit jól érzékelte a bestialitást kihívó szende álszüességgé szemléstűtő álcázásait. Sóós Edit fölszabadultan közvetlen volt a nyílt lelkű lány szerepében. (Possonyi László)

KEPZŐMŰVÉSZET. Kassák Lajos festményeinek párizsi kiállítása. Kiváló írók és költők, Kassák Lajos festményeiből és rajzaiból februárban kiállítás nyílt Denise René galériájában Párizsban. Kassákot Franciaországban élő barátai — közöttük Jean Arp, a nagynevű szobrász és Vásárhelyi (azaz Vasarely) Viktor festőművész — kérték fel a kiállítás anyagának kiküldésére. A kiállítóhelyiség, amely Kassák képzőművészeti alkotásait vendégül látja, Párizs egyik vezető galériája.

A kiállítás alkalmából szép katalógus jelent meg, amely a művész négy alkotásának reprodukcióját tartalmazza. Az életrajzi adatok közlik a francia közönséggel Kassák pályafutásának főbb eseményeit, és megemlíti a Kassákról szóló fontosabb tanulmányokat, Bálint Endre, Gyergyai Albert, Halász Gábor, Komlós Aladár, Lengyel Balázs, Rónay György, Radnóti Miklós és mások írásait.

A katalógus oldalain elsőnek Michel Seuphor, a nagytekintélyű esztéta, a „Knaurs Lexikon Abstrakter Malerei” főszerkesztője köszönti Kassákot. „Ez a kifejezés: úttörő, — Kassákra vonatkoztatva nyeri el igazi jelentését, — írja Seuphor. — Mikor 1922-ben elért hozzánk Bécsből az Új Művészek Könyve, amelyet Kossák honfitársával, Moholy-Naggyal együtt szerkesztett, s amelyhez

lelkes és látnoki előszót írt, először tárult elének az új művészet látszólag oly elütő elemeinek összefoglalására irányuló törekvés... Költő, regényíró, festő, művészeti író, irodalmi folyóiratok szervezője: Kassák egyike azoknak az egyetememes tehetségeknek, akik megváltoztatják egy korszak légkörét, ha a sors kegyéből olyan helyre kerülnek, ahol a történelem útjai metszik egymást.

Kassák olyan nagyszabású életművet alkotott, amelynek gazdagságát alig ismerjük; elterjedését meggátolta a nyelv, amelyen munkái íródtak. Festői munkássága, szerencsére, ledöntö a korlátokat. A 20-as évekbeli tevékenységével Kassák elvitathatatlan helyet szerzett magának a modern kultúra atyjai között", — fejezi be szavait Seuphor.

Ezután Jean Arp meleg üdvözlő levelét közli a katalógus: „Kedves Kassák! Az a hír, hogy Kassák a maga hús-vér valóságában hamarosan Párizsba jön, jobban meglepett, mintha azt hallottam volna, hogy Téliapó jön ide személyesen. Csaknem egy emberöltővel ezelőtt Zürichből kaptam Önről az első híradást Sophie Taeuber (Arp időközben meghalt felesége, kiváló festő, D. I.) útján, Bécsbe való visszatérésekor. Az Ön kezeművét hozta magával, amelyet lelkesedve hordozgattunk ide-oda, akárcsak egy ikont. Szándékosan nevezem ikonnak, mert ebből az alkotásból hit sugárzott, hitvallás a művészet szabadságáról. Elhozta még Sophie az Ön „Ma” c. folyóiratát is és az Új Művészet Könyvét. Ő annyira fellelkesült, hogy „Kassák-emlékmű”-tervet rajzolt. Jó utat kívánok Önnek, és azt, hogy jó egészségben érkezék meg a mi kedves Párizsunkba. Jean Arp.” Sonja Delaunay-Terk, a Párizsban élő orosz származású jelentős festőművész nő ugyancsak szívélyesen köszönti Kassákot és párizsi kiállítását.

„Üdvölet Budapestről Kassák Lajos párizsi kiállításának” címmel Pogány Ö. Gábornak, a Nemzeti Galéria főigazgatójának sorai olvashatók még a katalógus lapjain. „A modern magyar kultúra egyik legnagyobb alakja mutatkozik be most Párizs műbarátai előtt. Magyarországon több nemzedék írói, költői, gondolkodói, képzőművészei indultak el pályájukon az ő példáját követve. Honfitársait büszkeséggel és örömmel tölti el, hogy Kassák Lajos annyi bátor kezdeményezés, intellektuális kísérletezés egykori színhelyén, a régi harcossársak közreműködésével megint a világ elé léphet, s felsorakoztathatja fáradhatatlan kutatószenvédélyének újkeletű eredményeit”, — írja többek között Pogány főigazgató, s végül emlékeztet arra, hogy az ilyen kiállítások „a kölcsönös megértést és szellemi összefogást” segítik elő.

A kiállítás, amely Párizsban a közelmúltban zajlott le, elismerését jelenti Kassák nagyértékű képzőművészeti tevékenységének, és egyben a mai magyar szellemi élet gazdagságáról ad ízelítőt a nagyvilágnak. (Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK. (Mozart: Varázsfuvola.) „Éppen most jövök az operából. Olyan tele volt, mint mindig. Pamina és Papageno duettjét és a harangjátékok az első felvonásból, mint rendesen, ismételni kellett. Sőt a három fiú tercettjét is a második felvonásból. Aminek azonban a legjobban örülök, az a csendes siker. Jól látható, hogy az opera folyton és nagyon emelkedik.” Az 1791-ből való levélrészlet arra utal, hogy Mozart még mindig nyugtalanzkodva figyeli az új mű sorsát. Nem is csoda. Hiszen szinte az utolsó pillanatban változott meg a szövegkönyv alapkonceptiója, s a tervezett jószágos tündér az Éj királynőjévé, az intrikus gonosz Sarastro pedig Isis és Osiris nemes főpapjává vált. Máig is csak sejtjük, hogy a jellemek átforgalmazása miben és hogyan érintette a zenei motívumokat, a csodálatos dallamokat, melyek a Requiem mellett Mozart művészetének csúcspontját jelentik.

Schikaneder, a szövegkönyvíró, rendező, színháztulajdonos nem is tett olyan merész lépést, amikor egyre-másra meseoperákat hozott színre a Wieden melletti kis színházban. A kor emberében már a praeromantikus eszmeáramlat is belopta a mesék és egzotikumok kedvelését és a század végén még hozzá ötvöződött a szabadkőművesség neo-pythagoreus szám-misztikája. (A Varázsfuvolában is megfigyelhetjük a hármas szám vissza-visszatérését.) A kor átlagemberében ekkor még nem tudatosodott a külsőségek filozófiai mondanivalója; a városszéli deszkabodék közönségét kielégítette a tündérek, szerecsenek

és nemtők cikkázása, meg egy-két sejtelmes jelenet, mely a szabadkőművesek avatási szertartásaira emlékeztethette. Schikander szövege ehhez az átlaghoz igazodott. A többi akkor divatos mese-opera (Oberon, a tündérek királya, Perinet: A varázscitera) motívumaiból fércelte össze a maga szövegkönyvét és az amúgy is laza szerkezetű cselekményt még kúszábbá tette a már említett átdolgozás. Örök szerencse, hogy Mozart már eleve nemcsak meseoperának tekintette a darabot, hanem önön hatyúdának is. Szintén feleségéhez írott egyik leveléből tudjuk, hogy az opera írása közben egy-egy áriánál sirva fakadt: „erőt vesz rajtam az érzelmesség” — mondta.

A nagy érzelmi feszültséget már a nyitány tompán dobbanó kezdeti ritmusa és az azt feloldó vonós-rohanás is jelképezi. A folytatás során pedig mindinkább az elmélyülés felé tolódik a muzsika; a papok végső kórusa, akárcsak Händel nagy oratóriumainak zárókórusai már a legtisztább és legnemesebb áhitatot sugározza. Ezt az érzelmi telítettséget kellene, hogy a végsőkéig kiélezze a humánus megtestesítőjének Taminonak (és az ő oldalán Paminának), meg az Éj királynőjének szembeállítását. Tamino alakja azonban nem formálódott olyan határozottá, hogy méltó ellenfél lehetne. Csodálatos tenor-áriái, szárnyaló szavai „elszállnak a levegőben”, (akárcsak a Don Juanban Don Ottavio gesztusai) s megmarad az események bábfigurájának. Igaz, Mozart jellemformáló művészetére általában az a jellemző, hogy a bariton-alak csodálatosan megformált, éles karaktere (Figaro, Don Juan) szinte elnyomja a hősszerelmes tenort. A tenor-alak sokszor meg sem közelíti a másik főszereplőt, a női tisztaság és kedvesség megtestesítőjét, a szopránt. (A Varázsfuvolában a szoprán-szerep két ágra bomlott: az ideális nőalakot Pamina, a negatívumot az Éj királynője testesíti meg.) A „nagy” alakok mellett mindegyik Mozart operában megjelent egy vastkosabb, életből fakadt, egészséges szemléletű szereplő (vagy szereplő-pár) is. A Varázsfuvolában Papageno ez, aki kedves bohóckodásaival, őszinte gesztusaival szétszakítja és étellel tölti meg a sokszor kissé unalmas, filozófikus kereteket.

Ha az előbb említett szempontokból vizsgáljuk a Varázsfuvola felújítását, kétségtelenül Osváth Julia és Melis György alakítását kell elsősorban kiemel-nünk. Osváth Julia alighanem művészetének csúcspontjára jutott el Pamina szerepében. Finomság, kedvesség, ha kell szenvedély vibrál a hangjában s a legnehezebb állásokat is teljesen tisztán, kulturáltan énekli. Pamina lelki konfliktusát, szerelmének győzelmét teljesen hitelesen formálta meg, nemcsak hangban, hanem gesztusaiban is. Mellette Melis György emelkedett ki a többi szereplő közül. Felszabadult komédiázása és csodálatos hangja igazi mozarti hangulatot varázsolt a színpadra. Felejthetetlenül szép volt vívódása élet és halál között, és itt — nagyon helyesen — az életigenlést domborította ki. Mészáros Gyula Sarastro nagyon fontos és nagyon szép szerepében az est kellemes meglepetése volt. A mélyebb állásokban ugyan még nem éri el Székely Mihály erejét, egyébként azonban hiteles alakot formált, mentesen póztól és pátoztól. A három hölgy (Sándor Judit, Takács Paula és Tiszay Magda) szintén nagyon tetszett: elsősorban tiszta és kulturált énekük fogott meg, de játékkuk hitelessége ellen sem lehetett kifogás. Faragó András az öreg pap szerepében szintén szép percekert szerzett. Ferencsik János, az előadás kitűnő karmestere ismét hitelesen, szuggesztíven ragadta meg a mozarti ellentéteket. Úgy hisszük, az ő keze alatt mindig élményszerű a megszólaltatott mű, mert az alázat és ihlettség ötvözete csak nagyt hozhat.

Érdemes Mozart művét újra és újra felidézni, mert csodálatosan szép és mert — nagyon sok magyar vonatkozása van. Két évvel a bécsi bemutató után, 1793-ban előbb Unwerth, majd Busch, — az utóbbi egészen pazar díszletekkel, — társulata mutatta be Budán és Pesten. Az egyik budai előadásról, különösen pedig a Sarastrot alakító Weinmillerről lelkendező levelet írt bécsi nővérenek gróf Hoffmannszeg, a zeneértő utazó. A mű szövegét Csokonai és Versegghy is lefordították magyarra és Versegghy Rikóti Mátyásából (megjelent: 1804) már azt is megtudhatjuk, hogy vidéki mulatságokon is énekeltek a Varázsfuvolából. (...„felkészült Brigitta emez áriára, Mellyet Modzart szerzett Pamina számára”). Déryné színészi pályájának kezdete szintén kapcsolatban van

a Varázsfuvolával vagy akkori nevén, Tündérsípval. Első próbáján ebből énekelt „egy egyszerű magándalt” és a csodálkozó német karmesternek még meg is mondta, hogy otthon tanulta édesanyjától. Mert ekkorra már nemzeti kultúrkincsünknek szerves tartozéka lett a Varázsfuvola. Terjedése hatással volt a magyar költészetre; — esetleg — Csongor és Tündére is.

(Kurt Richter zenekari estje a MÁV Szimfónikusokkal.) Zenei életünknek mindig ünnepét jelentik azok az estek, amelyeken külföldi vendégek mutatják meg tudásukat. Örömmel vesszük bemutatkozásukat, hisz az ilyen alkalmak fogalmat adnak a külföldi zenei élet pillanatnyi fejlettségéről. Sokszor meglepetést tartogat művészetük azért is, mert a jólismert darabokat újszerű felfogásban és mégis hitelesen szólaltatják meg. És olykor bizony csalódást tartogatnak: szinte birkóznak a nehézségekkel, de nem az alkotó gondolataival, hanem technikai, interpretációs problémákkal. Ez lehet az oka annak, hogy kiváló külföldi vendégek estjeire sem telnek meg a hangversenytermek; legutóbb pl. Monique de la Bruchollerie második koncertjén láttunk üres széksorokat. Pedig ő igazán kifogástalan felkészültséggel és átéléssel szólaltatta meg Rachmaninov nagy követelményeket támasztó C-moll zongoraversenyét. Jó lenne, ha az ilyen vendégszereplések valóban összehasonlításra adnának alapot, ha a vendégművészek valóban hazájuk zenei életének élvonalába tartoznának.

Ilyen gondolatokkal hallgattuk végig a fiatal bécsi karmester, Kurt Richter zenekari estjét. Vele kapcsolatban rögtön bevezetőül meg kell mondanunk, hogy nem szolgált rá a bizalmatlanságra. Nagyigényű műsorát (Brahms: Haydn-variációk, Theodor Berger: Rondo sostenuto, Csajkovszkij: IV. szimfónia) nemcsak kifogástalan biztonsággal, hanem valóban személyes élményévé téve szólaltatta meg s az első pillanattól az utolsóig feszültséget, figyelmet tudott teremteni. Mert már a bevezetőben elhangzott Haydn-variációk színes és szellemes előadása, töretlen lendülete hiteles képet adott a szerző szándékáról. És örömünk csak fokozódott, amikor megismerkedtünk Theodor Berger ötletes muzsikájával. A mű csak fúvósokat és ütőket foglalkoztat, de velük szemben nehéz követelményeket támaszt. Ezután bizony jóleső érzéssel hallgattuk a zenekar fúvósainak hibátlan összhangját.

Az est legnagyobb érdeklődéssel várt műsorszáma Csajkovszkij jólismert IV. szimfóniája volt. A zaklatott lelkű zeneszerző ebben a művében vezette le válságát, a „lélek gyónásának” nevezve a szimfóniát. Alapgondolata beethoveni: az ember harca a boldogságért. Míg azonban Beethoven a romantika és klasszicizmus határmezejéről szemlélte a kérdést, Csajkovszkij a kiábrándult romantikának, Dosztojevszkij és Tolsztoj útkeresésének volt a társa. A realitás, életszerűség igénye vezette s ezt a törekvését jelenítik meg a szimfónia dallamai. A megoldást a zárótétel ünnepi képe, „a közösségre való rávalálás” hozta meg. (Ebben a tételben csendül fel az azóta közismertté vált népdal, a „Nyírfa áll a rét közepén”). „Mégis lehet élni” — mondta Csajkovszkij a tétel ünnepi forgatagáról. Kurt Richter a szimfónia megformálásával pompás teljesítményt nyújtott. A felfokozott első tétellel szemben a széles lassú, melódikus tétel hangsúlyozta ki s így hitelesen tolmácsolta Csajkovszkij felfokozott lelkiállapotát. Keze alatt a MÁV Szimfónikusok is feladatuk magaslatán állottak.

(Sosztakovics: Gordonkaverseny.) Az elmúlt év őszén mutatta be Moszkvában Msztjiszláv Rosztropovics Sosztakovics Op. 107 csellóversenyét. Azóta a világ szinte mindegyik jelentős városát bejárta a művel és mindenütt nagy sikert aratott vele. Az első külföldi bemutatót a magyar származású Ormándy Jenő vezényelte a philadelphiai Filharmonikus Zenekar élén. A sajtó akkor úgy emlékezett meg a műről, mint századunk egyik legjelentősebb alkotásáról. A méltatóknak feltétlenül igazat kell adnunk. Sosztakovics ebben a művében szerkezeti és dallamformálási megoldásaival ismét közelebb került az életszerűséghez. Különösen a második tétel népi dallamanyagokból történt megformálásánál éreztük ezt. A zenekritika általában a szóló-kadencia értékeit méltányolja, mert Sosztakovics felújította a zeneszerzésnek azt a barokk időkig visszanyúló hagyományát, mely a mű megformálásánál a bemutató művész ké-

pességeit is figyelembe veszi. Akárcsak Prokofjev, ő is szeme előtt tarthatta Rosztropovics csodálatos művészetét, erejét és tudását, mely a kitűnő gondolkaművészt a legnyaktörőbb nehézségeken is játszi könnyedséggel átsegíti. „Előadó és mű olyan szerves kapcsolatáról van itt szó — mondja Fábiny Imre —, hogy a kompozíció eredményei lépten-nyomon a megszólaltató művész dicséretévé válnak, az előadói produkció elemzése pedig az alkotás méltatásává.” Hozzátehetjük ehhez, hogy a kifejezetten modern műveket megszólaltató művészeknek a darab nehézségei mellett a közönség valamiféle — többnyire indokolatlan — bizalmatlanságával is meg kell birkóznia. Maga Rosztropovics mondomta egyik nyilatkozatában: „Hangverseny körutaimon, fájdalom, azt tapasztaltam, hogy a közönség kevéssé megértéssel és lelkesedéssel fogadja a modern, mai zenét, mint a régit. Csajkovszkij, Dvorzák, Saint Saëns műveivel könnyű sikert aratnunk, ám a modern művekkel sokkal nehezebb”. Nálunk, Bartók és Kodály hazájában ez csak félig, illetőleg másképpen igaz. A mi közönségünk „bartóki igénnyel” közeledik a modern zenéhez, ebből a szempontból tart meg vagy vet el alkotásokat. Sosztakovics művének sikere azt mutatja, hogy a kritika nem tévedett. Műalkotó és művész olyan szerencsés találkozásának lehettünk itt tanúi, amely valóban jelentős élménnyel ajándékozott meg.

(Zenei mozaik.) Sok szép hangverseny szerepelt még a hónap műsorában. Különösen tetszett Ferencsik János estje, melyen a Filharmóniai Társaság zenekarával Haydn és Beethoven műveket mutatott be. Haydn *Simphonie Concertante* c. műve pompás előadásban idézte fel a vig bécsi hangulatot, az *V. szimfónia* pedig — szokatlanul megduplázott zenekarral — a sors és ember heroikus harcat. — Szalay Lajos orgonaestje a romantika évtizedeibe vitt el bennünket. A hibátlan technikával és nagy átéléssel megszólaltatott művek szép sikert hoztak a művészeknek. — A Magyar Kamarazenekar barokk szerzők és Mozart műveinek előadásával aratott nagy sikert. Kivált az egyik Mozart-mű tetszett Tátray Vilmos és Mauthner Anna hibátlan és szép hegedűszólójával. Dittelsdorf ritkán hallott fuvolaversenyét Szébenyi János tolmácsolta — nagyszerűen. (Rónay László)

EMBER A VILÁGÜRBE. — Sokan — főképp kívülről, megütköznek rajta, hogy a katolikus teológusok az utóbbi időben több ízben foglalkoztak a kérdéssel, mi az Egyház álláspontja más égitestek esetleges lakóiról. Egyesek — közöttük hívők is — minden ilyen vállalkozást hajlandók ráérő emberek üres elméjének minősíteni.

Az úgy ilyen sommás elintézése igazságtalan. Kétségtelen, fantasztikusnak hat a világűr más értelmes lényeiről kérdéseket feltenni, feleleteket és elméleteket szerkeszteni, azonban ebben nem az Egyház és a katolikus tudományosság a felelős, hanem az SF (*Science Fiction*) — azaz tudományos fantasztikus könyvek, főként regények divatja, mely egyre nagyobb mértékeket ölt nyugaton, főképp Amerikában. A lengyel katolikusok hetilapjában, a *Tygodnik Powszechny*ben olvastunk minap róla Tadeusz Dębski tollából egy kitűnő áttekintést, amely tökéletesen megmagyarázza, miért kénytelen a teológia állást foglalni a teljesen fiktív és bizzar kérdésekben.

A tudományos-fantasztikus regény hovatovább komoly versenytársa lesz Amerikában a detektívregénynek. Az élelmes könyvkiadók sorozatban dobják piacra az ilyen elbeszéléseket, különösen mióta az űrrakéta kísérletek nagyobb ütemben indultak meg. Egy-egy témakört számos könyv tárgyal. Az írók többnyire álnéven dolgoznak, s egy könyvet néha egész munkaközösség ír meg.

Az F és SF könyvek mondanivalója két téma köré csoportosítható. Az egyik, a kisebbik rész. az ember földi sorsát és életét igyekszik elképzelni az atomkorban. A másik — a túlnyomó többség — azokat az élményeket, kalandokat, problémákat feszegeti, amelyek a világűr útjait várják. Persze az SF írók éppen úgy belevetnek magukat a szenzáció-hajhászába és a túlzásokba, mint a detektív- és a vadnyugati regények.

A mindensérg argonautáit, mihelyt a szubtronikus, psyonikus, antigravitációs energiákkal hajtott gépeiken kikerülnek bolygónk légköréből, a veszedelmek

végeláthatatlan sora fenyegeti mindenfelől és minden pillanatban. Verne és Wells fantasztikus regényei ártatlan gyermekmesének hatnak az SF-ek kalandjai mellett. Az, hogy a motorok a Földtől tíz évnyi távolságban elromlanak, a legegyszerűbb esetek közé tartozik bennük. Az egyik regény leírja, hogyan közelít meg a mentőexpedíció egy ilyen elromlott és az űrben tehetetlenül lebegő hajót. Amikor a mentők kinyitják az űrhajó ajtaját, ijesztő látvány fogadja őket. A súlytalanság állapotában lebegő emberi csontok tömegébe ütköznek. A szerkezet mélyében egy elcsigázott, éhezéstől félőrült asszony kerül elő gyermekeivel, pisztolyt szegez a mentőkre s közben odaszól a gyermeknek: „Nézd, nézd, enniváló!”

Vad kalandokkal kísért az SF-ekben az idő is. Az utasoknak több száz esztendődt kell gépeiken tölteniük, míg céljukat elérik. Az írók többféleképp igyekeznek megoldani a problémát. Egyik rész, a kívánt időtartamra megállítja hősei életfolyamatait. Mások a legújabb bölcsélet idő-elméleteit használják fel. Eszerint az idő nem mindenütt állandó: szakadások, „alagutak” vannak benne, amelyeken át egyetlen pillanat alatt más világokba lehet jutni. Ismét más írók a spiritiszták fogalomtárából kölcsönöznek és a dematerializáció segítségével viszik hőseiket egyik csillagról a másikra. Persze, a közlekedés módszerei egyre fejlettebbek s a csillagközi menetidők egyre rövidebbek lesznek. Így történik meg, hogy az első utasokat, akiknek ötszáz évre lesz szükségük, hogy eljussanak a *Proxima Centauri* csillagra, mire oda érnek, már ott várják a gyorsabb gépekkel közlekedő szépunokáik, akiknek csupán néhány percre van szükségük az utazáshoz.

Az égitesteken iszonyatos mély, sziklás szakadékok, égő óceánok, mérhetetlen sivatagok, dzsungel várják az utasokat. A szakadékokban és a sártengerben háznagyságú amoebák, nyálkás váladékkal borított hústömegek leselkednek és rontanak rá gyorsvonati sebességgel a bátor felfedezőkre. Jaj annak, akit elérnek! Elképzelhetetlen titokzatos szörnyek élnek a távoli égitestek hegyeinek barlangjaiban, rádiójelek által érintkeznek egymással és kilométernyi hosszú csápokkal ragadják meg a földi embert.

Vannak az SF-ekben csillagok, ahol a virágok olyan illatot lehelnek, amittől a földi vándor mindent elfelejt, családot, munkát, ételt és a Nirvána közönyébe merül. Az egyik csillag légköre a Földünkére emlékeztet. Az odaérkezett űrutasok leveszik védő maszkjukat. És nyomban valamilyen ismeretlen, megmagyarázhatatlan tényező hatása alá kerülnek. Megszűnnek tudatosan gondolkodni és Freud receptje szerint kezdenek élni. Az egyik, aki még nem vette le a maszkját, látva társai sorsát, bölcselkedni kezd: maradjon-e ember a szó teljes értelmében, vagy vessze-e el öntudatát és csatlakozzék-e a többiekhez. Nem bírja el az egyedülletet, s ő is lerántja maszkját.

Az SF írók túlnyomó többsége magától értetődőnek tartja, hogy az égitesteken értelmes lények laknak. Kezdetben sokat emlegették a B.E.M.-et a *Bug-Eyed* — *Monstert* (a rovarszerű szörnyet). Valamivel alacsonyabbrendű az embernél, hatalmas kopasz feje van, melyet lila erek hálózata borít, kezek helyett karmokkal van ellátva és legfeltűnőbb rajta a düledt, rovaréhoz hasonló szeme. Legújabban az SF írók nem szerepeltetik a B.E.M.-et. Általánossá vált a felfogás közöttük, hogy a világegyetemet az emberhez hasonló lények népesítik be, csupán a fejlődés különböző fokán állanak. Külsőleg főképp bőrük, hajuk és szemük színében térnek el. Az űrutasok skarlátszemű és zöld bőrű emberekkel is találkozhatnak a csillagokon.

Vannak az égitestlakók között olyanok, akik még a csiszolatlan kőkor-szakban élnek, de legtöbbször az emberéhez hasonló fejlett társadalmat alkot. Vannak e társadalmak között egészen tökéletesek, ahol egészen magasrendű törvények uralkodnak, de vannak olyanok is, ahol kötelező a gonoszság, ahol sokkalta több a bűn, mint a Földön.

A világűr lakói először rendkívül nehezen értik meg az embert. Az egyik regényben a távoli csillaglakók elfogják a földi űrutasokat és kalitkába zárják őket. Ezek mindenképpen szeretnék megértetni velük, hogy ők értelmes lények. Mindenféleképp próbálkoznak, jelbeszéddel, geometriai ábrákkal. Semmivel se tudnak hatni fogvatartóikra. Az egyik fogoly földi utas a nagy kalit-

kában, ahol őket őrzik, valamilyen kis állatkát talál. Maga is kalitkát készít és belejese. Erre a csillaglakók nyomban szabadon engedik őket. Abból látják meg: értelmes lényekkel van dolguk, hogy ezek a kalitkába tesznek más lényeket.

Arra vonatkozóan, hogy eddig miért nem jelentkeztek a csillagok lakói előttünk és miért nem igyekeztek velünk felvenni a kapcsolatot, több elméletet képviselnek az SF írók. Egyesek szerint a csillagok egy része antimateriából van, a lakói a földi viszonyok között nyomban megsemmisülnének. Mások szerint a Föld a mindenség egyik eldugott sarkában van, nem törődtek eddig vele. Ismét mások szerint, igenis, jelentkeztek a Földön régebben is csillaglakók, sőt most is tudnak rólunk és hatnak ránk, csak a mi érzékszerveink nem alkalmasak, hogy itt a Földön észleljük jelenlétüket.

Hamarosan megismerjük őket majd és azok is bennünket, a *terránokat*, a Föld, illetve a *Sol III.* lakóit. Az ember különös ismertető jele a mindenségben: az úrtasok hatalmas maszkja és az övükben lógó atompisztoly. Bebolyongjuk a mindenség csillagait, visszük számukra lényünk kettősségét: a jót és a rosszat.

Érdekes megemlíteni, hogy az SF-ek nem igen fejegetnek vallási kérdéseket. Ha mégis ki lehet emelni bennük valamilyen általános vallási jellegű elvet, az a következő két tétel: 1. Valahol az azur kékség vagy a bársony feketeség mögött van Valaki. 2. Ne tedd másnak, ami neked rossz. Meg kell állapítani, hogy katolikus jellegű SF könyv úgyszólván nincs. Az új irodalmi irányzat még nem találta meg a maga Chestertonját.

Azért ismertettük ilyen részletesen — bár távolról se kimerítően — az SF-ek mondanivalóját és témakörét, hogy lássuk, milyen problémákat vetett fel az úrhajózás világszerte. Nem kell sokat bizonygatni, az elmondottak után, hogy például az átlag amerikai, aki eddig a piff-puff regények sekélyes szellemiségében problémátlanul lubickolt, az SF könyvek révén egy tucat olyan probléma elé került, amelyek elől eddig a homokba dugta a fejét. Azon se lehet csodálkozni, hogy mindez megzavarja. Amit eddig a civilizáció kényelmével eltakart és elhessegetett magától — most úgy tárul fel előtte, mint egy borzalmas szakadék, amibe bele kell ugrania.

Élet és halál, az ember múltja, lényege, jövőd sorsa kavargat körülötte bizonytalan víziókban. A SF könyvek a lét végső kérdéseivel gyötrik olvasóikat, bár rendkívül csodálkoznék az átlag olvasó, ha valaki azt kezdené magyarázni neki, hogy amivel etetik: filozófia és metafizika.

Az SF könyvek hősei egyben alapvetően különböznek Verne fantasztikus írásainak alakjaitól. Verne hősei gyermekien derűs, optimista emberek. Az SF-ek tele vannak félelemmel. A vízió, amit olvasóik elé varázsolnak: kegyetlen, tele van világvéghangulattal. Az atom és a világűr eddig ismeretlen titkainak feltárulása olyan eszközöket ad az ember kezébe, amelyekkel népeket és fajokat lehet kipusztítani. Lesznek emberek, mondják az SF írói, akik rendkívüli tulajdonságokra tesznek szert. Új embertípus alakul ki: a *homo superior*, aki tekintetével tud ölni és halhatatlan lesz. A többi embert pedig rabszolgájává teszi, *termítizálja*.

Az amerikai átlagolvasó hajlamos rá, hogy amit a könyvben olvas, rádióban hall, televízióban lát, akkor is valóságnak vegye, ha az csupán játék. Emlekezetes az a pánik, amely Orson Welles egyik fantasztikus tárgyú rádióhangjátékának nyomán tört ki a new-yorki hallgatók között. Emberek halálos rémületben kezdtek menekülni, amikor a rádió a játéknak megfelelően harsogni kezdte, hogy a Mars-lakók megtámadták az Egyesült Államokat.

Az SF regények hatása alatt felszökött az amerikai ideg orvosok pacienturájában az olyan betegek száma, akik azon panaszkodnak, hogy mindenütt a skarlát szemű, zöld bőrű csillaglakók leselkednek rájuk és settenkednek hátuk mögött.

Természetes, hogy az SF divat nyomán a papokat, teológusokat is mindenütt megostromolják a kérdésekkel, mi az Egyház álláspontja a világűr esetleges más lakóival kapcsolatban. Az Egyház nem utasítja el mereven és fölényesen a kérdéseket, amint az édesanya se inti le a gyermekeit, aki a kacsalábon forgó vár és a hétfejű sárkány felől faggatja. Akármennyire is levegőben lógnak

látszik a kérdés és a reá adott felelet, előveszi a kinyilatkoztatás fényével megerősített józan emberi ész és igyekszik megnyugtatni az embert: bármit talál a mindenségben, minden Isten teremtménye.

Nem először kísértik ilyen rémképek az embert. Az ókor és a középkor is benépesítette óriásokkal és szörnyekkel azt a világot, amelyet nem ismert. Az argonauták mondája, Odyszeusz kalandjai, Lukianosz és a Phisiologus fantáziája nem maradtak el az SF íróké mögött.

Az ókorban és középkorban itt a Földön voltak az egy lábú emberek, az antipodák, ellenlábások, az óriások, törpék, a hajókat faló szörnyek, gyógyító és rontó kövek, nirvánát lehelő füvek. Addig mosolygott rajtuk a tizenkilencedik és huszadik század embere, amíg egyszer csak, íme, a csillagok felől, a technika legújabb vívmányai nyomán támad fel újra előtte a mesék világa.

Az Egyház nem mosolygott az ókor emberén, a középkorén se, a modern ember chiliasztikus rettegésén se mosolyog. Az Egyház mindig mindent komolyan vett, ami az embert érdekelte, vonzotta vagy riasztotta. Elkísérte mindig minden kalandjára, akár a szellem, akár az anyag, akár az egyén, akár a közösség, akár a művészet, akár a tudomány világában történt az. Lényegében mindig ugyanazt tanította, amit a csillagok védőmaszkos, atompisztolyos vándorának is mond: higgy Istenben és tartsd magad az erkölcsi törvényekhez. (Sinkó Ferenc)

CABIRIA ÉJSZAKÁI. Fellini olasz rendező új filmje lényegében azt a világnézetet tükrözi, mellyel a közönség már *Úton* című alkotásában is megismerkedett. Maga a világnézet, az életfelfogás a modern katolikus irodalomból táplálkozik, abból az irányzatból, melynek Mauriac és Graham Greene a legismertebb képviselői.

Ez az életfelfogás, mely egy katolikus realizmus törekvéseinek felel meg, sok vita tárgya. A naiv vallásosság, az élettől elszakadó, kiagyalt megoldásokat kereső happy-and ellenhatásaként jött létre, akár maga a francia katolikus irodalom.

Ez az irány korunk szellemének mély gyökereiből táplálkozik. A csodavárásból kiábrándult, illúziótlan életszemlélet, mely különleges érdeklődéssel fordul a társadalom elnyomottjai és elesettjei felé — a második világháború óta méginkább érthető. Hogy nem maradt meg az irodalom keretei között, hanem a modern művészeti ág, a filmművészet is átvette — természetes.

Itt azonban találkozott a régebbi filmművészet örökségével is. Ez az örökség a második világháború előtti francia, úgynevezett „lélektani” filmekig nyúlik vissza.

Emlékeznünk még ezekre a filmekre, melyek ugyancsak a társadalom mélységeit kutatták. Az ábrázolás mögött azonban nem állott semmiféle szándék, semmiféle célzat a művészi kifejezés pusztá öröme kivül. Itt tanultuk meg, hogyan lehet a látvány nagy élményét, melyet korábban csak a festészet és szobrászat tudott megvalósítani, a lélek mélységeire visszavezetni. Csakhogy a film a vonalak, a fények és árnyékok kifejező eszközei mellett még magát az élet elvét, a mozgás folyamatát is ábrázolhatta. Ez a művészi technika tudta a magyarázkodás, a felesleges bőbeszédűség kezdetlegességeit elhaggyva, nagy élménnyé avatni egy arcizom megrándulását, egy kiégett cigarettacsutka elhajtását.

Fellini filmje örökölt az illúziótlan, katolikus realizmus irodalmától, örökölt a régi, francia filmekről is, de új úton halad. A probléma ugyan, melyet a „Cabiria” felvet, a tisztaságra vágyó utcalány problémája, elcsépeletnek mondható. De itt nem is a téma, a „mese” a fontos, hanem a módszer, mellyel a film a téma mögött álló, lényegesen jelentősebb tartalmat mondja el.

A témát a kaméliás hölgy óta ismerjük: bűn és tisztaság egymásmelletti ábrázolását. De míg a romantika egyoldalú eszményítése a valóságtól messze kanyarodott el, addig a film a modern kor illúziótlan vallomása. Annyira hiven igyekszik tükrözni az életet, hogy a felfogás kialakítását szinte egészen a közönségre hagyja. Nem szónokol, nem beszél rá semmire, csupán ábrázol. Az utcalány hiába sóvárog a tisztaságra, hiába imádkozik, hogy megszabaduljon

életétől, csalóka remények után fut, mikor csodát vár: élete körülményei visszahúzzák.

Ennyi a történet, s ezt egy antikatolikus film is nyugodtan elmondhatná. Miért érezzük e mondanivalót katolikusnak?

Ezt a film tisztán művészi eszközökkel éri el. A külvárosi éjszakában fel-tűnő zárándokcsapat, mely elhalad az utcalányok csoportja mellett, a fények és árnyékok sajátos elrendezésében fejezi ki a túlvilági hitet. Nem történik semmi rendkívüli, a művészi éppen az, hogy a köznapi valóságot tudja a misztikus felfogás szolgálatába állítani. Az éjszakai lámpák fénykőre és a lehülő levegő ködpárái a magasabbrendű létezés sejtelmét ébresztik fel.

A kegyhely-jelenet reálisan bemutatott, tülekedő légkörében, a hamis örö-mökre tolongók sokaságában éles különbséggel válik ki Cabiria, az egyetlen, aki helyesen fogja fel társai között a zárándoklás értelmét. Míg a többiek csak saját kényelmük, sőt, egyenesen bűnös életük megerősítését kérik, addig Cabi-ria, földig roskadó alázattal esedezik élete megváltozásáért.

A film döntő jelenete azonban a hipnózis. Olyanféle eset, mint amelyet Thomas Mann is megírt „Mario a varázsló” című elbeszélésében. A hipnotizőr, gúnvas udvariasságával és arcpirító kegytelenségével, szimbolikus alak. E szimbólum értelmét nem csak a fején ágaskodó gumiszarvak fejezik ki. Produkciója azonban, mellyel vigyorgó csöcselék elé tárja a lélek legszentebb, legbelsőbb titkait, együttál Isten művét hozza napvilágra a lélek ismeretlen, tudatalatti mélységeiből.

Ez a jelenet minden magyarázkodásnál és minden eszményítésnél jobban kifejezi a mondanivaló lényegét. Azt, hogy Cabiria, akinek szűkreszabott tudatvilága hasonlatos többi társnőjéhez, a groteszk és nem-finom felület mögött gúnvas udvariasságot rejt. Lelki leányságot a tudat alatt: tisztaságot. A kegyhely-jelenet őszinte javulni akarása is ebben a rejtőző tisztaságban kap értelmet.

Ezek után, szinte azt mondhatnánk, már minden mellékes. Mellékes, hogy nem történik csoda, mellékes, hogy csalódik reményeiben, a legnagyobb csoda ez a rejtett tisztaság, melyet bűnös élete közben is megőrzött.

Mintha a kis, kolduló, laikus fráter is erre figyelmeztetne, amint karika-tura-alakja tovább poroszkál az országúton: „A legfontosabb Isten kegyelme.” De ez a kegyelem rejtve van, a lélek titkos mélyén, és nem mindig lehet meg-ítélni könnyelműen a külső cselekedetekből. Akit Isten meg akar tartani, meg-tartja tisztának a mocsárban is. Az igazság érvényes, akármilyen esendő, ne-vetséges, vagy talán éppen bűnös látszatban jelenik meg. Akinek fülei vannak a hallásra, az mindig meg fogja hallani a kegyelem tiszta hangját, a gyarlósá-gok disszonáns kórusában is.

A főszerepben a már ismert Masina olasz filmszínésznő kiváló alakítást nyújt. Játéka mély átélésen alapszik. Lélekábrázolást ad mikor a közönség előtt egy öntudatlan megtérést mutat be. Mert annak ellenére, hogy „csoda nem történik”, vagyis a külső körülmények nem változnak, Cabiria lelkében mély átalakulás megy végbe a tudat alatt. Ő nem veszi észre, azt hiszi, a régi maradt. Éppen a szenvedések hatására kelt fel azonban benne a tisztaság igénye. S újból családva és újból szenvedve, ez az igény már eltörölhetetlen. Ép-pen azért, mert fá. Az utolsó jelenet könnyező mosolygása arra utal, hogy a tudatalatti mélyben lejátszódó átalakulás akkor is érvényes, ha a külső körülmények még nem alkalmazkodnak hozzá. De a remény mindig él.

Ami a felvételezés technikáját illeti, az új olasz film elvontabb természe-tű, mint a régi francia: inkább a történések pergésére, mint a látványra helyezi a fősúlyt. Nem juttat oly kiemelkedő szerepet a képzőművészet elemeinek az arcizmok játékában, vagy a testi körvonalak kifejező erejében. Takarékosab-ban bánik a premier-planokkal. S ez nem mindig hátránnyal, sőt, sokszor egy-szerűbbé, gördülékenyebbé válik, atmoszférája nem oly filléres, mint a há-ború előtti, „lélektani” francia filmeké. De olykor sokat veszít a részletezés megejtő bájából.

Hogy nincs megoldás? Hogy a szenvedésnek nincs vége? Ez már nem a film, hanem az élet problémája. A művészi alkotástól nem „megoldást” várunk,

hanem kifejezést, jelentést és ábrázolást. Ha ezeknek a követelményeknek megfelelt és sikerült kifejeznie az életben rejlő tragikumot, ábrázolnia az élet folyását a maga egészében, és titokzatos szimbólumokban, fények és árnyak rejtelmes játékában utalni egy magasabbrendű létezésre — akkor nem lehet gáncsunk ellene.

„Cabiria éjszakái” megfelelt ezeknek a követelményeknek. (D. D.)

JEGYZETLAPOK. (Két hét Goethével.) Az év első két hetét Goethe társágában töltöttem. Akárhonnét közelíti meg az ember, előbb-utóbb a bűvöletébe kerül. Nagyon dús nyári éjeiken szokták mondani: hallani a fű növéstét. Aki Goethét olvassa, hallja az ember növéstét. Elindul Itáliába; bevallott „tudatlanságában” is tudálekos, majdnem ellenszenves. Az embernek óhatatlanul eszébe jut Cocteau verse, az *Ein Zwei Drei*:

Nézzétek csak az öreg Goethét mint egy
kecske ugrabugrál a Vezuvon;
kezében egy görög könyv, egy herbárium
meg egy lepkefogó háló.
Nagy darabokat tördel le a Vezuvból,
zsebébe tömködi mind.
Mert Eckermann vakációja lassan
végére jár.

Aztán egyszerre csak azon kapja magát az ember, hogy — megszerette Goethét. Hol, mikor történt a varázslat? Nápolyban? Sziciliában? Már nem bosszant, ha képtelenségeket mond egy-egy képről. Sőt, már nem is mond képtelenségeket. Már hallani a növéstét: évgyűrűkben nő, mint a fa. Teljesebb lesz minden élménnyel, minden ismerettel; ez az óriási tölgyszervezet állandóan emészti, asszimilálja, testévé dolgozza föl a világot. A vihartól is csak lombosabb lesz.

Talán ezért nem „cikk” ma egyeseknek. Tekintélynek tekintély; Goethét nem illik leszólni, Goethét illik tisztelni. Csak éppen „nem cikk”. Egy mai fiattól hallottam, nagyon jellemző; „Goethe nekem nem imponál” — mondta.

Ennek a szónak: klasszicizmus — sokféle értelme van. Goethe klasszicizmusa, bizonyos klasszikus emberi magatartás, klasszikus „életvitel”: ez az, ami „nem cikk”. Ez az, ami „nem imponál”. Maholnap esztétikai értékmérő lesz (sőt talán máris az nem egy helyütt), ha valaki — költő, festő, zenész — „jól kifejezi kora fájdalmas zűrzavarát”. Annál ritkábban méltányolják a „túl igényes barátok” (hogy Éluard egy híres versének dedikációját idézzem), ha valaki „jól *legyőzte* korának — vagy magamagának — fájdalmas zűrzavarát”. Aki minden diszharmóniáért lelkesednek, hajlamosak rá, hogy minden harmóniát fitymálva elutasítsanak, mint bárgyú együgyűséget.

Persze van együgyű harmónia is; van szimpla harmónia; van harmónia, ami voltaképpen igénytelenség. Nem Pósa Lajos harmóniájára gondolok, mégcsak nem is Szabolcsa Mihályéra. De van goethei harmónia, van leonardói harmónia; van kiküzdött, kivívott, kiérdemelt harmónia; van egyensúly, amely az értelem és akarat statikai remeklése a káosz fölött. Mint Goethénél. Van szintézis, amit az ember önmagában teremt; önnön ellentéteit legyőzve egy lépéscsokkal följebb lép önmagában. Rendezi magát és világát.

Mint Goethe. De már találkoztam olyannal, aki legyintett a nevére: *démodé*. Persze nem minden szava szentírás, és van a művében, ami elavult. De a tudva és akarva való növekedés példája — az nem avult el. Emberi klasszicizmusa nem avult el. Nem is avulhat el mindaddig, amíg az emberiségnek mégiscsak az egész emberek lesznek az eszményei.

(*Peyrefitte védelmében.*) Félreértés ne essék: nem a *Szent Péter kulcsai* mellett akarok apológiát írni. Az sem érdekel, regény-e vagy pamflet, érdekes-e vagy unalmas, igaz-e vagy hazug. Csak egy róla írott bírálatról akarok beszélni, sőt annak is csak egy szakaszáról.

A kritikus megrojja a könyv „kényszeredett kifejezéséért” az író. Mas

abbé közvetlen közelből látja, tapasztalja mindazt, ami Rómában nem épületes, s amit a kevésbé jóindulatú szemlélők egyszerűen „boszorkánykonyhának” szoktak nevezni. A kritikus úgy gondolja, ezek a dolgok mind azt bizonyítják, hogy az egyház „szemmel láthatólag — előbb vagy utóbb — megérett a pusztulásra”. Hogyan képzelhető el akkor, hogy Mas abbé mégis „megmarad a szervezeten belül”? — kérdezi; és kifogásolja „ezt a gyanús heppiendet”.

Peyrefitte-nek azonban esze ágában sem volt, hogy heppienddel zárja könyvét. Mas abbé számára, ha valóban hívő — és az —, ez a természetes, a következetes, az egyedül lehetséges magatartás. Nem pusztán amiatt a „történelmi” megfontolás miatt, hogy ha ez a sok hibával küszködő egyház, ha ez a romlatag Róma kétezer évig fönállt, csak eldiceg-döcög az elkövetkező kétezerben is. Nem — hanem azért, mert tudja, hogy az egyház isteni intézmény, de emberi intézmény is; s amennyiben emberi, annyiban romlatag, botlásra, bűnre hajlandó — hogy mennyire az, azt ékesen bizonyítják az egyháztörténet lapjai. Persze bizonyítanak mást is, bőven — de erről most ne beszéljünk. Beszéljünk a botrányokról, a hibákról, a visszaélésekről. Sándor pápáról és Simia kardinálisról. A rossz papokról és a simmóniákról. Az evangélium iránti hűtlenségekről és a politikai baklövésekről. Az egyház időnkinti összefonódásáról a világi hatalommal (amiből persze mindig az egyháznak volt kára). Trón és oltár végzetes szövetségéről a francia restaurációban (aminek Franciaország elhitetlenedése lett a következménye). A negyvennyolcas lehetőség oklatan elmulasztásáról, a polgári kapitalizmussal való „szövetségéről”, a munkásosztály elvesztéséről (amit XI. Pius pápa a tizenkilencedik század nagy botrányának nevezett). Mindezek, és még sok más, mit bizonyítanak? Azt, hogy ami emberi, az tökéletlen. Azt, hogy az egyházban tovább folyik Krisztus szenvedése, megcsúfoltatása, arcuköpetése, agóniája.

De Mas abbé tudja, s aki igazán hívő, az vele együtt mind tudja, hogy ez az egyház mégis Krisztus egyháza; és nem jó vagy rossz papjaiért hisz Krisztusnak, hanem Krisztusért hisz jó papjainak és szenved rossz papjai miatt. Igazi hívő számára semmiképpen sem érv hite, vallása, egyháza ellen az, amit úgy szoktak föl sorolni, hogy „az egyház bűnei”. Tudja, hogy a konkoly együtt nő a búzával; nem az ő dolga az, hogy a konkolyt tépegesse. Az ő dolga az, hogy nőjön. S hogy magában minél kevesebb helyet adjon a konkolynak.

Hogyan maradhat meg Mas abbé „a szervezeten belül”? Mert hisz. Hogyan ábrázolhatta őt ilyenek Peyrefitte? Azért, mert ilyen. Ha nem ilyennek ábrázolná, megmásítaná a valóságot — s vétene írói lelkiismerete ellen. Ezt azonban nem tette. Gallikán haraggal „leleplezte” Rómát (s csak aki a gallikanizmust érti, értheti meg egész szemléletét, magatartását, indulatát — mert mindennek több százados hagyománya van); indulatának egyet és mászt alighanem ferdén látott, ferdén értelmezett; mindennek a sötétebbik oldalát nézte, azt is akarta nézni — a franciák, főként a gallikán meggyőződésűek, általában szeretik, márcsak történelmi hagyományból is, feketébbnek látni azt, ami „ultramontán”. De azért bár túl a hegyeken (illetve az ő szemléletük szerint „innét”), ők is csak „az intézményen belül” nézik, szidják, bírálják. S belül is maradnak, mint Mas abbé. Mert akármilyen: mégis Krisztus egyháza, így amint van. *Una. És sancta.*

(Kapcsolatok.) Baudelaire híres versének címe ez, színek, hangok, illatok korrespondenciájáról. De én egy másfajta korrespondenciára gondolok, más módjára annak, „ahogy a távoli visszhangok egyberingnak”. Távoli századokból, más országokból, más-más nyelven mintha visszhangoznának egymásnak a költők. Nem is egymásnak: egy valamire adnak visszhangot más-más korban, nyelven, hazában. S az ember ámulva hallgatja, „ahogy a távoli visszhangok egyberingnak”.

Petőfi, „Pacsirtaszót hallók megint”... „Eszembe jut dalodról a — Költeszt és a szerelem”... És háromnegyed század múlva Apollinaire a „Madár dalol”-ban: „Bakáknak ő a szerelem — Az én szerelmem mint a rózsza”... Egy pillanat, mikor elhallgatnak „a távol kattogó halálos gépfegyverek” s dalolni kezd, két egymástól messzi költő szívében, „tépett bakáknak” ugyanaz a madár.

Egy Babits-vers: „Játszottam a kezével” — amiért annyit mondták el

hazafiatlannak, destruktívnak, frivolnak, galádnak. „Csak egyszer lenne még enyém — s kedvemre csókkal önteném, — szívesen halnék azután, — nagyobb örömmel ontanám — kis ujjáért a csobogó vért, — mint száz királyért, lobo-góért !” Ime egy messzi visszhang a tizenhetedik századból:

Nyerjétek meg, ha az istenek engedik,
Nyugat tájait és Kelet vidékeit,
S ahol rózsája ring a Tenger Asszonyának;
Igázzátok le a liliomos hazát,
És parancsoljatok bár az egész világnak:
Mindennél többet ér egy csók, mit Philis ád.

A jó Tristan l'Hermite-et azonban nem fogta pörbe semmiféle vadul sov-niszta közvélemény azért, mert — igaz költő módjára — utálta a háborút, s ezt a maga költői-szerelmes módján meg is mondta. Háborúzni háborúzott a tizenhetedik század is, de legalább rossznak tartotta a háborúzást. Annak a képtelenségnek az emberekre kényszerítése, hogy a háború olyan szükséges jó, amiért minden tisztességes embernek lelkesednie illik — ez a polgári impe-rializmus leleményes találmánya volt. A költőket pedig, akik a maguk naív (vagy harcos) őszinteségében kijelentették azt a valódi közvéleményt kifejező meggyőződésüket, hogy „Philis csókja”, vagy „kedvesük kisujja” (illetve mind-az, amit ez jelenthet: béke, otthon, család) többet ér nekik uralkodói (vagy uralkodó-osztályi) érdekeknél s érdekükben mondva csinált lobogókért — az ilyen rakoncátlan költőket pellengérré állította. Az idő azonban igazságot tesz; bebizonyítja a költők igazát: azt, hogy „Philis csókja” valóban többet ér az esztelen háborúknál; és hogy az emberek mind kevésbé hajlandók erükből a „csobogó vért” olyan érdekekért ontani, melyekhez igazában semmi közük.

(r. gy.)

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

H. R. Véleményünk szerint a vitatkozás vallási téren nem vezet célhoz, sőt inkább fokozza a lelkek ellentállását. Aki igazán keresi az igazságot, megtalálja azt. Ha valaki egyenesen a mi szavunkon keresztül akarja meghallani az igazságot, meg fogja találni azt a pillanatot, amikor az ő lelke alkalmas a befogadásra. Ha mi vagyunk a kezdeményezők az ő hiedelmének megváltoztatására, egészen biztosan nem sikerül vállalkozásunk, mert a „megtérítendő”, valami fölényességet érez ki belőle, valami ilyet: „Te rosszul tudod, de én jól, okosan, helyesen tudom és ezért különb vagyok nálad!” Ezt az illető nem fogadja el. Ha valakit meg akarunk nyerni, imádkoznunk kell érte (ez persze a racionalisták számára naivul hangzik), aztán nagyon szerényen elméldkednünk kell azon, hogy vajon egyéniségünk, modorunk megfelelő-e az illető egyéniségének; és nagyon szerényen kell megvárnunk, hogy mutat-e az illető valami hajlandóságot arra, hogy beengedjen bennünket lelkének „hortus conclusus”-ába. Nagyon sok kárt tehet az illetékelen beavatkozás, a zelus indiscretus. Igazán keresztény életet élni, gyakorolni a felebaráti szeretetet, Istenben bízva és az Ő színe előtt teljesítve minden kötelességünket, ez a legjobb térítési módszer. Bár sikerülne teljesítenünk.

R. J. Ne ítéljen ilyen szigorúan a bőjt alól való felmentéseket illetően. A bőjti fegyelem célja kettős: 1. hozzászoktatni az embereket, hogy időnkint vonjanak meg maguktól valamely különben megengedett testi jót; 2. mindennemű ellenőrzés és büntető szankció nélkül engedelmeskedni egy, az egész közösségre vonatkozó parancsnak pusztán azért, mert tagja vagyok és tagja akarok maradni annak a közösségnek. Mármost az, aki a parancsot adni jogosult, arra is jogosult, hogy megmagyarázza, kikre vonatkozik, milyen mértékben, milyen körülmények között, mikor függeszthető fel és mikor, vagy miáltal lesz teljesen érvénytelenné. Ellenőrzés nincsen, mindenki önmagának bírója. Mindenki tudja, mi a kötelessége, és hogy milyen fokban veti alá magát a közösség törvényeinek, olyan mértékben részesül annak kegyelmi kincseiben. Két esetben hibás az elhelyezkedés. Az egyik: pápábnak lenni a pápánál. Igaz, hogy a fölmentés még nem teszi *kötelességgé* a bőjt felfüggesztését. Mindenki bőjtölhet, amennyit akar, csak ne ítélje el azt, aki alázatosan és hálás szívvel fogadja el az Egyház gondoskodását gyermekeiről. A másik hibás eset, ha valaki a felmentés betűiből tőkét kovácsol a törvény szellemének megölésére. Aki nem saját asztalánál eszik, fel van mentve a húsevés tilalma alól. Ez azonban nem jelenti azt, hogy otthon vacsorára is előhozakodjék tizenöt deka sonkával, mondván, hogy hiszen ő fel van mentve. Vagy: egy hatvan év feletti ember ugyan fel van mentve a csak egyszer jóllakás szigorától, mert gyengülő testének szüksége van több táplálékra, de az már visszaélés, ha egész nap édeséget szopogat. Az Egyház a betegeket, gyöngékedőket, nehéz munkát végzőket, utasokat minden különös engedélykérés nélkül felmentettnek nyilvánítja, sőt Szent Ferenc példájából azt is láthatjuk, hogy a *jóhiszemű* vendéglátó megszégyenülését elkerülendő, néha még a szeretet is adhat felmentést a bőjt alól. A lényeg, hogy mi magunk Isten színe előtt állapítjuk meg, mennyiben áll ránk a bőjti kötelesség, mennyiben nem, aztán — cselekedjünk Isten fiainak szabadságával, el nem feledve, hogy Istennel nem lehet bűjőcskát játszani.

B. Gy. Igen, Suso Henrik tanítványa volt a nagy misztikusnak, Eckehart mesternek, de mentes maradt annak tévedéseitől. Ez annak köszönhető, hogy Suso, bár egész lélekkel szerette és sürgette a belső átélést és többre tartotta azt az elvont gondolatoknál, mégis alázatosan meghajolt a nagy Aquinoinak kristálytisztá és kiegyensúlyozott logikája előtt. Tudta, hogy ez a logika bizonyos tekintetben gátak közé szorítja a „belső átélés” hullámain, de ezzel meg is őrzi attól, hogy az ábrándozás és kalandozás lagunáiba tévedjen. Amit átért, és aztán komoly tanulmányozás tárgyává tett, azt művészien és mesterien ki is tudta fejezni. Nagy önkritikája és önfegyelme semmit sem ártott közvetlenségének és bensőségének. Első könyvét (Büchlein der Wahrheit) mesterének, Eckehartnak védelmére írta. Ezt követte a *Büchlein der ewigen Weisheit*.

Megírta önéletrajzát. Több kolostor lelki vezetőnek kérte fel, — de sokat dolgozott mint vándor prédikátor is, így irányításukat levelekben intézte el. Ezeket a leveleket élete végéig összegyűjtötte egyéb jelentékeny írásaival együtt az *Exemplarban*. Meghalt Ulmban 1366-ban, jan. 25-én.

F. P. Művésznek születni kell. Aki nem látja a világot művész-szemmel, abból sohasem lesz művész, akármennyire igyekszik is. Igaz viszont, hogy minden művészetnek van mesterségi alapja is. Ennek fogásait, törvényeit, lehetőségeit alaposan ismernie kell annak, aki valami maradandónak alkotására érez hivatást. „Vad-zseninek” lenni csak nagyon rövid ideig lehet büntetlenül. A legnagyobb tehetség is elkorcsosul, ha nem igyekszik fejleszteni mesterségbeli tudását. Eleinte a tanulás folytán talán mintha vesztené eredetiségéből, de ez csak egy rövid ideig tart. Ha tehetség, rövidesen a maga módján fogja kifejezni a maga mondandóját, függetlenül mindenki mástól, csak sokkal mélyebben és gazdagabban, mint eddig.

S. P. Semmiképpen sem akarjuk panaszait „leértékelni”. Igen, van a falunak bizonyos magánossága, amit nehéz elviselni a városi élethez szokott embernek. De mégis egy kis elhárító gesztussal kell felelnünk panaszaira. Az első, amit kérdeznünk: amikor a városban lakott, ugyan hányszor ment el havonta, vagy hetente az operába, vagy valami hangversenyre? Ugyebár idő vagy pénzhiányból vagy mert más fontosabb teendője volt, bizony sokszor maradt odahaza, bár azok a bizonyos jó alkalmak, amelyeket említ, akkor is megvoltak. Azután meg ma, a rádió, televízió, napi, heti, havi lapok idején a falusi ember sincsen úgy elvágyva a kulturától, mint azelőtt. Az autóbuszok hálózata megkönnyíti a közlekedést; ha nagyon akarja valaki, hozzájut még egy motorbiciklihez is, szóval az ember nincs mindenestül elzárva a világtól. Tartson fenn összeköttetést kollégáival! Ha azok önnél különb emberek, akkor alázatosan tanuljon tőlük, ha önnél gyengébb minőségű emberek, vigyen nekik egy kis kultúrát, lelki-szellemi értékeket és lopja be azokat ügyesen, kedvesen a szívébe. Ha ez sikerül, nagy öröme lesz, ha nem sikerül, akkor lesz gondolkodni és elmélkedni valója, hogy hogyan is kellene ügyesebben csinálnia. Próbálja meg átélni, hogy az emberek és sorsuk érdekessége nem függ attól, milyen családból származnak, mennyi iskolát végeztek stb. Móríc Zsigmond mindig hazalátogatott a faluba, és meséltette az ismerősöket, komákat, rokokokat, ő nem „unatkozott” a falusi emberek között. Hogy egy táj, egy tárgy, egy ember érdekes, vagy unalmas-e, az elsősorban attól az embertől függ, aki nézi.

Z. K. Természetes, hogy nem lényeg, mindazonáltal megkívánja az egyházi előírás, hogy a szent cselekményeket az előírt liturgikus ruházatban végezze a pap, sőt, ha csak lehet, a ministránsok is. Teszi ezt két irányú meg gondolásból. Az első Isten felé mutat: amikor a pap a közösség nevében és képviselőként Isten elé lép, teljesen másvalakivé lesz, mint ami, vagy aki az utcán volt. Nem Nagy András, vagy Kiss Imre többé, hanem a közösség papja, a közvetítő Isten és az emberek között. Ehhez a cselekményhez megfelelő, ünnepi, örvendő, vagy bűnbánati, könyörgő ruhába öltözik, amikor Istene előtt szándékozik megjelenni. A másik ok a hívek szolgálata. A körülöttünk lévő érzékelileg meg tapasztalható dolgok annyira hatnak ránk, hogy szinte teljesen elveszik a teret a természetfeletti, nem látható, hallható, érzékelhető dolgok elől. Az Egyház, mint megértő és segítő jó anya, meg akarja könnyíteni számunkra, hogy lerázzuk magunkról a hétköznapi gondjait és felemelkedjünk egy másik világba. Körülvesz bennünket képekkel, zenével, tömjénfüsttel, harangok szavával, megszentelt szövegekkel, énekekkel. Ehhez tartozik a változó, de mindig belső összefüggést kifejező ruhája is a papnak. Természetes, hogy ha ez komoly akadályokba ütközik, megszűnik kötelező volta.